

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
XƏZƏR UNİVERSİTETİ

“İqtisadiyyat və Biznes yüksək təhsil” fakültəsi

Əlyazma hüququnda

Hətəmli Nəsimi Xaqani oğlu

“Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının
Azərbaycanda tətbiqi”

İxtisas: Biznesin təşkili və idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Mühasibat uçotu

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Elmi rəhbər: i.e.f.d. Elsəvər İbadov

BAKİ-2023

Qısaltmalar/Qeydlər:

- IAS/BMUS - Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları
- IFRS/MHBS - Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları
- IASC - Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsi
- IFRIC - Beynəlxalq Maliyyə Şərhlər Komitəsi
- IASB - Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası
- IFAC - Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası
- IOSCO - Qiymətli Kağızlar Komissiyalarının Beynəlxalq Təşkilatı
- ITUC - Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası
- FIBV - Beynəlxalq Fond Birjalari Federasiya
- ICC - Beynəlxalq Ticarət Palatası
- IAICF - Beynəlxalq Maliyyə Menecerləri Assosiasiyası
- CICAAP - Beynəlxalq Maliyyə Təhlili Assosiasiyaları Koordinasiya Komitəsi
- BMT - Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
- SIC - Şərh üzrə Daimi Komitə
- OECD – İqtisadiyyat, Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
- IPSASs - Beynəlxalq İctimai Sektor Mühasibat Uçotu Standartları
- OECD - İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
- FEE - Avropa Mühasiblər Federasiyası
- UEC - Ekspertləri İttifaqının
- GAAP – Ümumi Qəbul Edilmiş Mühasibat uçotu Prinsipləri
- ISAR - Beynəlxalq Mühasibat Uçotu və Hesabat Standartları üzrə Ekspertlər İşçi Qrupu
- AICPA - Amerika Sertifikatlı Mühasiblər İnstitutu
- SEC - Birja və Qiymətli Kağızlar Komissiyası
- ASJB - Yaponiya Maliyyə Hesabatları Standartları Şurası
- KOSS – Kiçik və Orta sahibkarlıq Subyektləri

Xülasə

Mövzu: “Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının Azərbaycanda tətbiqi”

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda olan müxtəlif sektorlar üzrə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq standartlarının tətbiqi araşdırmaq, standartların tətbiqinin genişləndirilməsi yollarını öyrənmək və standartların tətbiqini zamanı əldə olunacaq müsbət amilləri müəyyən etməkdən ibarətdir. Azərbaycanda MHBS-nin tətbiq dərəcəsi sektorlar üzrə fərqli olduğu üçün tədqiqat zamanı müxtəlif sektorlar üzrə araşdırma aparılmışdır. Azərbaycanda MHBS-nin tətbiq səviyyəsi, tətbiqinə mane olan səbəblər, tətbiqinin genişləndirilməsi üçün görülməli işlər, yaranmış problemlər və onların həll yolları tədqiqat zamanı araşdırılan əsas məsələlərdir.

Araşdırma zamanı empirik və nəzəri tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir. Bunlara keyfiyyət və kəmiyyət üsulları, təhlil, müqayisəli təhlil və başqa üsullar daxildir. Araşdırma mühasibat uçotu və maliyyə sahəsi üzrə müxtəlif ədəbiyyatlar, elmi araşdırmalar, elmi məqalələr, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hüquqi aktlar və çoxsaylı internet resursları təşkil olunmuşdur. Tədqiqatın sonuncu hissəsində olan sorğu ilə Azərbaycanda müxtəlif sahələrdə çalışan auditor, mühasibat uçotu və maliyyə işçilərindən alınan məlumatlar təhlil edilmişdir. Məlumatların təhlili nəticəsində Azərbaycanda MHBS-nin tətbiq səviyyəsi, tətbiqinin genişləndirilməsi yollarını, tətbiqinin ölkəmizə gətirəcəyi müsbət amillər və hansı sahələrdə daha çox tətbiq olunduğu müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: mühasibat uçotu, maliyyə standartları, beynəlxalq standartlar

Summary

Topic: "Application of International Standards of Financial Reporting in Azerbaijan"

The purpose of the study is to investigate the application of International standards of Financial Reporting in different sectors in Azerbaijan, to learn ways to expand the application of standards and to determine the positive factors that will be achieved during the application of standards. Since the degree of application of IFRS in Azerbaijan differs by sector, research was conducted on different sectors during the research. The level of application of IFRS in Azerbaijan, the reasons preventing its application, the work to be done to expand its application, the problems that have arisen and their solutions are the main issues investigated during the research.

A number of research methods were used during the investigation. These include qualitative and quantitative methods, analysis, comparative analysis and other methods. Various literatures, scientific studies and articles, legal acts determined by legislation and numerous internet resources have been organized in the field of research accounting and finance. With the survey in the last part of the study, the data received from auditors, accounting and financial workers working in different fields in Azerbaijan were analyzed. As a result of data analysis, it was determined the level of application of IFRS in Azerbaijan, the ways of expanding its application, the positive factors that its application will bring to Azerbaijan and in which areas it is applied more.

Keywords: accounting, financial standards, international standards

Mündəricat

GİRİŞ	7
Fəsil 1. Beynəlxalq Mühasibat uçotu standartları (BMUS)	10
1.1. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının yaranması tarixi.....	11
1.2. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının formalaşmasına töhfə verən təşkilatlar ...	14
1.2.1. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsi (IASC–International Accounting Standards Committee)	14
1.2.2. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsinin (IASC) təşkilati strukturu	15
1.2.3. Avropa Mühasiblər Federasiyası (FEE-Federation of European Accountants)	16
1.2.4. Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası (IFAC-International Federation of Accountants)	17
1.2.5. Qiymətli Kağızlar Komissiyalarının Beynəlxalq Təşkilatı (IOSCO-International Organization of Securities Commissions)	18
1.2.6. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası (IASB-International Accounting Standards Boards).....	20
1.2.6.1. IASB-nin təşkilati strukturu	21
1.2.6.2. IASB-də Standartın dərc edilməsi prosesi	22
1.2.6.3. BMUS/MHBS Standartları.....	23
1.2.7. Avropa İttifaqı təşkilatı (EU-Europen Union).....	27
1.2.8. Bankların Tənzimlənməsi və Nəzarəti Komitəsi - Basel Komitəsi (BCBS-Basel Committee on Banking Supervision)	27
1.2.9. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (UN-United Nations).....	28
1.2.10. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development)	29
1.2.11. Dünya Bankı (WB-World bank) və Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF-International Monetary Fund)	29
1.2.12. Amerika Maliyyə Uçotu Standartları Şurası (FASB-Financial Accounting Standards Board).....	30
1.3. Dünyada Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğunluq tədqiqatları	31
1.3.1. Birləşmiş Ştatlarda Uyğunluq Tədqiqatları	31
1.3.2. Avropa Birliyində Uyğunluq tədqiqatları.....	32
Fəsil 2. Azərbaycanca Mühasibat uçotu.	36
2.1. Azərbaycan Mühasibat uçotunun tarixi və inkişafı dövrü.....	36
2.1.1. Rusiya İmperiyası dövründə mühasibat uçotu.	36
2.1.2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə mühasibat uçotu.....	37

2.1.3. SSRİ dövründə mühasibat uçotu	38
2.1.4. SSRİ dövründən sonrakı dövrdə mühasibat uçotu sistemi.	38
2.2. Azərbaycanda Mühasibat uçotu haqqında qanunvericilik.....	40
2.2.1. "Mühasibat uçotu haqqında" Qanun.	40
2.2.2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin mühasibat uçotu haqqında qərarları..	44
2.2.3. Azərbaycan Respublikasının mühasibat uçotu haqqında olan Normativ-hüquqi aktları	46
2.3. Azərbaycanda tətbiq olunan Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq standartları	49
2.4. Azərbaycanda MHBS-nin tətbiqinin genişləndirilməsi üçün görülmüş tədbirlər.	51
2.4.1. Mühasibat uçotu standartlarının beynəlxalq standartlara keçirilməsi üzrə Nümunəvi program.....	52
2.4.2. Azərbaycanda MHBS-ı üzrə keçirilən təlim və sertifikatlaşdırma proqramları.	58
2.4.2.1. ACCA təlim proqramı - The Association of Chartered Certified Accountants.	59
2.4.2.2. CPA təlim proqramı - Certified Public Accountant	59
2.4.2.3. CAP/CIPA təlim proqramı - Certified International Professional Accountant	60
2.4.2.4. CIMA təlim proqramı - The Chartered Institute of Management Accountants	60
2.4.2.5. CFA təlim proqramı - Chartered Financial Analyst	61
2.4.2.6. CMA təlim proqramı - Certified Management Accountant	61
2.4.3. Peşakar mühasib sertifikatı	62
2.4.4. Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası və Azərbaycanda olan audit fəaliyyətləri.	63
Fəsil 3. Azərbaycanda MHBS-nin tətbiqinin təhlili.	65
3.1 Sorğunun məqsədi, metodu və modeli	65
3.2 Sorğunun nəticələrinin təhlili.....	67
Nəticə və Təkliflər	82
Ədəbiyyat siyahısı.....	86
Cədvəllərin siyahısı.....	91

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra həm müharibə həm də, ölkədə olan inflyasiya səbəbindən iqtisadi çətinliklə üzləşmişdir. Sabitlik təmin olunduqdan sonra fəaliyyət növlərini artırmaq üçün ölkədə bir sıra addımlar atılmışdır. İqtisadi islahatların aparılması, kapital qoyuluşlarının artması, beynəlxalq standartlara uyğun milli mühasibat uçotu sisteminin yaradılması bu addımlara misaldır. Sovet ittifaqından qalan mühasibat uçotu sisteminin beynəlxalq standartlara doğru inkişaf etdirən ən vacib amil “Əsrin Müqaviləsi” olmuşdur. Bununla da, ölkəmizin dünya bazarına çıxışına təkan verilmişdir.

Hal-hazırda ölkəmizdə dünya bazarına çıxış daha da inkişaf etməkdədir. Xarici şirkətlərin ölkəmizdəki müəssisələrlə əməkdaşlığının artırılması, yerli firmaların xarici layihələrdə iştirakı, istehsal müəssisələrinin dünya bazarına çıxışı ölkənin inkişaf planında qeyd olunmuşdur. Yerli müəssisələrin beynəlxalq əməkdaşlıq qurmaq və dünya bazarına çıxması üçün maliyyə hesabatları beynəlxalq standartlara uyğun tərtib olunmalıdır. Bütün beynəlxalq əməkdaşlıqlar üçün müəssisənin maliyyə hesabatları hər kəs tərəfindən başa düşülən və təhlil ediləbilən olmalıdır. Hal-hazırda hazırda yerli müəssisələrdə MHBS-nin tətbiq səviyyəsi yüksək dərəcədə deyil. İqtisadi inkişaf məqsədiylə MHBS-nin Azərbaycanda tətbiqinin genişləndirilməsi üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilməlidir. Ölkənin beynəlxalq bazarda mövqeyinin gücləndirilməsi üçün yerli şirkətlərdə MHBS-nin tətbiqinin artırılması mütləqdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda olan müxtəlif sektorlar üzrə fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının tətbiqi üzrə metodoloji-nəzəri əsasların və prinsiplərin tədqiq olunması, eyni zamanda mövcud sistemin inkişaf etdirilməsi üçün təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasıdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr təyin olunmuşdur:

- Ölkəmizdə müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda MHBS-nin tətbiqi səviyyəsini müəyyən etmək,
- AR qanunvericiliyində MHBS-nin rolunu təhlil etmək,
- MHBS-nin tətbiqinin genişləndirilməsi üçün görülməsi vacib olan işləri müəyyən etmək,
- MHBS-nin tətbiqinə mane olan faktorları qiymətləndirmək,
- Hansı sektorlarda MHBS-nin daha geniş şəkildə tətbiq edildiyini müəyyənləşdirmək,
- Rəqəmsal inkişafın MHBS-nin tətbiqinə olan müsbət təsirini əsaslandırmaq,

- MHBS-nin tətbiqinin ölkənin iqtisadi inkişafına, maliyyə hesabatlarının şəffəfliyinə, yerli şirkətlərin dünya bazarına inteqrasiyasına, xarici investorları cəlb etməsinə olan təsirini təhlil etmək,
- Azərbaycanda MHBS-nin kənar audit şirkətləri tərəfindən yoxlanılmasını qiymətləndirmək.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasını Azərbaycan Respublikasının Vergi məəcəlləsi, “Mühasibat uçotu haqqında” Qanun, Nazirlər Kabinetinin qərarları və digər normativ-hüquqi aktlar, eyni zamanda Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları və Beynəlxalq Mühasibat uçotu Standartları və onlara verilmiş müvafiq şərhlər təşkil edir. Eyni zamanda digər informasiya bazasını isə mühasibat uçotu və maliyyə sahə ilə bağlı müxtəlif ədəbiyyatlar, məqalələr, çoxsaylı internet resursları elmi araşdırmalardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın metodoloji əsasını müqayisəli təhlil, induksiya, sistemli yanaşmalar təşkil edir. Tədqiqatda qeyd olunmuş məqsədə çatmaq üçün nəzəri və empirik metodlardan, qrafik şərhərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyəti: Tədqiqat həyata keçirilərkən MHBS ilə bağlı məlumatların və yeniliklərin əsasən xarici mənbələrdən toplanması, bir sıra müəssələrin maliyyə hesabatları barədə məlumatın əlçatan olmaması məhdudiyyət kimi qiymətləndirilə bilər.

Tədqiqatın gözlənilən elmi-praktiki nəticələri: Dissertasiya işinin elmi yeniliyi Azərbaycanın yerli müəssisələrində mühasibat uçotuna nəzarət funksiyasının inkişafı üçün Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının tətbiqi üzrə praktiki tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasıdır. Eyni zamanda MHBS-nin genişləndirilməsi yolları və yaranan problemlərin həll yollarının işlənilib hazırlanmasıdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Elmi işin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, müxtəlif sektorlar üzrə MHBS-nin tətbiqi barədə əsaslandırılmış yanaşmalar, praktiki nəticələr yerli müəssisələrin maliyyə hesabatlarını MHBS-yə uyğun hazırlanmasında istifadə oluna bilər. Müəyyən sektorlar üzrə MHBS-nin təhlili zamanı və ya sektorlar üzrə müqayisəli təhlil zamanı qeyd olunan məlumatlar istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın sualı, hipoteza

1. Azərbaycan olan müəssisələrin yarısından çoxunda MHBS tətbiq edilmir.
2. Ali təhsil müəssisələrində beynəlxalq standartların tədrisinin artırılması MHBS-nin tətbiqinə müsbət təsir göstərəcək.

3. MHBS-nin tətbiqi yerli şirkətlərin maliyyə hesabatlarının şəffaflığına, dünya bazarına inteqrasiyasına, xarici investor və borc cəlbətməsinə müsbət təsir göstərəcək.
4. MHBS-nin tətbiqi Azərbaycanın iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərəcək.
5. Pandemiyadan sonra rəqəmsal inkişaf Azərbaycanda MHBS-nin tətbiqinə müsbət təsir göstərmişdir.
6. Azərbaycanda olan şirkətlərin yarısından çoxu xarici audit şirkəti tərəfindən dövrü olaraq yoxlanılmır.

İşin həcmi və quruluşu: Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təklif, istifadə edilmiş ədəbiyyat və hazırlanmış cədvəllərin siyahısından ibarətdir.

Fəsil 1. Beynəlxalq Mühasibat uçotu standartları (BMUS)

Qloballaşma prosesinin tələblərinə uyğun olaraq ticarətin beynəlxalq səviyyədə inkişaf etməsi nəticəsində kapitalın dövriyyə gücü sürətlənmiş və Beynəlxalq şirkətlərin sayı günü-gündən artmışdır. Şirkətlərin sayının artması və ölkələr üzrə ayrı-ayrılıqda müxtəlif mühasibat uçotu sistemlərinin olması vahid maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsində çətinlik yaratmışdır. Nəticədə beynəlxalq səviyyədə fəaliyyət göstərən banklar, şirkətlər, digər maliyyə bazarlarının üzvləri və investorlar bu qarışıqlıqdan mənfi təsirlənir. Yaranmış problemin aradan qaldırılması üçün mühasibat uçotu sistemləri başa düşülən və standartlaşdırılmış olmalıdır. Bu səbəbdən ölkələrin mühasibat uçotu təcrübələri ortaq məxrəc altında toplanması (vahid mühasibat uçotu sistemi) zərurəti yaranmışdır. Vahid hesabat sistemi beynəlxalq bazarlarda müxtəlif ölkələrin şirkətləri tərəfindən müqayisə edilə bilən və başa düşülən maliyyə hesabatları məlumatların təhlilinə imkan verir. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsi (IASC) bu ehtiyacı ödəmək, beynəlxalq mühasibat uçotu sistemləri arasındakı fərqləri aradan qaldırmaq, lazımı ardıcılıq təmin etmək, maliyyə bazarlarında investorların və qurumların düzgün qərarlar qəbul etməsinə şərait yaratmaq məqsədilə 1973-cü ildə yaradılmışdır. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsi Kanada, Meksika, Böyük Britaniya, Fransa, Almaniya, Yaponiya, Hollandiya, İrlandiya, Avstraliya, və ABŞ-da peşəkar mühasibat təşkilatları tərəfindən yaradılmışdır. Komitənin məqsədi bütün dünyada etibarlı ola biləcək mühasibat uçotu standartlarını dərc etməkdən ibarətdir. Beynəlxalq Standartlar müxtəlif ölkələr arasında maliyyə hesabatlarının uyğunluğunu təmin etmək üçün hazırlanmış və hazırda dünya iqtisadiyyatlarında ən çox istinad olunan mühasibat tətbiqinə çevrilmişdir.

Ümumiyyətlə dünyanın bir çox ölkəsində standartlaşdırma ilə bağlı araşdırmalar aparılmaqdadır. Ölkələr arasında ticarət əlaqələrinin artması, qlobal sərhədlərin yox olması, rəqabətin artması və transmilli şirkətlərin çoxalması standartlaşdırma ilə bağlı araşdırmaların artmasının ən başlıca səbəbi olmuşdur. Standartların vahid hala salınmasının və birləşdirilməsinin üç əsas məqsədi var. Bunlar:

- Beynəlxalq maliyyə hesabatlarının müqayisə edilməsini asanlaşdırmaq,
- Müxtəlif maliyyə məlumatlarının uyğunlaşdırılması zamanı qarşıya çıxan vaxt və pul itkisinin qarşısını almaq,
- Bütün dünyada yerli iqtisadiyyatı, sosial və hüquqi bərabərliyi təmin etmək.

Ayrı-ayrı ölkələrdə maliyyə hesabatlarının müxtəlifliyi olduğu üçün onların uyğunlaşdırılması prosesi mühim tarixi inkişaf dövrü keçmişdir. Bu sahə üzrə bir çox təşkilatlar müxtəlif sahələr üzrə araşdırmalar etmiş və Beynəlxalq Mühasibat uçotu Standartlarının yaranmasında mühim tövə vermişdir.

1.1. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının yaranması tarixi

İnkişaf edən texnologiya, qloballaşma prosesi nəticəsində maliyyə bazarlarında olan bütün maraqlı tərəflər üçün başa düşülən və etibarlı maliyyə hesabatlarına ehtiyac vardır. Qloballaşan dünyada investorların müvəffəqiyyətli olması üçün lazımi analizləri tez və etibarlı şəkildə aparmağı bacarmalıdırlar. Xarici müəssisələr müxtəlif ölkələrə sərmayə qoyarkən, vergi və mühasibat uçotu sistemində ziddiyyətlər olduqda, sərmayə qoymaqdan imtina edirlər.

Beynəlxalq ticarətin sürətlənməsi nəticəsində maliyyə tərəfləri üçün dəqiq və etibarlı məlumatların əhəmiyyəti günü gündən artır. Dəqiq, şəffaf, etibarlı və eyni zamanda başa düşülən məlumatlara olan ehtiyac beynəlxalq mühasibat standartlarına olan tələbi artırmışdır. Mühasibat uçotu standartları bütün istifadəçiləri üçün riskləri azaldır, dünyada beynəlxalq ticarəti artırır və iqtisadi inkişafa töhfə verir (Aktürk və Akcanlı, 2013 s.22).

Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları özünəməxsus mühasibat uçotu sistemləri olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən, beynəlxalq ticarət edən müəssisələrin maliyyə hesabatlarında müəyyən nizamı və dəqiqliyi təmin edir. Geniş və başa düşülən maliyyə hesabatları beynəlxalq sərmayələrin təşviq edilməsinə, investorlar üçün müqayisə ediləbilən hesabatlarının hazırlanmasına, səmərəli resurs bölüşdürülməsinə, aşağı xərcli kapitalın istifadəsinə və iqtisadi artıma gətirib çıxarır. Tədqiqatçılar məqalələrində bildirdi ki, böyük holdinqlər BMUS-a keçmələrindən böyük fayda əldə edəcəklər, çünki onların xaricdə iş gördükləri müəssisələr artıq BMUS-dan istifadə edirlər. BMUS ilə beynəlxalq bazarlarda hesabatların uyğunluğu əldə ediləcək.

Dövrümüzdə beynəlxalq ticarətin inkişafı ilə bütün böyük dünya şirkətlərinin hesabatlarını eyni mühasibat dilində hazırlaması vacib hala gəldi. 1972-ci ildə 10-cu "*Beynəlxalq Mühasiblər Konqresi*"ndə ortaya çıxan beynəlxalq mühasibat ahəngi ideyası beynəlxalq ticarət ilə məşğul olan şirkətlərin rəhbərləri tərəfindən qəbul edilmiş, prosesin davami olaraq özəl sektor şirkətləri və beynəlxalq təşkilatlar bütün dünyanın ehtiyac duyduğu müqayisə edilə bilən, dəqiq və başa düşülən maliyyə hesabatlarının hazırlanması üçün araşdırmalar aparmışdır. Beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının yaradılması vəzifəsi 1973-2001-ci illər arasında Beynəlxalq Mühasibat Uçotu

Standartları Komitəsi (IASC) tərəfindən həyata keçirilmişdir. Bu komitə 29 iyun 1973-cü ildə İngiltərənin paytaxtı Londonda 71 ölkədən iştirak etmiş 97 mühasibat təşkilatı tərəfindən imzalanmış müqavilə əsasında yaradılmışdır. IASC-nin başlıca məqsədi audit edilmiş hesablارın və maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğun olaraq ictimaiyyətə açıqlanmasını, eyni zamanda hesablارın və maliyyə hesabatlarının dünya miqyasında qəbulunun artırılmasını təmin etməkdir. Komitə tərəfindən ilk standart layihəsi 1974-cü ildə nəşr edilmişdir. Lakin bu komitə bütün dünyada keçərli olacaq sanksiya səlahiyyətinə malik deyildi. Ona görə də, 2001-ci ildən öz vəzifəsini Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurasına (IASB) həvalə etmişdir. 2001-ci ildən etibarən Şura əvvəllər hazırlanmış mühasibat uçotu standartlarını öz üzərinə götürmüş və yenilənmə işlərini davam etdirmişdir. İlk vaxtlarda IASC standartları nəşr olunarkən ***Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları (BMUS/IAC)*** adlanırdı. IASB bu vəzifəni üzərinə götürdükdən sonra bu standartlar ***Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS/IFRS)*** kimi dərc edilməyə başlanmışdır (Toroslu V. 2009 s.7).

Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurasının (IASB) başlıca məqsədi beynəlxalq ticarətdə mühasibat uçotu standartlarını müəyyən etməkdir. IASB bəzi beynəlxalq standartlarda vaxtaşırı düzəlişlər etməyinə baxmayaraq, yeni standartlar yaratmağa davam edir. IASB müxtəlif ölkələrdə bir birindən fərqli olan maliyyə sistemlərini etibarlı, müqayisə edilə bilən və başa düşülən etmək məqsədi daşıyır.

IASB standartların sistemini hazırlayıb və həmin sistemi illərdir səlahiyyəti olduğu yerlərdə uğurla tətbiq etmişdir. IASB-yə görə, uyğunlaşdırılmış mühasibat standartları böyük miqyasda “etibar, artım və uzunmüddətli maliyyə sabitliyi” gətirməklə ictimai əhəmiyyət kəsb edir.

Mühasibat uçotu standartlarında vacib lazım olan xüsusiyyətlər aşağıdakılardır (Pacter P., 2015 s.13-14):

- Standartlar müvafiq və mənalı mühasibat məlumatı hazırlamalıdır,
- Standartlar maliyyə vəziyyətinin, maliyyə nəticələrinin ehtiyatlı və dəqiq ölçülərini təqdim etməlidir,
- Standartlar maliyyə fəaliyyətinin dəqiq məlumatlarını təqdim etməlidir,
- Standartlar yalnız möhkəm nəzəri əsasla malik olmamalı, eyni zamanda praktikada işlənilə bilən olmalıdır,

- Standartlar müəyyən mövzu ilə bağlı həddindən artıq mürəkkəb və anlaşılmaz olmamalıdır,
- Standartlar oxşar və ya əlaqəli məsələlər üçün kifayət qədər dəqiq olmalıdır,
- Standartlar ardıcıl və davamlı tətbiqi təmin etmək üçün dəqiq olmalıdır;
- Standartlar alternativ tətbiq formalarına imkan verməməlidir;
- Standartlar təşkilatın maliyyə vəziyyətinin və fəaliyyətinin, onun riskə məruz qalma dərəcəsinin və risklərin idarəedilməsinin qiymətləndirilməsi üçün kifayət qədər geniş əhatəli olmalıdır,
- Standartlar yalnız inkişaf etmiş maliyyə bazarlarında deyil, eyni zamanda inkişaf etməkdə olan bazarlarda da, tətbiq edilməlidir.

Ümumi ortağ mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarına olan ehtiyac nəticəsində ortaya çıxan Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları 2005-ci ildən etibarən Avropada, Asiyada, Amerikada və dünyanın bir çox ölkəsində qəbul edilmişdir.

Standartların hazırlanması zamanı qeyd olunan addımlar ardıcılıqla izlənilir (Uyar U., 2015 s.12-14):

- “*Standart İnkişaf Komitəsi*” yaradılır,
- Komitə Şuraya “*Rəylərin xülasəsi*”ni təqdim edir,
- Komitə “*Prinsiplər üzrə hesabat layihəsi*” hazırlayır,
- “*Prinsiplər üzrə yekun hesabat layihəsi*” yaradılır,
- “*Son layihə*” nəşr olunur,
- “*Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının Layihəsi*” nəşr edilir.

Dünyanın müxtəlif qitələrindən olan 145-dən çox ölkəsi Beynəlxalq Muhasibat uçotu Standartlarını qəbul edir. BMUS-u qəbul etmiş ölkələr arasında 10 Cənubi Amerika, 21 Şimali Amerika, 43 Avropa, 30 Afrika, 36 Asiya və 5 Okeaniya ölkəsi var.

Mühasibat uçotu standartlarının müəyyən edilməsi üçün standartların nəzarəti, tətbiqi və hüquqi əsasları təmin edilməlidir. Mühasibat uçotu standartlarının müəyyən edilməsi zamanı üç əsas amil nəzərə alınır:

- Qanunvericiliyin müəyyən edilməsi,

- Özəl sektorların tənzimləyici orqanlar vasitəsilə müəyyən edilməsi,
- İctimai sektorun standartların səlahiyyətini təşkilatda təminatını müəyyən etmək.

1.2. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının formalaşmasına töhfə verən təşkilatlar

Mühasibat uçotunda standartların formalaşması prosessi uzun illər davam etmişdir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində tətbiq olunan mühasibat uçotunun vahid standartlar halına salınması olduqca böyük miqyaslı araşdırmalar tələb edən məsələ olmuşdur. Bu səbəblərə görə standartların yazılması, tətbiq olunması, əksikliklərin aradan qaldırılması üçün bir çox təşkilatlar yaradılmış və ya mövcud olan təşkilatlar tərəfindən işlər görülmüşdür.

1.2.1. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsi (IASC–International Accounting Standards Committee)

Beynəlxalq iqtisadiyyatın inkişafı beynəlxalq standartlara olan tələbatı artırmışdır. Buna görə də 29 iyun 1973-cü ildə Londonda Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, Hollandiya, Avstraliya, ABŞ, İrlandiya, Kanada və Meksikanın mühasibat uçotu assosiasiyalarının razılığı ilə “Beynəlxalq Hesablama Standartları Komitəsi” yaradılmışdır. Hindistan, Belçika, Yeni Zelandiya, Pakistan və Zimbabve kimi yeni üzvlər 1974-cü ildə doqquz təsisçi ölkələr kimi Komitənin üzvü oldular.

Komitə Nizamnaməsinin 2-ci maddəsində təşkilatın əsas məqsədləri haqqında məlumat verilir (Yılmaz A.O. 2015 s.9-14):

- Beynəlxalq kapital bazarlarında bütün istifadəçilər tərəfindən iqtisadi qərarların qəbul edilməsini dəstəkləmək üçün maliyyə hesabatlarında müqayisə edilə bilən, yüksək keyfiyyətli və şəffaf maliyyə məlumatlarının təqdim edilməsini tələb edən vahid mühasibat uçotu standartlarının işlənilib hazırlanması;
- Bu standartların istifadəsinə və ciddi şəkildə tətbiqinə istifadəçiləri təşviq etmək;
- Milli mühasibat uçotu standartlarının və qaydaların Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları ilə uyğunlaşdırılması.

IASC-nin ən mühüm xüsusiyyəti dünyada beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarını təyin etmək, milli muhasibat uçotu standartlarını bu standartlara uyğunlaşdırmaq və inkişaf etdirməkdir. IASC-nin əsas hədəfləri aşağıdakılardır:

- Maliyyə hesabatlarının qurulması zamanı cəmiyyətin marağını üstün tutan, mühasibat uçotu standartları yaratmaq, nəşr etmək və bütün dünyada qəbul edilən mühasibat uçotu standartlarının tanınmasını artırmaq.
- Mühasibat uçotu qaydalarının uyğunlaşdırılmasını və işlənib hazırlanmasını təmin etmək və mühasibat hesabatlarının təqdim edilməsi üçün prosedurlar yaratmaq.

IASC-nin fəaliyyəti Komitəyə (IASC Komitəsi) və təsisçi ölkələrin təcrübəli nümayəndələrindən ibarət “Baş Assambleya”ya əsaslanır. Hər bir IASC üzvü komitə iclaslarında iştirak etmək üçün maksimum iki nümayəndə (biri texniki məsləhətçi olmaqla) təyin edə bilər. 1973-cü il komitə nizamnaməsində IASC-nin “Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Peşəsi Əlaqələndirmə Komitəsinin” bir hissəsi olduğu, lakin standartlarının hazırlanmasında və nəşrində müstəqil olaraq qalması göstərilmişdir.

IASC Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları üzrə özəl təşkilatdır. Onun öz standartlarını üzv olan ölkələrdə tam şəkildə tətbiq etmək səlahiyyəti yoxdur. Məqsədlərinə nail olmaq üçün IFAC (Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası), IOSCO (Qiymətli Kağızlar Komissiyalarının Beynəlxalq Təşkilatı) və ya Avropa İttifaqı (Avropa Komissiyasının yeni adı) kimi güclü təşkilatların dəstəyinə ehtiyac duyulurdu.

2000-ci ildə komitənin nizamnaməsində aparılan əsaslı yenidən strukturlaşdırma IASC-nin səlahiyyətlərini Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurasına (IASB) verildi. IASB, muxtar orqan, yeni qlobal standartları müəyyən edən qurumdur. Yarandığı vaxtdan 2000-ci ilə qədər IASC 41-ə yaxın mühasibat uçotu standartını nəşr etdirmişdir (Muller-Lagarde 2015 s.64). IASC üzv olan dövlətlərə hazırlanmış mühasibat uçotu standartlarına keçmək üçün heç bir öhdəlik qoymamışdır. IASC ölkələrin xüsusi şəraiti nəzərə alaraq beynəlxalq uyğunlaşmanın təmin edəcəyinə ümid edirdi. Bununla belə, IASC üzvləri ilə olan razılaşmaya əsasən, üzvlər hökumətə və mühasibat uçotu standartları üzrə öz standartlarını müəyyən edən orqanlara təzyiq göstərmələrini istəmişdi.

1.2.2. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsinin (IASC) təşkilati strukturu

Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsinin (IASC) fəaliyyətini “Direktorlar Şurası” həyata keçirir. IFAC-ın “İdarə Heyəti” tərəfindən təyin edilən IASC “İdarə Heyəti”, beynəlxalq standartların, təsir layihəsinin və yekun şərhlərin təsdiqinə cavabdehdir. Rəhbər komitə kimi tanınan işçi qrup yeni standart və ya köhnə standartın dəyişdirilməsi üçün “Direktorlar şurası”na təkliflər təqdim edilməsinə məsul olan qrupdur (Satybaldieva J. 2010 s.14).

Şuraya kömək etmək üçün 1981 və 1995-ci illərdə IASC tərkibində “Məsləhət Qrupu” və “Məsləhət Şurası” yaradılmışdır. Beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrindən ibarət məsləhət qrupu IASC layihələri ilə bağlı bir sıra məsələləri müzakirə etmək üçün “Direktorlar şurası” ilə mütəmadi görüşlər keçirir. Məsləhət qrupunun üzvləri: Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyası (ITUC), Beynəlxalq Fond Birjalari Federasiya (FIBV), Beynəlxalq Ticarət Palatası (ICC), Beynəlxalq Maliyyə Menecerləri Assosiasiyası (IAICF), Dünya Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Təhlili Assosiasiyaları Koordinasiya Komitəsi (CICAAF), Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT), İqtisadiyyat Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatıdır (OECD). Məsləhət şurası IASC-nin effektivliyini və etibarlılığını təmin etmək, onun büdcəsinə nəzarət etmək və istifadəçiləri beynəlxalq standartlara təşviq etmək üçün məsuliyyət daşıyır.

1997-ci ildə Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsinin kollegiyası tərəfindən “Şərh üzrə Daimi Komitə” (SIC) yaradıldı. Komitənin funksiyası mühasibat uçotu məsələlərinə dair standartların şərhlərini dərc etməkdir. Daimi Şərh Komitəsinin şərhləri “Direktorlar şurası” tərəfindən yekun şəkildə təsdiqlənməlidir.

1.2.3. Avropa Mühasiblər Federasiyası (FEE-Federation of European Accountants)

Avropa Mühasiblər Federasiyası (FEE) Avropada mühasibxpeşəsinin nümayəndə orqanıdır. Federasiya 1987-ci ilin yanvarında Avropa Mühasiblər, İqtisadiyyat və Maliyyə Ekspertləri İttifaqının (UEC) və CEE(*Central and Eastern Europe*) Mühasiblər İşçi Qrupunun (GEEC) birləşməsindən sonra yaradılmışdır. Federasiya, mərkəzi ofisi Brüsseldə yerləşən, müstəqil məşğul olan, qeyri-kommersiya təşkilatıdır. Onun nəşrləri və tədqiqatları böyük təsir göstərmişdir. Federasiya özəl sektorda vəya dövlət sektorunda çalışan 51 peşəkar üzv təşkilatı və 37 Avropa ölkəsindən mühasibat uçotu, vergi, audit mütəxəssislərini təmsil edən 500 000-dən çox mütəxəssisi birləşdirir (Weetman və başqaları, 2020 s.7).

Avropa Mühasiblər Federasiyası öz üzvləri ilə davamlı dialoq aparır və onların maraqlarını IASB (Beynəlxalq Mühasibat Standartları Şurası), IFAC, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı(WTO-*World Trade Organization*) kimi orqanlarda təmsil edir.

Bu gün FEE Avropada standartların tətbiqinin əsas tərəfdarıdır. Əslində, hələ 1989-cu ildə FEE IASC-nin uyğunlaşdırma söylərini dəstəkləməyə başlamışdır. FEE Avropa Komissiyasını ayrıca Avropa standartları toplusunu hazırlamaq və hətta ABŞ GAAP-ı (Generally Accepted Accounting Principles) qəbul etmək əvəzinə, IASC-nin işini tanımağa təşviq etmişdir. Beləliklə, 2001-ci ilin

fevralında Avropa Komissiyası beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi ilə bağlı tənzimləyici təklif dərc etdi. Bu təklif siyahısında olan şirkətlərdən 2005-ci maliyyə ili üçün əldə edilmiş hesablarında BMUS tətbiq etmələrini tələb etmişdir. 2016-cı ildə Avropa Mühasiblər Federasiyası öz adını “*Accountancy Europe*” olaraq dəyişirdi.

1.2.4. Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası (IFAC-International Federation of Accountants)

Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası (IFAC) 1977-ci ildə Münhendə keçirilən 11-ci Ümumdünya Mühasiblər Konqresində yaradılmışdır. Audit standartlarını təyin edən IFAC bütün dünyada milli mühasibat peşəkar təşkilatlarını təmsil edir, hazırda ticarət, hökumətlər, xidmət, sənaye, və təhsil sahələrində fəaliyyət göstərən 153 ölkədən 3 milyondan çox peşəkar mühasibi təmsil edən 175-dən çox üzvü var.

IFAC-ın məqsədi bütün dünyada mühasibatlıq peşəsini gücləndirmək, beynəlxalq iqtisadi və maliyyə bazarlarının inkişafına töhfə verən yüksək keyfiyyətli standartların yaradılması və istifadəçilər tərəfindən istifadəsini təşviq etməkdən ibarətdir. Yenə də beynəlxalq təşkilatlar arasında əməkdaşlığı təşviq edir, ictimai maraqları kəsb edən məsələlərdə ekspertiza təqdim edir.

1996-cı ildə IFAC dövlət sektoru müəssisələri üçün “Beynəlxalq İctimai Sektor Mühasibat Uçotu Standartları” (IPSASs-International Public Sector Accounting Standards) toplusunun inkişaf layihəsinə başladı. Layihə çərçivəsində IFAC standartları inkişaf etdirərkən, IASB-nin mühasibat uçotu standartlarına riayət etmişdir. IFAC bu günə qədər müəyyən edilmiş IASB-nin Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının hamsını qəbul etmişdir (Budding və başqaları, 2015 s.27).

IFAC-ın mərkəzi ofisi ABŞ-ın Nyu York ştatında yerləşir. Onun fəaliyyəti bütün üzv təşkilatların nümayəndələrindən ibarət hər 5 ildən bir çağırılan ümumi assambleyaya əsaslanır. Bu Assambleyanın əsas səlahiyyətləri ildə iki dəfə toplanan 15 üzvdən ibarət IFAC idarə heyətinə verilmişdir.

Beləliklə, IFAC üzvləri yarandığı gündən IASC-ni yeni yaradılmış qurumla birləşdirmək istəyirdilər. Bu tələb xüsusilə standartlaşdırmanın yalnız mühasiblərin ixtiyarında qalmamalı olmasından qaynaqlanır. Lakin bu təşəbbüs iki təşkilatın birləşməsinə səbəb olmasa da, 1982-ci ildə “The IASC/IFAC Mutual Commitments” adlı müqavilənin imzalanmasına səbəb oldu. Bu müqaviləyə əsasən, IFAC-ın bütün üzvləri avtomatik olaraq IASC üzvləridir və heç bir IASC üzvü IFAC-a daxil olmadan üzv ola bilməz. Öz növbəsində, IFAC da IASC-ni aparıcı qlobal standart təyin edən kimi tanıyır və onun üzvləri öz ölkələrində IASC standartlarının təşviqinə

cavabdehdirilər. Beynəlxalq standart təyin edənin strukturu bu razılaşmadan sonra IFAC ilə bu əlaqələri nəzərə almaq üçün dəyişdi (Valle F., 2008 s.20).

Bu güclü əlaqələrə əlavə olaraq, IFAC IASC-nin büdcəsinin 10%-ə qədərini maliyyələşdirilməsinə də töhfə vermişdir. Bu müqavilənin şərtləri IFAC-a IASC İdarə Heyətinin 17 üzvündən 13-nü təyin etməyə imkan verdi. IFAC tərəfindən göstərilən bu dəstək IASC üçün əlavə üstünlük oldu. Bir tərəfdən IASC dünyada öz təsirini genişləndirə bildi və həqiqətən beynəlxalq ölçüyə malik oldu. Digər tərəfdən "zəngin ölkələrin klubu" kimi qəbul edilməsinə deyərək inkişaf etməkdə olan ölkələri də öz işinə daxil etdi.

1.2.5. Qiymətli Kağızlar Komissiyalarının Beynəlxalq Təşkilatı (IOSCO-International Organization of Securities Commissions)

Qiymətli Kağızlar Komissiyalarının Beynəlxalq Təşkilatı (IOSCO) bütün dünyada qiymətli kağızlar və bazarlar üzrə qlobal standartlar təyin edən orqan kimi tanınır. 1983-cü ildə kapital bazarının tənzimləyiciləri tərəfindən yaradılmış IOSCO təşkilatı 110-dan çox ölkədə 200-dən çox üzvü var. Təşkilat dünya maliyyə bazarlarının 95%-dən çoxunu təmsil edir (Medvraft G. 2014 s.95-97).

IOSCO-nun məqsədi bazarların ədalətli, səmərəli və şəffaf olmasını təmin etmək, investorları qorumaq və maliyyə bazarlarına xas olan sistemik riski azaltmaqdır. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün IOSCO üzvləri beynəlxalq qiymətli kağızlara effektiv nəzarətin həyata keçirilməsinə, milli bazarların inkişafını üçün ədalətli bazarların saxlanılmasına, standartların yaradılmasına və xəməkdəşlik yolu ilə qarşılıqlı yardım etməklə bu standartların beynəlxalq tətbiqini həyata keçirirlər.

Mühasibat uçotunun standartları məsələləri IOSCO üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki xarici şirkətlərə kapital bazarlarının açılmasına böyük maneələrin əsas səbəbi bir çox nümunələrdə göstərilirdi kimi müxtəlif ölkələrin mühasibat standartlarında əhəmiyyətli fərqlərdir. Bu harmoniyaya nail olmağın iki fərqli yolu var, ya digərinin fərqlərini tanıyıb inteqrasiya etməklə, ya da hər kəsin asılı olduğu ümumi çərçivə yaratmaqla. Görünür ki, IOSCO ikinci yola tam əməl etmişdir və 1987-ci ilin sonunda keçirdiyi ilk illik toplantıdan bəri öz fikrini açıq şəkildə ifadə etmişdir (Saymaz A.O. 2015 s.5).

IASC öz tarixində standartlarının məzmunu ilə bağlı iki əsas mərhələdən keçmişdir. İlk mərhələ yarandığı vaxtdan 1980-ci illərin sonuna qədər şirkətlərə eyni əməliyyatı fərqli şəkildə qeyd etməyə

imkan verən bir çox seçimlər təklif etdiyi mərhələdir. Bu seçim IASC-nin müxtəlif sosial-iqtisadi mühitlərdən və mühasibat ənənələrindən olan müxtəlif ölkələrlə uyğunlaşma ideyasını tapmaq ehtiyacı ilə izah olunur. İkinci mərhələdə IASC öz strategiyasını dəyişdi və standartlarında variantların sayını əhəmiyyətli dərəcədə azaltmaqla ikinci yanaşmanı açıq şəkildə seçdi. Bu yeni strategiya IOSCO-nun tutduğu ilkin mövqedən tam müstəqil deyil.

Həqiqətən də, həmişə IASC komitəsi IOSCO-ya xüsusi əhəmiyyət vermiş və 1987-ci ildə OECD (İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı) və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Transmilli Mərkəzin əməkdaşları ilə əməkdaşlıq etmişdir. Bu üzvlük sayəsində IOSCO IASC-nin gündəliyində özünü ifadə edə bildi. IASC-nin yeni standartlaşdırma strategiyasında ilk addım olan maliyyə hesabatlarının müqayisəliliyi layihəsini güclü şəkildə dəstəklədi.

1989-cu ildə IOSCO IASC-yə standartlarının tanınması üçün yerinə yetirməli olduğu bir sıra məqamları əks etdirən məktub göndərdi. Məktubda aşağıdakı ən vacib məqamlar qeyd olunmuşdur:

- Mühasibat uçotu əməliyyatlarında sərbəstliyin qaldırılması zəruridir, lakin uzunmüddətli bazar tələblərini yerinə yetirmək üçün kifayət deyil.
- IOSCO və IASC BMUS-də əhatə olunmayan mühasibat uçotu məsələləri, eləcə də onlara nail olmaq üçün prioritetlər və müddətlər barədə razılığa gəlməlidir.
- BMUS-in tətbiqi üçün təlimatın olmaması bu standartların şərhində əhəmiyyətli uyğunsuzluqlar yarada bilər.
- IOSCO tələblərinə uyğun olmaq üçün IASC öz standartlarını təkmilləşdirmək üçün “Maliyyə Hesabatlarının Müqayisəli Layihəsi” kimi tanınan layihə həyata keçirmişdir. Bu layihə 1993-cü ildə on standartın yenidən nəzərdən keçirilməsi ilə başa çatdı.

1995-ci ildə Parisdə keçirilən IOSCO-nun illik Konqresində iki təşkilat yeni iş proqramının tamamlanmasından sonra IOSCO-nun Texniki Komitəsinin üzvü olan ölkələrə BMUS-dan istifadə etməyi təklif etdilər. Beləliklə, IASC görüşlərinin tezliyiylə müddətini iki dəfə və işçi qruplarının sayını əhəmiyyətli dərəcədə artırdığı 4 illik dərin araşdırma apardı. Bu proqram 1998-ci ildə maliyyə alətləri üzrə BMUS 39-un qəbulu ilə başa çatdı (Barbu E. 2004 s. 46).

1.2.6. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası (IASB-International Accounting Standards Boards)

2001-ci ildə IASC-nin yenidən strukturlaşdırılmasından yaranan Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası (IASB), mənzil-qərargahı Londonda yerləşən özəl və müstəqil orqandır. IASC təşkilatı IASB-nin baş qurumudur. IASB-nin üzvləri 9 ölkədən olan 14 nəfərdən ibarətdir. Şuranın 12 üzvü tamştatlı və geridə qalan 2 üzvü isə yarımştatlıdır. Bu islahatın əsas elementi IASC-yə əsl beynəlxalq standart təyin edən statusu vermək idi.

Bu islahatdan yadda qalan 5 əsas məqam bunlardır (Alali F. və Cao L. 2010 s.82):

- IASC IASCF(International Accounting Standards Committee Foundation) fondu çərçivəsində müstəqil beynəlxalq quruma çevrilmişdir,
- Standartların hazırlanmasına və qəbuluna cavabdeh olan orqan IASB(Şura) olmuşdur,
- Gələcək beynəlxalq standartlar artıq Beynəlxalq Mühasibat uçotu Standartları-BMUS(IAS–International Accounting Standards) deyil, Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartarı-MHBS (IFRS - International Financial Reporting Standarts) adlandırılmışdır;
- Köhnə dəyişdirilməmiş standartlar hələ də IASC standartları kimi istinad edilmişdir;
- IASB özündən əvvəlki IASC tərəfindən nəşr olunan BMUS standartlarının məcmusunu təsdiq etmişdir.

Terminologiyada BMUS-dan MHBS-a edilən bu dəyişiklik IASB-nin təkəcə mühasibat uçotunun standartlaşdırılması prosesini deyil, həm də ümumilikdə maliyyə hesabatlarını əhatə etmək üçün əhatə dairəsini genişləndirmək istəyini nümayiş etdirir (Brun və Stephan. 2006 s.20). Şuranın mühasibat uçotu standartlarının inkişaf etdirilməsi sahəsində qarşısına qoyduğu vəzifələri və məqsədləri vardır.

Şuranın (IASB) vəzifələri aşağıdakılardır (Idowu S. və Louche C. 2011 s.194):

- Keyfiyyətli, şəffaf və başa düşülən beynəlxalq mühasibat standartlarının hazırlanması,
- Milli mühasibat standartları ilə beynəlxalq mühasibat standartlarının bir-birinə yaxınlaşdırılması,
- Ekspozisiya layihələrinin hazırlanması və inkişaf etdirilməsi,
- Standartlar barədə “Şərh Komitəsi” tərəfindən yaradılmış şərhlərin təsdiqlənməsi,

- Müəyyən edilmiş standartla bağlı milli standartları və təcrübələrin nəzərdən keçirilməsi,
- Böyük layihələrə rəy almaq üçün ekspert komitələrinin yaradılması,
- Əsas layihələr, prioritetlər və gündəliyə dair Standartlar üzrə “Məsləhət Şurası” ilə məsləhətləşmələr,
- Hər bir layihə üçün tələb olunmasa da, standartın bütün mühitlərdə tətbiq oluna biləcəyini və işlək olmasını təmin etmək üçün standartlar müəyyən edilməzdən əvvəl həm inkişaf etmiş ölkələrdə, həm də inkişaf etməkdə olan bazarlarda sahə sınaqları keçirməkdən ibarətdir.

IASB-nin məqsədlərinə aşağıdakılar daxildir (Haverty J.L., 2006 s.51):

- Tətbiq oluna bilən, yüksək keyfiyyətli və başa düşülən qlobal mühasibat standartları toplusunun işlənilib hazırlanması,
- Bu standartların istifadəsini istifadəçilərə təşviq etmək,
- Milli və Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarını əks etdirmək.

Əslində, bu yeni strukturun ən vacib elementi IASC-nin İdarə Heyətinə verilmiş mühasibat uçotunun standartlaşdırılması üzrə texniki bacarıqların IASB-ə ötürülməsidir. Beləliklə, IASB beynəlxalq standartların tətbiqi üçün yeganə məsul şəxsə çevrilir ki, artıq IASC-nin deyil, IASB-nin problemi.

IASB şurası MHBS standartlarının yayılması üçün milli standart tərtibatçıları ilə əməkdaşlıq etmək üçün çalışmışdır. Bu günə qədər 120-dən çox ölkə MHBS -un tətbiqinə icazə verib. Bəzi ölkələr birbaşa MHBS-u qəbul etmiş, digərləri isə MHBS standartlarını daxil etmək üçün mühasibat sistemlərini təkmilləşdirmişlər. Bəzi ölkələr öz milli şirkətlərinə MHBS-un tətbiqini qadağan ediblər. Amerika Birləşmiş Ştatları hazırda öz mühasibat standartlarını saxlamağı seçmişdir, lakin 2002-ci ildən etibarən Amerika standartlarını təyin edən FASB (Maliyyə Uçotu Standartları Şurası) ABŞ-ın GAAP(Ümumi Qəbul Edilmiş Mühasibat Uçotu Prinsipləri) və MHBS-u bir sıra standartlarını qəbul etmişdir. Eyni zamanda standartları birləşdirmək üçün IASB ilə əməkdaşlıq edir.

1.2.6.1. IASB-nin təşkilati strukturu

IASC “Himayədarlar” və “IASB” olmaqla 2 əsas idarədən ibarətdir (Alali F. və Cao L., 2010 s.82). Himayədarlar 22 nəfərdən ibarətdir. Komitənin Himayədarları IASB-nin üzvlərini təyin

edir, ona nəzarət edir və maliyyələşməsinə həyata keçirir. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası hər biri müəyyən keyfiyyətlərə malik olan müxtəlif strukturlardan ibarətdir :

Mərkəzi orqan missiyasını yerinə yetirən yüksək keyfiyyətli Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının hazırlanmasını təşviq edən müstəqil qurumu olan IFRS Fondudur. IASB-nin nəzarət orqanı olan IFRS Fondu iki səviyyəli struktura malikdir. Bu strukturlar IFRS Fondunun "Monitoring Şurası" və "Qəyyumlar Şurası"dır.

Təşkilatın mərkəzi orqanı olan Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası (IASB) ümumdünya IFRS Fondu "Qəyyumlar Şurası"nın üzvləri tərəfindən idarə olunur və eyni zamanda ona nəzarət edilir. Bunun əksinə olaraq, IFRS Fondunun "Qəyyumlar Şurası" Fondun "Monitoring Şurası"na tabedir. IFRS Fondu "Monitoring Şurası"nın funksiyası IFRS-in Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarını təbliğ etmək üçün Qəyyumlar Şurası və dövlət orqanları arasında əlaqə yaratmaqdır.

IASB və IFRS Fonduna əlavə olaraq, daha üç müstəqil qurum mövcuddur. Qurumlara IFRS-nin "Şərh Komitəsi" və daha iki məsləhətçi orqan olan IFRS "Məsləhət Şurası" və Mühasibat Uçotu Standartları üzrə "Məsləhət Forumu" ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərir. IFRS-in "Şərh Komitəsi" IASB-nin şərh komitəsidir. Onun rolu BMUS/MHBS-da xüsusi olaraq qeyd olunmayan maliyyə hesabatı məsələlərinə şərh verməkdir. "Şərh Komitə"si BMUS/MHBS standartlarının ciddi və vahid tətbiqini təşviq etməkməqsədi daşıyır. IFRS-in "Məsləhət Şurası" IASB-nin rəsmi məsləhət orqanıdır. Onun məqsədi IASB-yə iş proqramının prioritetləri barədə məsləhət vermək, həmçinin üzvlərinin mühasibat uçotu qərarlarını ona çatdırmaqdır.

Bundan əlavə, 2013-cü ildə ikinci məsləhət orqanı - Mühasibat Uçotu Standartları üzrə Məsləhət Forumu (ASAF) yaradılmışdır. ASAF-in məqsədi milli standart təyin edənlərdən (məsələn, FASB) və maliyyə hesabatlarında maraqlı olan Avropa Maliyyə Hesabatları üzrə Məsləhət Qrupu (EFRAG-*European Financial Reporting Advisory Group*) regional qurumlardan ibarət IASB-yə texniki məsləhət vermək və şərhlərə cavabdeh olmaqdır.

1.2.6.2. IASB-də Standartın dərc edilməsi prosesi

Yeni Beynəlxalq Standartın yaradılması "Vəzifəli proses" adlanan ciddi prosedura tabedir. Bu, bütün maraqlı tərəflərlə, xüsusən də IASB ilə əlaqə saxlayan milli qurumlar vasitəsilə məsləhətləşmələrə və birgə verilmiş qərarlara əsaslanır (Souleymanou və Mouafo, 2020 s.84). Standartların müəyyən edilməsi prosesi standartlaşdırma prosesinin bütövlüyünü qorumaq,

şəffaflyq və məsləhətləşmələrdə ədalətlik üçün minimum təminat prinsiplərinə hörmət etməlidir (Bamber M. ve MCmeeking K., 2016 s.60).

BMUS/MHBS standartının yaradılması prosesi aşağıdakı addımların ardıcılığı ilə izlənilir (Bamber M. ve MC meeking K., 2016 s.61):

- Problemin müəyyən edilməsi və qaldırılan məsələlərin araşdırılması üçün işçi qrupunun yaradılması;
- Standartlar üzrə “Məsləhət Şurası” ilə bu layihənin IASB-nin işinə daxil edilməsiylə bağlı məsləhətləşmələr;
- IASB tərəfindən ona məsləhət vermək üçün “Məsləhətçi Qrup” adlı məsləhət komitəsinin yaradılması;
- IASB tərəfindən siyasət bəyanatının və ya müzakirə sənədinin layihəsinin yaradılması: Əsaslar Bəyannaməsi layihəsi (DSOP-Draft Statement of Principales);
- Həmin layihənin (DSOP) şərh üçün “Məsləhət Şurası”nın üzvü olan təşkilatlara və digər aidiyyəti təşkilatlara təqdim edir;
- Müşahidələr, bütün şərhlər toplandıqdan sonra IASB təqdim edilmiş layihə üzrə 14 üzvdən ən azı 9-u tərəfindən təstiqlənməli “məruz qamla layihəsi” və ya “exposure draft” hazırlayır;
- Alınmış şərhləri təhlil edildikdən və nəzərdən keçirildikdən sonra IASB MHBS adlanan bir yeni BMUS standartını buraxır və təsdiqləyir;
- Dərc olunduğu anda IASB “Standartın Mühiti Haqqında Əlavə” təqdim edir və həmin əlavədə standartın praktiki tətbiqinə dair izahlar verilir.

Təqdimat layihəsinin dərci ilə bağlı qərarlar istisna olmaqla, bu proses zamanı qəbul edilən bütün qərarlar iclasda iştirak edən idarə heyəti üzvlərinin əksəriyyəti tərəfindən təsdiqlənməlidir. Bir standart üçün bütün proses təxminən iki il çəkir.

1.2.6.3. BMUS/MHBS Standartları

IASC tərəfindən dərc edilmiş standartlar IAS yəni Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları adlandırılır. Daha sonralar IASB tərəfindən dərc edilən yeni standartlar isə adı

dəyişdirilərək IFRS: Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları adlandırılmışdır¹. Bunlar hər biri müəyyən bir mövzuya aid olan standartlar toplusudur. Aşağıdakı cədvəldə bu günə qədər IASB tərəfindən dərc edilmiş və ya dəyişdirilmiş bütün mövcud BMUS/MHBS (IAS və ya IFRS) standartları verilmişdir.

Standart	Başlıq	Buraxılış tarixi	Qüvvəyə minmə tarixi
IFRS 1	Beynəlxalq maliyyə hesabatı standartlarının ilk tətbiqi	24.11.2008	01.06.2009
IFRS 2	Pay alətləri əsasında ödəmə	19.02.2004	01.01.2005
IFRS 3	Müəssisələrin birləşməsi	10.01.2008	01.06.2009
IFRS 4	Sığorta Müqavilələri	31.03.2004	01.01.2005
IFRS 5	Satış üçün saxlanılan uzunmüddətli aktivlər və dayandırılmış əməliyyatlar	31.03.2004	01.01.2005
IFRS 6	Təbii(mineral) ehtiyatların kəşfiyyatı və qiymətləndirilməsi	09.12.2004	01.01.2006
IFRS 7	Maliyyə Alətləri: Məlumatın açıqlanması	18.08. 2005	01.01.2007
IFRS 8	Əməliyyat seqmentləri	30.11.2006	01.01.2009
IFRS 9	Maliyyə alətləri	24.07.2014	01.01.2018
IFRS 10	Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları	12.05.2011	01.01.2013
IFRS 11	Birgə razılaşmalar	12.05.2011	01.01.2013
IFRS 12	Digər təşkilatlarda iştirak paylarının açıqlanması	12.05.2011	01.01.2013
IFRS 13	Ədalətli Dəyərin Qiymətləndirilməsi	12.05.2011	01.01.2013
IFRS 14	Təxirə salınmış tarif tarif düzəlişləri üzrə hesablar	30.01.2014	01.01.2016
IFRS 15	Müştərilərlə müqavilələr üzrə gəlirlər	28.05.2014	01.01.2018
IFRS 16	İcarə əməliyyatları	13.01.2016	01.01.2019
IFRS 17	Sığorta müqavilələri	18.05.2017	01.01.2023
IAS 1	Maliyyə hesabatlarının təqdimatı	1975	01.01.1975
IAS 2	Ehtiyatlar	1976	01.01.1976
IAS 7	Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat	1977	01.01.1979

¹ <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/>

IAS 8	Uçot Siyasəti, Mühəsibat uçotu qiymətləndirmələrində dəyişikliklər və səhvlər	1978	01.01.1979
IAS 10	Hesabat dövründən sonrakı hadisələr	1978	01.01.1980
IAS 11	Tikinti Müqavilələri	1979	01.01.1980
IAS 12	Mənfəət vergisi	1979	01.01.1981
IAS 16	Maddi əsas aktivlər	1982	01.01.1983
IAS 17	İcarə müqavilələri	1982	01.01.1984
IAS 18	Gəlir	1982	01.01.1984
IAS 19	İşçilərin mükafatlandırılması	1983	01.01.1985
IAS 20	Hökumət subsidiyalarının uçotu və hökumət yardımları haqqında məlumatların açıqlanması	1983	01.01.1984
IAS 21	Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsirləri	1983	01.01.1985
IAS 23	Borclar üzrə məsrəflər	1984	01.01.1986
IAS 24	Əlaqəli tərəflər haqqında məlumatların açıqlanması	1984	01.01.1986
IAS 26	Təqaüd Planları üçün mühəsibat uçotu və hesabatlılığı	1987	01.01.1990
IAS 27	Fərdi Maliyyə hesabatları	1989	01.01.1990
IAS 28	Asılı şirkətlərə və birgə şirkətlərə investisiya qoyuluşu	1989	01.01.1990
IAS 29	Yüksək İnflyasiya İqtisadiyyatlarında Maliyyə Hesabatı	1989	01.01.1990
IAS 31	Birgə Müəssisələr üzrə Təhfə Paylarının Maliyyə Hesabatı	1990	01.01.1992
IAS 32	Maliyyə Alətləri: Təqdimat və Açıqlama	1995	01.01.1996
IAS 33	Səhm üzrə mənfəət	1997	01.01.1999
IAS 34	Aralıq Maliyyə Hesabatı	1998	01.01.1999
IAS 36	Aktivlərin qiymətdən düşməsi	1998	01.01.1999
IAS 37	Yaradılmış ehtiyatlar fondları, Şərti öhdəliklər və Şərti aktivlər	1998	01.01.1999
IAS 38	Qeyri-maddi aktivlər	1998	01.01.1999
IAS 39	Maliyyə Alətləri: Tanınma və Ölçmə	1998	01.01.2001
IAS 40	İnvestisiya Mülkiyyəti	2000	01.01.2001
IAS 41	Kənd təsərrüfatı	2000	01.01.2003

Cədvəl 1: Nəşr olunmuş Beynəlxalq standartlar haqqında məlumat.

Mənbə: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/>

Beynəlxalq standartlarda yenilənmə, bir-birini əvəz etmə, yenidən nəşr olunma hallarına rast gəlinmişdir. Yuxarıdakı cədvəldə qeyd olunan IAS və IFRS standartları ilə bağlı xüsusi qeydlər²:

- * IAS 11 standartı 1 yanvar 2018-ci ildə qüvvəyə minmiş IFRS 15 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 13 standartı 1 yanvar 1975-ci ildə qüvvəyə minmiş IAS 1 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 14 standartı 1 yanvar 2009-cu ildə qüvvəyə minmiş IFRS 8 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 17 standartı 1 yanvar 2019-cu ildə qüvvəyə minmiş IFRS 16 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 18 standartı 1 yanvar 2018-ci ildə qüvvəyə minmiş IFRS 15 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 19 standartı 1 yanvar 2013-cü il tarixində yenidən nəşr edilmişdir.
- * IAS 22 standartı 1 iyun 2009-cu ildə qüvvəyə minmiş IFRS 3 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 25 standartı 1 yanvar 2003-cü il tarixində qüvvəyə minmiş IAS 39 və IAS 40 standartları ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 27 standartı 1 yanvar 2013-cü ildə qüvvəyə minmiş IFRS 10 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 29 standartı ilk dəfə olaraq 1989-cu ildə buraxılmış, 1994-cü ildə yenilənərək yenidən formatlaşdırılmış və 2008-ci ildə yenidən nəşr edilmişdir.
- * IAS 30 standartı 1 yanvar 2007-ci ildə qüvvəyə minmiş IFRS 7 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 31 standartı 1 yanvar 2013-cü ildə qüvvəyə minmiş IFRS 11 və 12 standartları ilə əvəz edilmişdir.
- * IAS 35 standartı 1 yanvar 2005-ci ildə qüvvəyə minmiş IFRS 5 standartı ilə əvəz edilmişdir.
- * IFRS 9 standartı özündən əvvəl dərc olunmuş bütün “*maliyyə alətləri*” standartlarının əvəzedicisidir.
- * IFRS 17 standartı 2023-cü ilin yanvarından etibarən IFRS 4 standartını əvəz edir.

---

² <https://www.iasplus.com/en/standards/ias>

1.2.7. Avropa İttifaqı təşkilatı (EU-Europen Union)

Avropa İttifaqı təşkilatı 1970-ci illərdə mühasibat uçotu ilə bağlı təcrübələri uyğunlaşdırmağa başlamış və “*Şirkət Hüququ Təlimatları*” (dördüncü, yeddinci və səkkizinci təlimatlar) üzv dövlətlərin hüquq sistemlərində tətbiq edilməsi üçün hazırlanmışdır. Mühasibat uçotu təcrübələrini Aİ daxilində müqayisə edilə bilən etmək üçün hazırlanmış bu təlimatlar uyğunlaşdırma prosesində böyük rol oynamışdır. Lakin zamanla yaşanan iqtisadi dəyişikliklər və üzv dövlətlərin seçki hüquqlarının genişlənməsi təlimatların təsirini azaldaraq qeyri-adekvat etdi. 1990-cı ildə yenidən baxılan mühasibat uçotunun uyğunlaşdırılması tədqiqatları üçün 22 nəfər üzvdən ibarət “Mühasibat Uçotu Məsləhət Şurası” yaradılmışdır (Kiracı M. və Köse T., 2002 s.69). Həmçinin 1995-ci ildə təlimatların yenilənməsi, Avropa Mühasibat Uçotu Standartları Şurasının yaradılması, Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurasına üzv olmaq, beynəlxalq fəaliyyətlə məşğul olan Avropa şirkətlərinin təlimatlardan azad edilməsini əhatə edən, Amerika Birləşmiş Ştatlarıyla uyğunlaşdırma sazişi əhatə edən “Mühasibat Uçotu Uyğunluğu: Yeni Strateji birəbir Beynəlxalq Uyğunluq” adlı bəyanat dərc edərək ictimaiyyətə bəyan etmişdir (Kazıcı H., 2015 s.39). 2002-ci ildə Avropa Parlamentinin təsdiqi ilə bütün üzv ölkələrdə olan şirkətlər üçün 2005-ci ildən bəri uzunmüddətli maliyyə hesabatlarını Beynəlxalq Mühasibat uçotu standartlarına uyğunlaşdırmaq məcburi olmuşdur .

1.2.8. Bankların Tənzimlənməsi və Nəzarəti Komitəsi - Basel Komitəsi (BCBS-Basel Committee on Banking Supervision)

İnkişaf etmiş ölkələrin Mərkəzi Bankları tərəfindən yaradılmış Beynəlxalq Ödənişlər Bankı (BIS- Bank for International Settlements) tərəfindən 1974-cü ildə yaradılmış Komitədir. “Bankların Tənzimlənməsi və Nəzarəti” Komitəsi qısaldılmış adı ilə Bazel Komitəsi (Basel Committee on Banking Supervision), MHBS-yə uyğun olaraq bankların beynəlxalq bank sistemini qurmaq və bu sistemin etibarlılığını, sabitliyini qorumaq məqsədi daşıyır. Eyni zamanda, bankların öz kapitalından daha səmərəli istifadə etməsinə diqqət çəkir. “Bazel Komitəsi” bank sektorunda standartlara uyğun maliyyə hesabatlarının hazırlanması ilə bağlı bəzi qaydaları müəyyən edən qurumdur. Bank sektorunun bu qaydalara əməl olunması ilə MHBS-ə uyğunluğa nail olunmuşdur. Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında bir çox tədqiqatlar aparılmışdır. Bank sistemini və risklərin idarə edilməsini yoxlamaq və onları müəyyən dövr ardıcılığı ilə audit etmək. Bu qaydaların beynəlxalq yayılması ilə 1989-cu ildə qardaş ölkə Türkiyədə Bazel I standartları tətbiq olunmağa başlanmış, 2012-ci ildə Basel II standartlarına əməl edilmiş və Basel III standartlarına keçidin bank sistemi baxımından heç bir problem yaratmayacağı qəbul edilmişdir. Ölkəmizdə isə

mütəqillik əldə olunandan sonrakı dövrdə bank sahəsi üzrə çalışmalar olduğu üçün Basel Komitəsi son illərdə fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Böyük banklar tərəfindən Basel III standartlarına 2019-cu ilin sonlarından keçid edilməyə başlamışdır.

1.2.9. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (UN-United Nations)

Beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının milli standartlara uyğunlaşdırılması prosesində ən böyük nümayəndəliyə və geniş sahəyə malik olan qurumlardan biri də *“Birləşmiş Millətlər Təşkilatı”*dir. O, 1970-ci illərdən mühasibat uçotu və hesabat standartlarının öyrənilməsi ilə məşğul olub, bu istiqamətdə beynəlxalq müəssisələrin fəaliyyətini izləyib. Mühasibat uçotu sahəsində araşdırmaları əsasən az inkişaf etmiş və inkişaf etməmiş ölkələri əhatə etmişdir. BMT tərəfindən yaradılmış ECOSOC (Beynəlxalq Komissiya) və beynəlxalq bizneslər üçün alt bölmə kimi fəaliyyət göstərən Beynəlxalq Mühasibat Uçotu və Hesabat Standartları üzrə Ekspertlər İşçi Qrupu (ISAR-International Standards of Accounting and Reporting) 1982-ci ildə *“İqtisadi və Sosial Şura”* daxilində hər il mühasibat uçotu sahəsində olan inkişaf sahələrini dərc etməklə, inkişaf etməmiş və zəif inkişaf etmiş ölkələr üçün ilham mənbəyi olmuşdur.

1977-ci ildə Beynəlxalq Komissiya tərəfindən *“Rəhbər Əsasnamə”* nəşr olunmuşdur. Əsasnamənin məqsədi beynəlxalq müəssisələrin fəaliyyətində mühasibat uçotu və hesabat standartları, habelə investisiya, maliyyə mövcud olmayan məlumatlar, istehsal, ətraf mühit amilləri, məşğulluq, təşkilati struktur kimi məsələlərdə məsləhətlər verməklə bu müəssisələrin səmərəliliyini artırmaqdan ibarət olmuşdur. Lakin bu tövsiyələrin heç bir icra gücü yoxdur. Yəni əsasnamədə qeyd edilən məsələlərin icra edilməsinə görə heç bir müəssisəyə təzyiq oluna bilməz. Təcrübə toplamaq və gələcəkdə daha faydalı mühasibat uçotu standartlarını yaratmaq məqsədilə Beynəlxalq Komissiya tərəfindən hazırlanmış, müəssisələr tərəfindən riayət edilməsi tövsiyə olunan 5 bənd hazırlanmışdır. Bu siyahı aşağıdakı kimidir:

- Maliyyə hesabatlarında açıqlanacaq məlumatlar,
- Beynəlxalq müəssisələrin maliyyə hesabatlarında açıqlanmalı olan uçot siyasətləri,
- Beynəlxalq biznesin törəmə şirkətləri haqqında maliyyə məlumatları,
- Beynəlxalq biznesin şöbələrinə görə hesabat vermə prinsipləri,
- Maliyyə hesabatlarında açıqlanan qeyri-maliyyə hadisələrinin açıqlanması.

Gücü sayəsində mühasibat uçotu standartlarının beynəlxalq uyğunlaşdırılması prosesində fəal rol oynaması gözlənilən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı son vaxtlar beynəlxalq mühasibat standartları üzrə müşahidəçi kimi qalmış və IASC ilə əməkdaşlıq etmişdir (Zeff S.A., 2013 s.330).

1.2.10. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development)

“İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı” sərbəst bazar iqtisadiyyatı dövründə iqtisadi və sosial idarəetmə problemlərini həll etmək üçün 1961-ci ildə 20 əsas qurucu üzvü ilə yaradılıb. Hazırda 36 üzvü olan bir təşkilatdır. Təşkilatın məqsədi sənayeləşmiş ölkələrin beynəlxalq ticarətində tarazlığı təmin etmək və valyuta məzənnələrindəki fərqləri minimuma endirməkdən ibarətdir. OECD-in məqsədi mühasibat uçotu ilə bağlı yaranan siyasi problemlərə ortaq həll yolu tapmaq, həmin ölkələr arasında əlaqələri artırmaq və iqtisadi məlumatı statistik üsulla toplayaraq proqnozlaşdırmanı asanlaşdıran təşkilatdır. Maliyyə və iqtisadi problemlər OECD-nin ortaya çıxmasına diqqət yetirir. BMT inkişaf etməmiş və zəif inkişaf etmiş ölkələrdə olan müəssisələrinin maraqlarını hədəfə aldığı halda, OECD beynəlxalq müəssisələrin təsisçilərinə, yəni inkişaf etmiş ölkələri hədəfə almışdır. OECD 1978-ci ildə "Mühasibat Uçotu Standartları üzrə Reklam İşçi Qrupu"nu nəşr etməklə çoxmillətli müəssisələrin standartlarını tənzimləmək istəmişdir. Bununla belə, OECD xüsusi mühasibat standartlarının yaradılmasında bir addım geridə qaldı və 1998-ci ildə “Maliyyə Sisteminin Gücləndirilməsi üzrə İşçi Qrupun Hesabatı” adlı hesabat dərc etdi. Bu hesabat özəl sektor təşkilatlarının məlumatlarının yüksək səviyyəli, müqayisə edilə bilən və şəffaf məlumatlarla dəstəklənməlidir. OECD keyfiyyətli mühasibat uçotu standartlarını yaradan IASC-nin səyləri diqqəti cəlb etdi və BMT kimi mühasibat standartları üzrə müşahidəçi olaraq qaldı.

1.2.11. Dünya Bankı (WB-World bank) və Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF-International Monetary Fund)

Ölkələrin Beynəlxalq Valyuta Fondu kimi beynəlxalq təşkilatlardan borc alması və çoxmillətli özəl sektor müəssisələrinin investisiyalarının azalması Beynəlxalq Valyuta Fondunu xarici kapital mənbəyinə çevirmişdir. Adətən inkişaf etməkdə olan ölkələrin qapısını döyən Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu kredit tələb edən ölkələrin BMUS/MHBS-dən istifadə etməsində israrlıdır. Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş mühasibat standartlarının hazırlanmasına, beynəlxalq maliyyə sisteminin gücləndirilməsinə və iqtisadi siyasətlərin yenilənməsinə töhfə vermişdir. Bu təşkilatlar maliyyə şəffaflığının təmin edilməsi, qiymətli kağızlar, bank və sığorta əməliyyatlarına sistemli nəzarətin təşkili, biznesin idarə

edilməsi zamanı ictimaiyyətdən alınan məlumatların açıqlanmasını istəyir (Aydoğan E., 2007 s.69). Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu IFAC-ın tədqiqatlarında iştirak edərək MHBS-i inkişaf etdirməyi planlayır. Hazırda bir çox ölkələr bu təşkilatlardan dəstək almağa çalışır. Əsasən Beynəlxalq standartların az tətbiq olunduğu inkişafda olan ölkələr tərəfindən olunan bu müraciətlər əsasında onların qarşısına qoyulan istəklərdən biri də MHBS-a keçid olmuşdur.

1.2.12. Amerika Maliyyə Uçotu Standartları Şurası (FASB-Financial Accounting Standards Board)

Amerika Maliyyə Uçotu Standartları Şurası (FASB- Financial Accounting Standards Board) 1973-cü ildə ABŞ-da özəl sektor üçün maliyyə hesabatı standartlarını müəyyən edilməsi məqsədiylə yaradılmışdır (Karapınar S., 2006 s.143). FASB-nin əsas məqsədi maliyyə uçotu standartlarını yaratmaq və auditorlar kimi maraqlı tərəflər də daxil olmaqla bütün istifadəçiləri üçün təlimatlar nəşr etməkdən ibarətdir. FASB-nin missiyası maliyyə uçotu standartlarını yaratmaq və inkişaf etdirmək, bununla da səhm emitentlərinə, auditorlar və maliyyə məlumatları istifadəçiləri də daxil olmaqla ictimaiyyətə maliyyə hesabatlarını yaymaqdan ibarətdir. Məsələn, FASB müəssisələrə maliyyə ilinin əvvəlində və sonunda inventar götürmək üçün müəyyən bir üsul tətbiq edir, başqa üsul ilə hazırlanmış hesabatlar ilə yanlış məlumatlar əldə oluna bilər (Kieso D. və başqaları, 2011 s.22).

FASB mürəkkəb və davamlı olan maliyyə məsələlərinə diqqət edir, o məsələ üzrə müəyyən yenilik və dəyişiklik edir. İki əsas standart təyin edən qurum olan FASB və IASB, bir-birləri ilə uyğunlaşma prosesindədirlər (Cross J., 2017 s.28). Vahid universal mühasibat standartına malik olmaq dünyanın istənilən yerində cədvəlləri oxumağı və şərh etməyi asanlaşdıracaq (Clay M., 2013 s.36).

FASB və IASB arasında Mühasibat Uçotu Standartlarının uyğunlaşdırılması prosesi 2002-ci ildə “*Norwalk Sazişi*”sı ilə başlamışdır. Bu görüş zamanı FASB və IASB mühasibat uçotu standartlarını mümkün qədər tez uyğunlaşdırmaq barədə razılığa gəlirlər. Bu müqavilə ilə hər iki qurumun müvafiq standartının hansı yaxşıdırsa onun qəbulu, fikir ayrılığı yaranarsa o zaman tamamilə yeni bir standart yaratmaq qərara alınmışdır. Bu razılışma ilə iki qurum həm daxili, həm də xarici maliyyə hesabatlarını ən qısa zamanda istifadə oluna bilən yüksək keyfiyyətli, uyğun və müqayisə edilə bilən mühasibat uçotu standartları halına sala biləcək. Norwalk sazişi 2006-cı ildə iki qurum arasında imzalanan “Anlaşma memorandumu” ilə daha da möhkəmləndirildi. “Anlaşma memorandumu” ümumi prinsiplərə əsaslanan standartların hazırlanması üçün hansı prioritetlərin

olduğunu müəyyən edir (Garmong S., 2012 s.25). 2009-cu ildə dərc edilən birgə bəyanatda hər iki qürum 2006-cı ildə imzalanmış “Anlaşma Memorandumu”na sadıq qaldıqlarını təsdiqlədilər. Qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq 4 aylıq dövr etibarilə hər iki qurumda uyğunlaşma layihələri ilə bağlı hesabatları öz saytlarında dərc etmişdirlər.

1.3. Dünyada Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğunluq tədqiqatları

Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının məqsədi dünya üzrə milli mühasibat uçotu standartlarını uyğunlaşdırmaqla maliyyə hesabatlarının müqayisəliliyini təmin etmək ibarətdir (Bensadon D., 2016 s.140). Beynəlxalq standartların müxtəlif ölkələrin mühasibat uçotu standartları ilə inteqrasiyası müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər. Bu mənada iki ən məşhur yanaşma “konvergeniya” və “təsdiq”dir. Birinci yanaşmada ölkələr öz yerli standartlarını saxlayırlar, lakin onları beynəlxalq standartlara mümkün qədər yaxınlaşdırmaq üçün onları tədricən dəyişirlər. Məsələn: Çində MHBS-da belədir. Ölkələr yerli xüsusiyyətlərə cavab vermək üçün nəzərdə tutulmuş meyarlara uyğun olaraq beynəlxalq standartları qəbul edirlər. Bu yanaşma Qiymətləndirmə adlanır. Ona görə də bəzi standartlar qismən dəyişdirilir və ya müəyyən gecikmə ilə qəbul edilir.

BMUS/MHBS standartlarının dünya miqyasında inteqrasiyasını nümayiş etdirmək üçün milli mühasibat uçotu standartlarını bəzi ölkələrin və iqtisadi-hüquqi regionların beynəlxalq mühasibat uçotu standartları ilə uyğunlaşdırmaq üçün aşağıda qeyd edilən tədqiqatlar nəzərdən keçirilmişdir.

1.3.1. Birləşmiş Ştatlarda Uyğunluq Tədqiqatları

ABŞ-da mühasibat uçotu standartları FASB (Maliyyə Uçotu Standartları Şurası) tərəfindən tənzimlənir. FASB 1887-ci ildə yaradılmış AICPA (Amerika Sertifikatlı Mühasiblər İnstitutu) və 1973-cü ildə yaradılmış SEC-in (Qiymətli Kağızlar və Birja Komissiyası) nəzarəti altında fəaliyyət göstərir. Standartların tətbiqi Amerika maliyyə bazarları və peşəkar təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir (Ortega X., 2017 s.31).

Onilliklər ərzində Amerika Birləşmiş Ştatların kapital bazarında GAAP qabaqcıl mühasibat uçotu standartları orqanı kimi tanınıb. Bu ölkədə olan müxtəlif mühasibat uçotu qalmaqalları 2001-ci ildə ABŞ-ın ən böyük enerji şirkətlərindən olan “Enron”-un iflasına gətirib çıxardı. Amerika Maliyyə Uçotu Standartları Şurasının müəllifləri mühasibat uçotu təşkilatının bəzi üzvlərini və başqa yerlərdə ABŞ-ın GAAP standartlarının sistematik üstünlüyünü şübhə altına almağa vadar

etdi. Bu qalmağallar amerikalıların maliyyə tənzimləmələrinə və öz mühasibat uçotu standartlarına olan inamını sarsıtdı və FASB-nin ABŞ-ın GAAP-ı MHBS-yə yaxınlaşdırmaq üçün IASB ilə uzlaşmasını sürətləndirməyə səbəb oldu (Bamber M. və McMeeking K., 2016 s.51).

Bu əməkdaşlıq istəyi iki təşkilat arasında 2002-ci ildə “Norvalk Sazişi” ilə rəsmiləşərək milli və beynəlxalq səviyyədə istifadə oluna bilən yüksək keyfiyyətli mühasibat uçotu standartlarının işlənilib hazırlanması məqsədini qarşıya qoydu. Müqavilə həm də məqsədə nail olmaq üçün strategiyalar müəyyən etmişdir. O cümlədən kiçik fərqlərin aradan qaldırılması və standartların birgə işlənməsi strategiyaları.

2006-cı ildə FASB və IASB 2008-ci ilə qədər arzu olunan irəliləyişi qeyd edən “Anlaşma Memorandum”u nəşr etdi. Bundan əlavə, Qiymətli Kağızlar və Birja Komissiyası (SEC) ABŞ-da MHBS-nin qəbulu istiqamətində bəzi addımlar atmışdır. Həqiqətən də, 2007-ci ildə “Qiymətli Kağızlar və Birja Komissiyası”(SEC) xarici investora ABŞ GAAP-a yaxınlaşmadan MHBS üzrə maliyyə hesabatlarını hazırlamağa icazə verməyə başladı. 2008-ci ildə SEC ABŞ şirkətləri tərəfindən MHBS-nin potensial qəbulunu göstərmək üçün təklif olunan yol xəritəsi yaratdı.

2016-cı ilin sonuna qədər IASB və FASB birgə layihələrinin hamısını olmasa da, əksəriyyətini tamamladılar. Bununla belə, iki təşkilat hələ öz standartlarının yaxınlaşması prosesinin sonuna çatmayıb. Öz standartlarının uyğunlaşdırılması prosesi davam edir. Hər iki qurumun məqsədi standartlarını bir-birinə uyğunlaşdırmaqla vahid mühasibat uçotu standartlarını öz istifadəçiləri üçün təmin etməkdir.

1.3.2. Avropa Birliyində Uyğunluq tədqiqatları

Roma Müqaviləsi əsasında 1957-ci ildə üzv dövlətlərin hüquqi və iqtisadi sistemlərini uyğunlaşdırmaq üçün Avropa İttifaqını (Aİ) yaradıldı.

Avropa geosiyasi məkan kimi mühasibat uçotuna erkən maraq göstərmişdir. Müxtəlif Avropa ölkələrindən olan şirkətlərin maliyyə hesabatlarında olan fərqli uçot vərdişləri hesabatların uyğunlaşdırılmasının vacibliyini ortaya çıxarmışdır. Beləliklə, 1960-cı illərin sonlarından şirkət hüququ sahəsində milli qanunvericiliyin əlaqələndirilməsinə yönəlmiş müxtəlif layihələrə başlanılmışdır. Sonralar bu uyğunlaşdırmanın hüquqi əsası kimi Avropa direktivindən istifadə edilmişdir. Mühasibat uçotu sahəsində müxtəlif direktivlər qəbul edilmişdir. Onların arasında "Şirkət Qanunu təlimatları" kimi tanınan 3 ayrı təlimat və "Avropa Birliyinin uçot sistemi" adlı 4-cü və 6-cı təlimatlar, eyni zamanda 7-ci və 8-ci təlimatlar daxildir.

Direktivlərin məqsədi valyuta bazarı əməliyyatlarını və transsərhəd investisiyaları asanlaşdırmaq, şəffaflığın və müqayisəliliyin təməl səviyyəsini yaratmaq, inteqrasiya olunmuş mühasibat uçotu standartlarını müəyyən etməkdir.

1990-cı ildə “Avropa Komissiyası” IASC Məsləhət Qrupu və Şurasının tamhüquqlu üzvü oldu.

IOSCO-nun təzyiqi və maliyyə qloballaşmasının inkişafı Avropa Komissiyası tərəfindən açıq şəkildə Avropa mühasibat uçotunun standartlaşdırılmasının vacibliyi vurğulanırdı. Nəticədə, 1990-cı illərin ortalarından etibarən Avropa Komissiyası mühasibat uçotunun direktivlərə uyğunlaşdırılmasını şübhə altına alaraq öz strategiyasını kökündən dəyişdi. 1995-ci ildə o, bu uyğunlaşdırma mexanizmindən imtina etdi və IASB ilə birləşmək istədiyini ictimaiyyətə bildirdi.

14 noyabr 1995-ci il tarixli iclasda Avropa Komissiyası Avropa şirkətlərinə həm Avropa direktivlərinə, həm də Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq vahid hesablar toplusu yaratmağa icazə verməklə IASC və OISCO tərəfindən həyata keçirilən səylərə qoşulduğunu bildirdi. Beləliklə, 1995-1999-cu illər arasında bir çox Avropa ölkələri (Almaniya, Belçika, Fransa və İtaliya) konsolidasiya edilmiş hesablar üçün IASC standartlarının tətbiqinə icazə vermək qərarına gəldilər. 2002-ci ildə Avropa Parlamentinin və Avropa İttifaqı Şurasının 19 iyul 2002-ci il tarixli 1606/2002 sayılı Əsasnaməsi ilə Avropa İttifaqı qərara almışdır ki, siyahıya alınmış və ya açıq şəkildə satılan şirkətlər öz konsolidasiya edilmiş hesablarını BMUS/MHBS uyğun olaraq dərc etməlidirlər. MHBS standartı ən gec 2005-ci ilə qədər verilmişdir (Armstrong C.S. və digərləri, 2010 s.40). Avropa İttifaqı MHBS-ni 2005-ci ildə qəbul etmişdir. Avropa İttifaqı tərəfindən beynəlxalq standartların qəbulu onların dünyanın digər ölkələri tərəfindən qəbul edilməsi üçün əsl katalizator olmuşdur. Çünki inkişaf etmiş bir çox ölkələr və böyük şirkətlər Avropada yerləşir.

1.3.3. Bəzi Asiya ölkələrində uyğunluq tədqiqatları

Yaponiya öz milli mühasibat uçotu standartlarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması prosesinə 90-cı illərin sonlarında daxil oldu, lakin ilk ciddi addım 2000-ci ilin oktyabrında atıldı. Bu tarixdən Yaponiya Maliyyə Nazirliyinin tərkibində fəaliyyət göstərən “Mühasibat Uçotu Standartları Yaradılma Bölməsi” mövcud mühasibat uçotu sistemində hansı dəyişikliklər etmək üçün BMUS-ları öyrənməyə başlamışdır. Bu çalışmalar təxminən 5 il davam etmişdir. 2005-ci ilin mart ayında “Yaponiya Maliyyə Hesabatları Standartları Şurası” (ASJB) və IASB arasında Tokioda keçirilmiş görüşlərdə Yaponiya Mühasibat Uçotu Standartlarının MHBS-lara

uyğunlaşdırılmasına razılıq əldə edilmişdir. Eyni zamanda həmin görüşdə prosesin birinci mərhələsində atılacaq addımlar müəyyən edilmişdir (Yıldız F. və Yanık A., 2013 s.210).

90-cı illərin sonlarında Rusiya Federasiyasının beynəlxalq mühasibat standartlarına uyğunlaşdırılması səylərinə başladı. 1998-ci ildə qəbul edilmiş bir proqramla Rusiya mühasibat uçotu sisteminin beynəlxalq mühasibat standartlarına uyğunlaşdırılması üzrə müxtəlif addımlar atılmışdır. Rusiya Maliyyə Nazirliyi, “Mərkəzi Bank” ilə bağlı qərarlardan başqa, ölkə hüdudları daxilində olan bütün maliyyə məsələləri üçün istənilən struktur dəyişikliyi və uçot sisteminin yaradılması barədə tək səlahiyyətli və məsul orqandır. Rusiya Federasiyasının Maliyyə Nazirliyi 1 yanvar 2004-cü ildən qüvvəyə minən qanunla Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartlarının uyğunlaşdırılması həyata keçirmişdir. Bu proses Avropa İttifaqından bir il əvvəl Rusiya Federasiyasında həyata keçirmiş hesab edilir. Bu qərar çərçivəsində fəaliyyətin əsası ondan ibarətdir ki, Rusiya müəssisələri tərəfindən hazırlanan maliyyə hesabatları beynəlxalq kapital bazarlarında inam və etibar qazanmağa yönləndirilib. Bunun nəticəsi olaraq, böyük müəssisələr beynəlxalq ticarətdə daha rahat tanınmış və inkişaf etmişdir.

Çin Xalq Respublikasının beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğunlaşdırılması işi 1997-ci ildə başlamışdır. Eyni zamanda Çin Xalq Respublikası IASC-nin gördüyü işlərdə direktorlar şurasının müşahidəçisi qismində iştirak etmişdir. 1998-ci ildə Çində ümumi qəbul edilmiş Mühasibat Uçotu Prinsipləri ilə Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları arasındakı uyğunsuzluqları aradan qaldırılmaq üçün bir çox çalışmalara başlanıldı. Bu məqsədlə ictimaiyyətə təklif olunan müəssisələr üçün yeni Mühasibat Uçotu Qaydası nəşr olundu. MHBS modelinə əsaslanan 16 yeni Çin Mühasibat Uçotu Standartı Maliyyə Nazirliyi tərəfindən nəşr edilmişdir. Bu standartlar 1 yanvar 2007-ci ildən etibarən listinqdə olan şirkətlər üçün qüvvədədir. Çin Mühasibat Uçotu Standartları müəssisələrin maliyyə vəziyyətini, pul vəsaitlərinin hərəkətini, əməliyyat nəticələrini dəqiq və etibarlı şəkildə təsvir edir. O, qərarların qəbulu prosesində investolar, kreditorlar və digər istifadəçilər üçün obyektiv məlumat vermək məqsədi daşıyır. Çində MHBS-lərə hazırlıq çoxşaxəli şəkildə davam edir. Çin Mühasibat Uçotu Standartları Şurası 2006-cı ildə milli mühasibat uçotu standartını və MHBS-a yaxın konseptual çərçivəni hazırlamış və təsdiq etmişdir. Bu standartlar bəzi məqamlarda MHBS-lərdən fərqlənsə də, ümumiyyətlə, MHBS-lərə əsaslanır. Bu prosesdə dövlət, xiri şirkətlərin mühasibləri və audit hüququ olan digər mütəxəssislər ciddi təlimdən keçirlər. Çin Xalq Respublikasının Maliyyə Nazirliyi dünyada bu şəkildə təhsil verən yeganə nazirlikdir. Çin Xalq Respublikası beynəlxalq mühasibat standartlarının

uyğunlaşdırılması tədqiqatlarında fərqli bir təcrübə tətbiq etmişdir. MHBS-ları olduğu kimi qəbul etmək əvəzinə, milli mühasibat uçotu sistemi qorunub saxlanılmış, MHBS-ların gətirdiyi ən son və qabaqcıl tətbiqlər milli mühasibat uçotu sisteminə və Asiya Sakit Okean regionunda nümunə tətbiq olan “Çin Modeli” işlənilib hazırlanmış və tətbiq olunmuşdur.

Türkiyədə beynəlxalq standartlara uyğun milli mühasibat uçotu standartlarının yaradılması 20-ci əsrin son rübünə təsaduf edir. Keçid mərhələsi ilə bağlı ilk addım “*Türkiyə Mühasibat Peşəkarları Assosiasiyası(TMUD)*” mövcud olan standartların türk dilinə tərcümə elətdirmişdir. Daha sonra tərcümə olunmuş standartlar şərhləriylə birlikdə nəşr edilmişdir. Eyni illərdə mühasibat uçotu sahəsində bir çox araşdırmalar aparılmış və beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaq üçün mühim tədbirlər görülmüşdür. Bunun nəticəsi olaraq Türkiyə Mühasibat Uçotu Peşəkarları Assosiasiyası 1973-cü ildən etibarən IASC-nin üzvü kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Türkiyədə “Kapital Bazarlarına Nəzarət Şurası(QMİ)” tərəfindən 1981-ci ildə özəl sektor üçün ilk dəfə mühasibat uçotu qaydaları yaradılmışdır (Kocamaz H., 2012 s.111). Nəzarət Şurası tərəfindən yaradılmış bu qaydalar ancaq Şuranın tərkibində olan müəssisələrə tətbiq edilməsi ilə məhdudlaşdı. Türkiyə Cümhuriyyətində geniş şəkildə hazırlanmış və tətbiqi nəzərdə tutulmuş mühasibat uçotu qaydaları 1992-ci ildə qəbul edilmişdir. Lakin həmin qaydalar iki il sonra 1994-cü ildə qüvvəyə minmişdir. Bu qaydalarda əsas məqsəd bütün sektorlar üzrə olan müəssisələrdə eyni mühasibat dilinin olması idi. Bu hal dövlətin vergi qanunvericiliyini tətbiq etməsi üçün vacib amildir. Ona görə də, 6 dekabr 1992-ci il tarixli 21447 nömrəli “Rəsmi Qəzet”də dərc edilən 1 saylı Mühasibat Sistemi üzrə İcra Komitəsinin qərarıyla 1994-cü ildən ölkədə mühasibat uçotu sahəsində vahid sistem qurulması tələb olunmuşdur. Bununla da, bütün iri və kiçik müəssisələrdə eyni mühasibat dilinin istifadə olunması təmin edilmişdir. Türkiyə Mühasibat Uçotu və Audit Standartları Şurası (TMUDESK) 9 fevral 1994-cü ildə Türkiyə Hesablama Palataları Birliyinin (TURMOB) nəzdində yaradılmışdır. Qurum fəaliyyətə başlayanda idarə heyəti üzvlərindən ibarət olan otuz komissiya yaradılmışdır. Bu komissiyaların fəaliyyəti nəticəsində 1 yanvar 1997-ci ildə 11 standart və 1 yanvar 2000-ci ildə isə 4 standart olmaqla cəmi 15 ədəd “Türkiyə mühasibat uçotu standartı” qüvvəyə minmişdir. Daha sonralar, TMUDESK tərəfindən yaradılmışdır standartlar effektiv tətbiq sahəsi tapmamışdır. Nəticədə TMUDESK bütün bu vəzifələri 2007-ci ildə yaradılmış Türkiyə Mühasibat Uçotu Standartları Şurasına (TMSK) təhvil verilmişdir.

Fəsil 2. Azərbaycanca Mühasibat uçotu.

2.1. Azərbaycan Mühasibat uçotunun tarixi və inkişafı dövrü

Uzun müddət Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının (SSRİ) tərkibində olan, Azərbaycanda mühasibatlıq elminin qədim tarixi demək olar ki, yoxdur. Azərbaycanda mühasibat uçotu sistemi Rusiya imperiyası vaxtından qurulmuş, keçmiş SSRİ dövründə inkişaf etməyə başlamış və bu günə qədər davam etmişdir (Əliyev H. və Salahov Ə., 2002 s.24). Ona görə də ölkənin mühasibat uçotu tarixi üç fərqli dövrə bölünür: Rusiya imperiyası və SSRİ dövründə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü və müstəqil dövlət olduqdan sonrakı dövr.

2.1.1. Rusiya İmperiyası dövründə mühasibat uçotu.

SSRİ dövründə “*Vergilər Nazirliyi*” və ya digər dövlət qurumlarına mütəmadi hesabat vermək öhdəliyi olmadığı üçün sadəcə seçilmiş müəssisələrdə uçotun statistik və idarəetmə növləri geniş yayılmışdır.

Həmin dövrdə mühasibat uçotunun əsas məqsədi daha çox sosialist aktivlərini qorumaq və dövlətin inkişaf planlarını yerinə yetirməkdən ibarət olmuşdur. Buna görə də, dövlət müəssisələrin maliyyə fəaliyyətinə ciddi nəzarət etmişdir. Maya dəyərin hesablanması, xammaldan istifadə, istehsal xərclərinə nəzarət, mənfəətdən istifadə, təsərrüfat aktivlərinin vəziyyətinə və aktivlərin istifadəsinə nəzarət dövlət tərəfindən idarə olunurdu.

SSRİ dövründə bütün istehsal dövlət tərəfindən olduğundan bütün təsərrüfat aktivləri dövlətin ixtiyarında idi. Yəni, bu dövrdə fiskal siyasət ilə iqtisadi siyasət arasında fərq demək olar ki, olmayıb. Odur ki, mərkəzi yığım və bölgü mexanizmi SSRİ-nin iqtisadiyyatının necə olacağını müəyyən edirdi.

Sovet İttifaqında bütün müəssisələrin yeganə sahibi dövlət olduğu üçün mühasibat uçotu sisteminə güclü təsir etmişdir. Çünki, mühasibat uçotunun əsas vəzifəsi dövlət rəhbərliyinə maliyyə məlumatlarını təqdim etməkdən ibarət idi. Mühasibat uçotunun aparılması Maliyyə Nazirliyinin göstərişlərinə əsasən yerinə yetirilirdi. Həmin dövrdə bütün qərarlar hökumətin mərkəzi idarəsi tərəfindən qəbul edilirdi. Yəni, müəssisələrin azad iqtisadi qərar vermək səlahiyyəti yox idi (Əhmədov Z., 2006 s.26).

Qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanda mühasibat uçotu çox gec başlayıb. Bu sistem Rusiya imperiyasının, daha sonra isə SSRİ-nin güclü təsiri altında inkişaf etmişdir. Mühasibat uçotu sisteminin tarixi uzun proseslər keçmişdir.

Rusiya imperyasında ilk mühasibat uçotu kitabı 1736-cı ildə nəşr olunmuşdur. I Pyotrun hakimiyyəti illərində 1772-ci ildə ikili qeydiyyat sistemi qurulmuşdur. Eyni ildə İmperiyada ilk dəfə olaraq “*Kommersiya Elmləri Akademiyası*” Moskvada yaradılmışdır. Növbəti il, 1773-cü ildə ikili qəbul sistemi üzrə ilk dəfə dərslik çap olunmuşdur (Çetin, 1982 s.26-27). Rusiya İmperiyasının növbəti illərində mühasibat uçotu üzrə müxtəlif islahatlar aparılsa da, SSRİ dövrünə qədər böyük bir inkişaf olmamışdır. İstər Rusiya istərsə də, SSRİ-nin tərkibində Azərbaycanda mühasibat uçotunun inkişafını mərkəz hissələrdən daha gec inkişaf etməyə başlamışdır. Azərbaycanda mühasibat uçotunun elm kimi təməl inkişafı 1864-1898-ci illəri əhatə etmişdir. Mühasibat uçotu sisteminin növbəti inkişaf mərhələsi isə 1897-1917-ci illəri əhatə etmişdir.

2.1.2. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə mühasibat uçotu.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra iqtisadi inkişaf üçün maliyyə sahəsi üzrə geniş islahatlar keçirilmişdir Cümhuriyyətin ilk Maliyyə naziri vəzifəsini icra edən Nəsim bəy Yusifbəyli olmuşdur. Nazirliyin əsas vəzifəsi maliyyə sahəsi üzrə qanunvericilik bazasını qurmaqdan ibarət olmuşdur. Çünki, qanunvericilik ilə tənzimlənmə olmadan iqtisadi inkişaf etmək qeyri-mümkündür. Parlamentin fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində 82-si maliyyə sahəsi üzrə olmaqla ümumilikdə 215 qanun layihəsi müzakirəyə təqdim edilmişdir. Bu layihələrdə əsas təkliflər maliyyə və pul-kredit sisteminin qurulması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qanun layihələrində inkişaf etmiş ölkələrin maliyyə sahəsində istifadə olunmuş qanunvericilik aktları və digər müsbət sənədlər nəzərə alınmışdır (Musa Q., 2014 s.45).

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə 200-dən artıq kredit müəssisəsi var idi. Cümhuriyyətin maliyyə-kredit sahəsini Bakı Xüsusi Lombardı, “Azərbaycan Dövlət Bankı” və digər kommersiya bankları, ipoteka krediti bankları, kiçik və orta kredit müəssisələri, bir sıra əmanət kassaları, mərkəzi poçt-teleqraf şəbəkəsi təşkil edirdi.

Birinci Dünya müharibəsinin təsiri nəticəsində ölkədə həmin dövrdə infilyasiyanın olmaması üçün Nazirlik tərəfindən ciddi addımlar atılmışdır. 30.09.1919-cu il tarixində Bakıda fəaliyyətə başlamış Azərbaycan Dövlət Bankının manatın məzənnəsini tənzimlənməsində çox vacib rolu olmuşdur. Ölkədə 1918-ci ildən yerli pullar dövriyyəyə buraxılmışdır. Həmin dövrdə bon pul vahidi hesab olunurdu. Yeni qurulmasına baxmayaraq Nazirlik ölkə ərazisində pul-kredit əməliyyatlarına nəzarət edir, həm də mühasibat uçotu sisteminin inkişafı üzrə addımlar atırdı (Yaqub M. 2004 s.24).

2.1.3. SSRİ dövründə mühasibat uçotu

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründən sonrakı SSRİ-də mühasibat uçotunun sistemi daha sürətlə inkişaf etmişdir. 1923-1926-cı illərdə ikili uçot sistemi müəssisələr üçün məcburi hala salınmışdır. Yenə 1926-cı ildə SSRİ-nin “*Beşillik*” planına əsasən bütün müəssisələr üçün vahid mühasibat uçotu sisteminin tətbiq edilməsi üçün öhdəlik qoyulmuşdur (Ziya Ə., 2006 s.27). 5 il sonra Stalinin rəhbərliyi dövründə mühasibat uçotu sahəsində Avropa ilə uyğunlaşmalara son qoyulmuşdur. Cümhuriyyət dövründən sonra SSRİ-nin tərkibində 1920-1936-cı illər ərzində Azərbaycanda sistemli mühasibat uçotu yenidən formalaşmağa başlanılmışdır. Həmin dövr dövlət mühasibat uçotunun yaranması dövrü kimidə hesab olunur. Çünki, bu dövrdə sistemli olaraq dövlət tələblərinə uyğun ciddi addımlar atılmışdır. XX əsrin sonlarına yaxın iqtisadiyyatda yeni islahatların keçirilməsinə tələb hiss olunurdu. 1936-1990-cı illəri əhatə edən dövr isə sosialist mühasibat uçotu sisteminin genişləndiyi və daha da inkişaf etdiyi dövr hesab olunur. SSRİ-i tərkibində hesab edilən sonun dövr isə 1990-cı illərdə mühasibat uçotu sisteminin bazar iqtisadiyyatına uyğun formalaşması olmuşdur. Ona görə də, 1987-ci ildə Qarbaçovun göstərisinə əsasən müəssisələrə investisiya qoyuluşu və fəaliyyətlərinin ölçülməsi, qərbin mühasibat uçotuna meyillilik və sistem islahatları başlandı. Eyni zamanda, müəssisələrdə iş ortaqlığı üçün lazım olan sistem Avropa prinsiplərinə uyğun olaraq hazırlanmışdır. SSRİ-i Maliyyə Nazirliyi mühasibat uçotunun daha effektiv tətbiqi üçün 1989-cu ildə yeni sistemlərdən istifadə etmişdir.

SSRİ-i dövründə mühasibat uçotunun formalaşmasının əsas xüsusiyyəti sistemin məzrkəzləşdirilməsi olmuşdur. Əlavə olaraq, bütün müəssisələrdə təsərrüfat əməliyyatlarının vahid hesablar planı uyğun olması tələb edilirdi.

2.1.4. SSRİ dövründən sonrakı dövrdə mühasibat uçotu sistemi.

Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqından sonra ölkədə olan biznesə mənfi təsir göstərən böhranlar infilyasiyanın olmasına şərait yaratmışdır. Məzənnə artımları başda olmaqla, kapital bazarında olan dəyişikliklər, borclanma faizlərinin sabit olmaması nəticəsində yaranmış xərclər, istehsalatda davamlılığın və satışın təmin edilməməsindən yaranan boş istehsal xərclər və digər səbəblər ölkədə olan maliyyə vəziyyətinə mənfi təsir göstərmişdir (Liferenko Q.N., 2010 s.18).

SSRİ-nin 1991-ci ildə parçalanmasından sonra bazar iqtisadiyyatına keçmək istəyən və eyni zamanda Ermənistanla müharibə aparan Azərbaycan Respublikası böyük böhranla üzləşmişdir. Bu böhran daha da təkmilləşdirilməsi gözlənilən mühasibat uçotu sisteminə mənfi

təsir göstərmişdir. Eyni zamanda mühasibat uçotunun təşkil olunması və tənzimlənməsi də həmin dövərə təsadüf edir.

İlk dövrlərdə mühasibat uçotu ilə bağlı proseslərin təşkili gəlirlər və xərclər üzrə hesabatların aparılması hesab olunurdu. Dövlət tərəfindən iqtisadi inkişafın və sərmayənin artması ilə paralel olaraq mühasibat uçotunun rolu və əhəmiyyəti də artmışdır. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının “*Vergi Məcəlləsi*” qəbul edildi və vergi sistemi formalaşmağa başladı. Vergi Məcəlləsi vergilərin hesabatlarını tənzimləməkdə və ödənilməsinə dair tələbləri müəyyən etməkdə hüquqi normaları formalaşdırır. Növbəti mərhələdə mühasibat uçotu prosesləri daha da standartlaşmağa, eyni zamanda əksər şirkətlər mühasibat uçotu üzrə xidmətlərin təmin edilməsi üçün müxtəlif müqavilələr bağlamağa başladı. Daha sonra, Mühasibat uçotuna dair bir sıra qanunvericilik tədbirləri qəbul edilmişdir. Həmin illərdə “*İqtisadiyyat Nazirliyi*” tərəfindən mühasibat uçotu sahəsində bir çox tənzimləmələr və standartlar qəbul edildi. 1999-cu ildə təstiqlənmiş “Maliyyə hesabatlığı haqqında” Qanun və digər qanunlar ilə mühasibat uçotu sistemini nizama salınmışdır. 2000-ci ildən sonrakı dövrdə Azərbaycan, beynəlxalq iqtisadiyyatın tələblərinə cavab vermək üçün ölkədə olan mühasibat uçotunu beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğunlaşdırmaq sahəsində işlər görməyə başladı (Cəfərov E., 2002 s.5).

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra fəaliyyət növlərinin artırılması sahəsi üzrə bir çox addımlar atmışdır. Bu addımlara qurumlarda xarici iş adamlarının təklifi ilə bir sıra iqtisadi islahatların aparılması, xidmət və əmtəə sektorunun inkişafı, kapital qoyuluşlarının artması, yeni iqtisadi sistemlərə keçidin olması, demokratik idarəetmə sisteminin daha geniş tətbiq olunması, beynəlxalq standartlara uyğun milli mühasibat uçotu sisteminin yaradılması və s. misal göstərmək olar. Həmin dövrdə mühasibat uçotu sisteminin inkişafına böyük təsir edən “Əsrin Müqaviləsi” imzalanmışdır. Həmin müqavilədə dünyanın qabaqcıl neft şirkətləri ilə ADNŞ (Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti) arasında olan yataqların birgə emalı ilə bağlı bir saziş idi.

Bundan sonra, 1995-ci ildə ölkədə mühasibat uçotunun sürətlə inkişaf etməsinə təsir edən üç mühüm qərarın qəbul edildi (Karakaya və digərləri, 2004 s.119):

- Mühasibat uçotu sistemi və kommersiya kitablarına dair yeni qaydalar,
- Tərtib olunacaq Maliyyə hesabatlarının müəyyən edilməsi,
- Yeni hesablar planının qəbul edilməsi.

2.2. Azərbaycanca Mühəsibat uçotu haqqında qanunvericilik

1990-cı illərin əvvəllərində ölkəmizdə olan müharibə şəraiti və iqtisadi böhran səbəbiylə mühəsibat uçotu sistemi keçmiş sovet məkanı ölkələrindən daha gec inkişaf etməyə başlamışdır. Sonrakı dövrdə Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına keçidi hökumət tərəfindən inkişaf siyasətinin əsas prioriteti kimi müəyyən edilmişdir. Milli mühəsibat uçotu sistemi üzrə beynəlxalq standartlara uyğun olaraq islahatların aparılması qeyd olunan siyasətin əsas hissəsi kimi dövlət uçot siyasətinin əsasını təşkil edir. Uçot siyasətinin tətbiqi üçün bir sıra strategiyalar qurulmuşdur. Bu strategiyaların izlənməsi yerli və beynəlxalq bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun şəkildə inkişaf etmiş iqtisadi tərəkürün yaranması, formalaşması və inkişafı mühəsibat uçotu üzrə yeni islahatların aparılmasına gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanda mühəsibat uçotu üzrə islahatlar əsasən 3 mərhələdə aparılmışdır (Джафаров Э., 2008 s.114).

Birinci mərhələ: Ölkədə tərtib olunan maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlar əsasında hazırlanması və təqdim olunması üzrə bu sahə üzrə subyektlərin fəaliyyətini qanunauyğun tənzimlənməsi üçün qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi;

İkinci mərhələ: AR qanunvericiliyində qeyd olunmuş müddətlərdə mühəsibat uçotu subyektləri tərəfindən yeni hesabatların tərtib olunması üzrə müvafiq normativ-hüquqi aktlarda əks etdirilmiş bir sıra tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi;

Üçüncü mərhələ: Yeni maliyyə hesabatlarının hazırlanması üzrə Mühəsibat uçotu subyektləri tərəfindən əsaslı biliklərin əldə edilməsi məqsədi ilə davamlı tədris prosesinin və təsdiq olunmuş proqrama əsasən həmin hesabatların keyfiyyətinə, qeyd olunmuş müddətdə təqdim olunmasına nəzarətin daxili və xarici audit tərəfindən həyata keçirilməsi.

2.2.1. "Mühəsibat uçotu haqqında" Qanun.

Mühəsibat uçotu haqqında qanunun əsas missiyası bütün şirkətlərin və digər təşkilatların maliyyə hesabatlarını tənzimləmək, doğru və etibarlı maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Mühəsibat uçotunun əsas istiqamətlərini müəyyən edən 29.06.2004-cü il tarixdə "Mühəsibat uçotu haqqında"³ Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir. Mühəsibat uçotunu tənzimləyən qanunda respublika ərazisində həyata keçirilən uçot siyasətinin əsas

---

³ <https://e-qanun.az/framework/5458>

istiqamətləri və meyarları müəyyən olunmuşdur. Qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının və bir çox hüquqi akt əsasında qəbul olunmuş *“İctimai Sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları”*nin⁴ başlıca məqsədi korporativ və büdcə sektorları üçün təşkilatların fəaliyyətin şəffaflığınının, dövlət mühəsibat uçotunun idarədilməsinin təşkili, maliyyə hesabatlarının standartlara uyğun hazırlanmasının, dünya bazarına çıxışın təmin edilməsindən, islahatların davamlılığının təmin edilməsindən ibarətdir. Mühəsibat uçotu haqqında Qanun 6 fəsildən ibarətdir. Birinci fəsildə ümumi müddəalar barədə məlumat verilib. O cümlədən, Qanunun təyinatı, əsas anlayışlar və uçotun məcburiliyinin qanunla tənzimlənməsi qeyd olunub. Qanunda ikinci fəsil mühəsibat uçotunun tənzimlənməsi və nəzarəti haqqındadır. Üçüncü fəsil hazırlanmış mühəsibat uçotu standartlarının düzgün yazılış qaydaları, dördüncü fəsildə isə kommərsiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının tərtib olunması tələb olunur. Beşinci fəsil publik-hüquqi şəxslərin maliyyə hesabatları, altıncı fəsildə isə qeyri-kommərsiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının tənzimlənməsi haqqında olan qaydalar nəzərdə tutulub. Qanun qüvvəyə mindiyi gündən beynəlxalq standartlara uyğun olaraq yenilənmiş və dəyişikliklər olmuşdur. Qanunda olan dəyişikliklərin çox hissəsi ölkəmizdə beynəlxalq standartların tətbiqinin inkişaf etdirilməsindən sonrakı dövrə təsadüf edir. Belə ki, 2012-ci ilə qədər AR Prezidenti İlham Əliyevin 28.10.2008-ci il tarixli 711-IIIQD nömrəli, 12.02.2010-cu il tarixli 952-IIIQD nömrəli, 05.03.2010-cu il tarixli 972-IIIQD nömrəli qərarları olmaqla Qanunda cəmi 3 dəfə dəyişiklik edilib. 2012-ci ildən sonrakı dövrdə isə Prezidentin 01.05.2012-ci il tarixli 350-IVQD nömrəli, 29.05.2012-ci il tarixli 370-IVQD nömrəli, 11.12.2012-ci il tarixli 499-IVQD nömrəli, 29.05.2015-ci il tarixli 1299-IVQD nömrəli, 30.09.2016-cı il tarixli 315-VQD nömrəli, 30.09.2016-cı il tarixli 332-VQD nömrəli, 30.09.2016-cı il tarixli 319-VQD nömrəli, 01.02.2017-ci il tarixli 511-VQD nömrəli, 04.05.2018-ci il tarixli 1140-VQD nömrəli, 28.12.2018-ci il tarixli 1411-VQD nömrəli, 29.03.2019-cu il tarixli 1552-VQD nömrəli, 09.04.2019-cu il tarixli 1563-VQD nömrəli, 27.06.2019-cu il tarixli 1622-VQD nömrəli, 22.12.2020-ci il tarixli 228-VIQD nömrəli, 29.10.2021-ci il tarixli 391-VIQD nömrəli, 17 fevral 2023-cü il tarixli 815-VIQD nömrəli qərarlarına əsasən 16 dəfə "Mühəsibat uçotu haqqında" Qanununda dəyişikliklər edilmişdir.

"Mühəsibat uçotu haqqında" Qanunun tələblərinə əsasən kommərsiya və qeyri-kommərsiya təşkilatlarında tələb olunan uçot standartlarının tətbiqi mərhələli standartlar əsasında həyata

---

⁴ <https://e-qanun.az/framework/41103>

keçirməlidir. Belə ki, kommersiya təşkilatları ictimai əhəmiyyətli qurumlar kateqoriyasına daxil olduğu üçün MHBS tətbiq edilməsi tələb edilir. Kiçik sahibkarlıq subyektləri və ictimai qurumlar istisna olmaqla digər bütün kommersiya təşkilatları tərəfindən MHBS əsasında hazırlanmış və təsdiq olunmuş *“Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları”*nın⁵ tətbiq edilməsi tələb olunur.

Ölkədə mühasibat uçotu üzrə dövlət siyasətinə uyğun olaraq zəruri və təxirəsalınmaz işlərin təmin edilməsi üçün Prezident cənab İlham Əliyevin 07.02.2005-ci il tarixli *“Mühasibat uçotu haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə”*⁶ Fərmanı yazılmışdır. Bu fərmanda mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənmələrinin həyata keçirilməsi üzrə bütün səlahiyyətlə Maliyyə Nazirliyinə həvalə edilmişdir. Eyni zamanda Azərbaycanda beynəlxalq standartların tətbiqiylə AR Prezidenti İlham Əliyevin 04.06.2012-ci il tarixli 647 nömrəli, 03.05.2013 tarixli 872 nömrəli, 14.07.2015-ci il tarixli 556 nömrəli, 09.03.2017-ci il tarixli 1289 nömrəli, 01.06.2018-ci il tarixli 105 nömrəli, 01.03.2019-cu il tarixli 654 nömrəli, 21.12.2021-ci il tarixli 1508 nömrəli qərarlarına əsasən fərmanda müəyyən dəyişikliklər edilmişdir.

Mühasibatlıq sahəsində dövlət tənzimlənmələrinin əsas məsələlərindən biri də təşkilatlar tərəfindən beynəlxalq standartların tələblərinə cavab verən maliyyə hesabatlarının hazırlanmasıdır. Standartlara uyğun olan hesabatların daha şəffaf və keyfiyyətli təqdim olunması üzrə tədbirlərin hazırlanması və icrasının təmin edilməsi vacib məqam hesab edilir.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinə qeyd olunan Qanunun tələblərinə uyğun olaraq mühasibat uçotu sahəsində MHBS-nin və *“İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları”*⁷nin Azərbaycan dilinə tərcüməsini təmin etməli və bu sahə üzrə aidiyyəti beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən rəsmi təsdiq olunmasını təşkil etməsi bildirilmişdir.

Maliyyə Nazirliyinə tapşırılmış digər məsələ isə *“Milli Mühasibat Uçotu Standartları”*nı və bu standartların uçot qaydalarını, tövsiyələri, tətbiqi üzrə şərtləri işləyib hazırlayaraq təsdiq etmək idi. Eyni zamanda MHBS-da və *“İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları”*nda dəyişikliklərin davamlı izlənilməsi və həmin dəyişikliklərin Milli Mühasibat Uçotunun Standartlarında aparılmasını təmin etməkdir.

---

⁵ <https://e-qanun.az/framework/10562>

⁶ <https://www.taxes.gov.az/az/post/449>

⁷ <https://e-qanun.az/framework/41103>

Maliyyə Nazirliyinin 13.01.2009-cu il tarixli İ-04 nömrəli əmri ilə **“Milli Mühasibat uçotu standartları”** təstiqlənmişdir. Beynəlxalq standartlar barədə lazımi bilikəri olan müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının, kommertiya və qeyri-kommertiya təşkilatlarının seçilmiş mütəxəssislərindən ibarət mühasibat uçotu sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə məsləhətlər vermək məqsədi ilə **“Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası”**nın yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu Şuranın rəsmi rəyləri nəzərə alınmaqla Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının müəyyən olunmuş prosedurlar əsasında Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiqlənması da Qanunun müvafiq müddəalarında öz əksini tapmışdır. Həmçinin, Qanunun müddəalarında standartların mərhələlərlə tətbiqi və ya həmin standartlar qəbul edilənə qədər mövcud olan normativ hüquqi aktların qüvvədə qalması, təşkilatlar tərəfindən müvafiq standartlara əsasən maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş maliyyə hesabatlarının müəyyən olunmuş müddətlərdə və qaydada tərtib edilmədiyinə görə təqsirli sayılan şəxslərin qanunvericiliyə uyğun məsuliyyət daşması konsepsiyası verilmişdir.

Eyni zamanda Maliyyə Nazirliyi beynəlxalq standartlar barədə islahatların aparılmasını da, nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, birinci mərhələdə 37 adda standartın (MBHS-nin) 2006-cı il buraxılışı üzrə Azərbaycan dilinə tərcüməsi işlərinin təşkili, və həmin tərcümələrin Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının Fondu - İFRS Foundation) tərəfindən rəsmi mətnlər kimi təsdiqlənmişdir.

MHBS-ı tətbiqlən edən investisiya fondları, sığorta şirkətləri, kredit təşkilatları, qeyri-dövlət(özəl) sosial fondlar, qiymətli kağızların fond birjasında dövriyyədə olan hüquqi şəxslər istisna olmaqla, kommertiya təşkilatlarının ictimai əhəmiyyətli qurumlara aid edilməsi üçün meyar göstəriciləri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 108 nömrəli 20.06.2005-ci il tarixli qərarı ilə təsdiqlənmişdir. AR Nazirlər Kabineti tərəfindən qeyd olunan 108 nömrəli qərara əsasən hesabat ili ərzində işçilərin orta sayı 1200 nəfərlə, balansın yekun məbləği 100 milyon manatla və illik gəlirin həcmi 30 milyon manatla müəyyən edilmişdir. Bu meyar ikisindən yuxarı olan 20 kommertiya təşkilatı müəyyən edildikdən sonra 01.01.2008-ci il tarixinə kimi MHBS-a əsasən mühasibat uçotunu aparmalı olan ictimai əhəmiyyətli qurumların siyahısı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 140 nömrəli 18.07.2005-ci il tarixli qərarı ilə təsdiqlənmişdir. Həmin siyahıda qeyd olunan qurumların hər biri dövlət əhəmiyyətli qurumlar hesab edilir.

Son illərdə respublikamızda iqtisadiyyatın yüksək inkişafını xarakterizə edən əsas göstəricilərin təhlili nəticəsində qeyd olunan meyar göstəriciləri dəyişdirilərək Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 72 nömrəli 22.04.2010-cu il tarixli qərarı ilə yenidən təsdiqlənmişdir.

Dəyişikliklərdən sonra göstəricilər hesabat ili üzrə işçilərin orta sayı 1500 nəfərlə, illik gəlirin həcmi 120 milyon manat, və balansın yekun məbləği 300 milyon manat olmaqla müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, bu meyar göstəricilərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 16 iyul 2010-cu il tarixli 135 nömrəli qərarı ilə meyar göstəricilərinin ikisindən yuxarı olan göstəricilərə malik olan 22 müxtəlif kommərsiya təşkilatı müəyyən olunmaqla təsdiq edilmişdir. Əlavə olaraq, qanunvericiliklə qəbul olunmuş Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında 37 adda Kommərsiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları və ictimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq 24 adda Bütçə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartları, habelə Qeyri-hökumət Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartı hazırlanmış və təsdiq olunmuşdur. Eyni zamanda 27 müxtəlif kommərsiya təşkilatı üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə məqsədəuyğun tövsiyələr və şərtlər hazırlanaraq təsdiq edilmişdir.

Azərbaycanda mühasibat uçotunun təkmilləşdirilməsi işlərində Maliyyə Nazirliyinə məsləhətlər vermək üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 250 nömrəli 25.08.2005-ci il tarixli qərarı ilə kommərsiya və qeyri-kommərsiya təşkilatlarının, dövlət hakimiyyəti orqanlarının səriştəli mütəxəssislərindən ibarət olan "*Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası*" və Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirinin 20-T nömrəli 21.11.2005-ci il tarixli əmri ilə "*Mühasibat Uçotu üzrə Məsləhət Şurası*"nın Nizamnaməsi təsdiq edilmişdir.

"Milli Mühasibat uçotu standartları" 25.10.2018-ci il tarixindən etibarən qüvvədən düşmüş hesab edilir. Hal-hazırda bu standartlardan istifadə olunmur.

2.2.2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin mühasibat uçotu haqqında qərarları

Mühasibat uçotunun davamlılığının təminatı və qaydalarda olan standartların daha geniş şəkildə tətbiqi üçün Nazirlər Kabinetinin müxtəlif qərarları mövcuddur. Ölkəmizdə Beynəlxalq standartların tətbiqini inkişaf etdirdikdən sonra bir çox qərarlar qüvvədən düşmüş və ya müəyyən dərəcədə dəyişdirilmişdir. 2010-cu ildən əvvəldən qüvvədə qalan 2 ədəd Qərar mövcuddur. Son dövrdə ölkəmizdə beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun olaraq keçirilən Peşakar mühasib sertifikatının(PMS) alınması, ümumi prosesi təşkili, sertifikatı almış şəxslərin reysterinin aparılması qaydaları Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarları ilə tənzimlənir. Mühasibat uçotunun inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin verdiyi qərarlar aşağıdakılardır:

Nö	Qərarın tarixi	Qərarın nömrəsi	Qərarın qısa məzmunu
1	27 avqust 2004-cü il tarixli	97 nömrəli	“Müəssisə və təşkilatların, habelə sahibkarlıqla məşğul olan fiziki şəxslərin iş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq ciddi hesabat blanklarının tərtibi və tətbiqi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında
2	20 may 2005-ci il	108 nömrəli	Kommersiya təşkilatlarının (kredit təşkilatlarından, sığorta şirkətlərindən, investisiya fondlarından, qeyri-dövlət (özəl) sosial fondlarından, qiymətli kağızları fond birjasında dövriyyədə olan hüquqi şəxslərdən başqa) ictimai əhəmiyyətli qurumlara aid edilməsi üçün meyar göstəriciləri”ndə dəyişiklik edilməsi barədə
3	27 may 2010-cu il tarixli	97 nömrəli	“Kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi və dərc edilməsi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında
4	1 oktyabr 2014-cü il tarixli	321 nömrəli	“Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən maliyyə hesabatlarını təqdim etməli olan ictimai əhəmiyyətli qurumların (kredit təşkilatlarından, sığortaçılardan, təkrar sığortaçılardan, investisiya fondlarından və bu fondların idarəçilərdən, qeyri-dövlət (özəl) sosial fondlarından, qiymətli kağızlar bazarında lisenziyalaşdırılan şəxslərdən, qiymətli kağızları fond birjasında dövriyyədə olan hüquqi şəxslərdən başqa) Siyahısı”nın təsdiq edilməsi haqqında
5	22 may 2019-cu il tarixli	237 nömrəli	“Peşəkar mühasib sertifikatının verilməsi prosesinin təşkili, imtahanların keçirilməsi və peşəkar mühasib sertifikatı almış şəxslərin dövlət reyestrinin aparılması Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında
6	02 may 2019-cu il tarixli	204 nömrəli	“Peşəkar mühasib təşkilatının akkreditasiya olunması Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında

Cədvəl 2: Mühasibat uçotu haqqında Nazirlər Kabinetinin qərarları.

Mənbə: <https://www.maliyye.gov.az/static/138/azerbaycan-respublikasi-nazirler-kabinetinin-qerarlari->

2.2.3. Azərbaycan Respublikasının mühasibat uçotu haqqında olan Normativ-hüquqi aktları

Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatının inkişafı üçün dövlət tərəfindən planlaşdırılan milli inkişaf strategiyasının tətbiq olunması istiqamətində beynəlxalq standartlara uyğunlaşan təfəkkürün formalaşması üzrə əsaslı islahatlar aparılmışdır. Bu islahatlar, statistika sahələri, maliyyə, bank, gömrük, bələdiyyə, vergini və digər sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğun olaraq hazırlanmış bir sıra normativ-hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. Mühasibat uçotu sahəsində milli inkişaf strategiyası üçün hazırlanmış bu normativ-hüquqi aktların tətbiqi ölkədə olan bütün sahələr üzrə investisiya axınının çoxalmasına və müxtəlif sahələrdə olan potensialdan istifadə olunmasına, eyni zamanda sahələrin sürətlə inkişafa lazımı şəraiti yaratmışdır.

Planlaşdırılmış strategiyaların tətbiqinin davam etdirilməsi nəticəsində müəssisələrin investisiya resurslarına tələbatının artması, eləcə də həmin illərdə xarici investorların marağında olan yerli təşkilatlar haqqında səffaf, dəqiq və ətraflı maliyyə məlumatlarına tələbatın olması mühasibat uçotununun tənzimlənməsində rol oynayan, qüvvədə olan normativ-hüquqi aktların beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğunlaşdırılması üçün zərurət yaratmışdır. Mühasibat uçotunun qanunla tənzimlənməsi məqsədiylə aşağıda qeyd olunan normativ-hüquqi aktlar mövcuddur:

№	Qərarın tarixi	Qərarın nömrəsi	Qərarın qısa məzmunu
1	27 sentyabr 2005-ci il tarixli	İ-109 nömrəli	“Təsərrüfat subyektlərində yeni qiymətlər miqyasına keçidlə əlaqədar olaraq mühasibat uçotunun aparılması”na dair Metodiki Göstərişlər
2	14 noyabr 2007-ci il tarixli	İ-102 nömrəli	“Ciddi hesabat blanklarının tətbiqi və uçotunun aparılması Qaydaları”
3	13 yanvar 2009-cu il tarixli	İ-06 nömrəli	“Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması Qaydaları”
4	24 dekabr 2012-ci il tarixli	Q-12 nömrəli	“Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun illik maliyyə hesabatlarını tərtib edən

			təşkilatlarda əsas fondlara və qeyri-maddi aktivlərə tətbiq edilən amortizasiya normaları barədə Təlimat”
5	9 yanvar 2013-cu il tarixli	Q-02 nömrəli	“Ciddi hesabat blanklarının tətbiqi və uçotunun aparılması Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında
6	15 aprel 2013-cu il tarixli	Q-11 nömrəli	“Büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondlarının maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi, hesabat dövrləri və dərc edilməsi Qaydaları”
7	16 iyul 2013-cu il tarixli	Q-16 nömrəli	“Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlarda kassa əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”
8	16 iyul 2013-cu il tarixli	Q-17 nömrəli	“İnventarizasiya”
9	29 oktyabr 2013-cu il tarixli	Q-25 nömrəli	“Hüquq-mühafizə”
10	29 oktyabr 2013-cu il tarixli	Q-24 nömrəli	“Müsadirə-qaydalar”
11	23 sentyabr 2014-cü il tarixli	Q-19 nömrəli	“Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması Qaydaları”nın təsdiq edilməsi barədə
12	18 yanvar 2016-cı il tarixli	Q-02 nömrəli	“Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq memorial order forması əsasında sintetik uçotun aparılması Qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında

13	03 fevral 2016-cı il tarixli	Q-03 nömrəli	“Təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsinə dair Qaydalar”ın təsdiq edilməsi haqqında
14	04 aprel 2016-cı il tarixli	Q-09 nömrəli	“Müəssisə və təşkilatların, habelə sahibkarlıqla məşğul olan fiziki şəxslərin iş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq ciddi hesabat blanklarının forma və rekvizitləri”
15	22 iyul 2016-cı il tarixli	Q-16 nömrəli	“Azərbaycan Respublikası Vahid Büdcə Təsnifatına uyğun olaraq büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatı üzrə ayrılmış vəsaitlərin istifadəsinin dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlar üçün Hesablar Planının müvafiq hesablarında və subhesablarında əks etdirilməsi qaydası”
16	07 noyabr 2016-cı il tarixli	Q-21 nömrəli	“Növbəti il üçün ərzaq məhsullarına dair tələbat müəyyən olunduqdan sonra dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına ərzaq məhsullarını satınalan dövlət müəssisə və təşkilatları (idarələri) üzrə bu məhsulların dəyərinin 25 faizindən az olmamaqla həmin təşkilatlara avans məbləğinin ayrılması barədə məlumat forması”nın təsdiq edilməsi haqqında
17	30 yanvar 2017-ci il tarixli	Q-01 nömrəli	“Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında
18	30 iyun 2017-ci il tarixli	Q-08 nömrəli	“Ciddi hesabat blanklarının forma və rekvizitlərinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 04 aprel 2016-cı il tarixli Q-09 nömrəli qərarında dəyişikliklər edilməsi barədə
19	25 dekabr 2018-ci il tarixli	Q-13 nömrəli	“İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması qaydaları”nın təsdiq edilməsi barədə qərar
20	22 may 2019-cu il tarixli	Q-06 nömrəli	Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 07 noyabr 2016-cı il tarixli Q-21 nömrəli qərarında dəyişiklik edilməsi barədə qərar

21	31 may 2019-cu il tarixli	Q-07 nömrəli	Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 22 iyul 2016-cı il tarixli Q-16 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş qaydada qərar
22	09 dekabr 2019-cu il tarixli	Q-15 nömrəli	“Kiçik və Orta Sahibkarlıq Subyektləri üçün Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında qərar
23	10 mart 2020-ci il tarixli	Q-08 nömrəli	“Azərbaycan Respublikasının Vahid Bütçə Təsnifatına uyğun olaraq bütçə xərclərinin iqtisadi təsnifatı üzrə ayrılmış vəsaitlərin istifadəsinin İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarına əsasən maliyyə hesabatlarını tərtib edəndə övlət büdcəsindən maliyyə əməliyyatları üçün Hesablar Planının müvafiq hesablarında və subhesablarında əks etdirilməsi qaydası”nın təsdiq edilməsi haqqında qərar
24	23 iyul 2020-ci il tarixli	Q-16 nömrəli	“İlkin uçot sənədlərinin formaları”nın təsdiq edilməsi barədə qərar

Cədvəl 3: Mühasibat uçotu haqqında normativ-hüquqi aktlar.

Mənbə: <https://www.maliyye.gov.az/static/139/azerbaycan-respublikasi-maliyye-nazirliyinin-normaiv-huquqi-aktlari>

2.3. Azərbaycanda tətbiq olunan Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq standartları

Ötən əsrin sonları və bu əsrin əvvəllərində ölkəmizdə mühasibat uçotunun sahəsində yeni mərhələ başlamışdır. Respublikamızda bazar əlaqələrinin beynəlxalq səviyyədə inkişafı, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsiylə xüsusi sahibkarlıq müəssisələrinin yaranması, iqtisadiyyatda dövlət sektorunda olan payın özəl sektor ilə əvəzlənməsi və başqa əsas faktorlar mühasibat uçotu sistemi və maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara keçməsi və beynəlxalq iqtisadi strukturun tələblərinə cavab verəcək qaydada inkişaf etdirilməsi üçün zəmin yaratmışdır.

Beynəlxalq iqtisadi tərəqqiyə uyğun olaraq ölkəmizdə olan mühasibat uçotunun modern səviyyədə inkişafı üçün 2 əsas istiqamət seçilmişdir:

- Mühasibat uçotunun və ya Maliyyə hesabatlarının dünya standartlarına uyğunlaşdırılması,

- Ölkədə olan bütün müəssisə və qurumlarda avtomatlaşdırılmış (programlaşdırılmış) mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının tətbiq edilməsi.

Beynəlxalq standartların tətbiqi Azərbaycanda olan müəssisələrin uçotunun beynəlxalq səviyyədə tanınması, təhlil edilməsi üçün şərait yaradır. Standartların əsas məqsədi maliyyə hesabatları ilə bağlı məlumatların kənar istifadəçilər tərəfindən daha rahat başa düşülməsi və qərarın verilməsini asanlaşdırmaqdan ibarətdir.

Bütün inkişaf edən ölkələrin MHBS-ə keçməsinin əsas səbəbi, beynəlxalq standartların mühsibat uçotunun tənzimləyici mexanizmi olmasıdır. MHBS-nin tətbiqi bütün ölkələrarası əlaqənin inkişaf etməsidir. Bu səbəbdən ölkəmizdə MHBS-ə keçmək üçün bir çox addımlar atılmışdır. Standartların tətbiqində əsas məqam odur ki, ölkələrdə olan müəssisələr eyni standartlardan istifadə edərək hesabat hazırlayarsa, o zaman bütün müəssisələrin hazırladığı hesabatlar da kənar istifadəçilər tərəfindən müqayisə oluna bilər.

Ölkəmizdə MHBS-ə keçid zamanı bir sıra üstünlüklərin əldə edilməsi mümkündür. Bu üstünlüklərə aşağıdakılar daxildir:

- Dünya üzrə korporasiyaların konsolidə(birləşdirilmiş) edilmiş hesabatlarının tərtib edilməsinə şəraitin yaradılması,
- Beynəlxalq investorlar tərəfindən maliyyə hesabatlarının daha rahat başa düşülməsiylə, daha asan qərar verilməsi,
- İnvestorların kapitallarının ölkələr arası köçürülməsi prosesinin asanlaşdırılması,
- Beynəlxalq əlaqələri olmayan bir müəssisənin istənilən xarici bir müəssisə ilə maliyyə hesabatlarının müqayisə edilməsi,
- İqtisadi inkişafa zəmin yaradılması,
- Uçot sahəsində modern təcrübənin konspektləşdirilməsi,

Azərbaycanda beynəlxalq standartlara keçid ilə bağlı ən vacib addımlardan biri də, IAS/IFRS standartlarının tərcümə olunmasından ibarət olmuşdur. Azərbaycanda beynəlxalq standartların ən çox tətbiq olunduğu sahə neft-qaz və bank sektorudur. Ən geniş beynəlxalq əlaqələri olan bu iki sektorun maliyyə hesabatlarının standartlara uğunlaşdırılması üçün demək olar ki, bütün IAS/IFRS standartlarının hər biri tərcümə olunub. **“Cədvəl 1”də** standartların siyahısı qeyd olunub. Maliyyə Nazirliyinin rəsmi saytından əldə olunan məlumata əsasən 2008-ci ildən bu günə qədər nəşr olunmuş 17 ədəd IFRS standartından sadəcə “Sığorta Müqavilələri” haqqında olan 4 nömrəli IFRS standartı rəsmi olaraq Azərbaycan dilində tərcümə olunmamışdır. 4

nömrəli IFRS standartının əvəzinə “Sığorta Müqavilələri” haqqında olan 17 nömrəli IFRS tərcümə olunmuşdur. Geridə qalan birgə razılaşmalar, ödəmə üsulları, müəssisələrin birləşməsi, müqavilə üzrə gəlirlər, məlumatların açıqlanması, maliyyə alətləri, tarif düzəlişləri, iştirak payları, standartların tətbiqi, birləşdirilmiş maliyyə hesabatları, ehtiyatların qiymətləndirilməsi, sığorta müqavilələri, əməliyyatlar və digər standartlar rəsmi olaraq Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir.

1975-ci ildən 2000-ci ilə qədər nəşr olunmuş IAS standartlarından isə “Tikinti müqavilələri” haqqında olan 11 nömrəli IAS standartı, “İcarə müqavilələri” haqqında olan 17 nömrəli IAS standartı, “Gəlir” haqqında olan 18 nömrəli IAS standartı və “Birgə Müəssisələr üzrə Töhfə Paylarının Maliyyə Hesabatı” haqqında olan 31 nömrəli IAS standartı rəsmi olaraq Azərbaycan dilinə tərcümə edilməmişdir. Hal hazırda qüvvədə olan digər 25 ədəd IAS standartı rəsmi olaraq tərcümə edilmişdir. Standartlardan maliyyə hesabatları, pul vəsaitinin hərəkəti, dəyişikliklər, hesabat dövründən sonrakı hadisələr, qeyri-maddi aktivlər, ehtiyatlar, işçilərin mükafatlandırılması, subsidiyaların uçotu, borclar üzrə məsrəflər, səhmlər, təqaüd planları, investisiya qoyuluşu, yüksək infilyasiya, səhm üzrə mənfəət, xarici valyuta məzənnəsi, aktivlərin qiymətdən düşməsi, ehtiyat fondları, şərti öhdəliklər, mənfəət vergisi, şərti aktivlər, maddi aktivlər, kənd təsərrüfatı haqqında olanları tərcümə olunmuşdur⁸.

Tərcümə olunmuş standartların bir neçəsi ilə bağlı “Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Şərhlər üzrə Komitə”nin şərhləri mövcuddur. Maliyyə Nazirliyinin rəsmi saytında əldə edilən məlumata əsasən 1 nömrəli, 2 nömrəli, 5 nömrəli, 6 nömrəli, 7 nömrəli, 10 nömrəli, 12 nömrəli, 14 nömrəli, 16 nömrəli, 17 nömrəli, 19 nömrəli, 20 nömrəli, 21 nömrəli, 22 nömrəli olmaqla ümumilikdə 14 ədəd IAS standartı ilə bağlı şərhlər rəsmi olaraq tərcümə edilmişdir⁹.

2.4. Azərbaycanda MHBS-nin tətbiqinin genişləndirilməsi üçün görülmüş tədbirlər.

Son illərdə ölkəmizdə maliyyə sahəsində hesabatların beynəlxalq standartlara tətbiq edilməsi üçün sıra mühüm addımlar atılmış və inkişaf proqramları həyata keçirilmişdir. Ölkəmizə olan investisiya axınının və inkişaf edən beynəlxalq əlaqələr Azərbaycanda MHBS-nin tətbiqini tələb edən amillərdən hesab olunur. Həm qanunvericilik tərəfindən həm də təhsil sistemində beynəlxalq standartlara uyğunlaşma sahəsində bir çox işlər görülmüşdür. MHBS-nin tərcümə olunması bu sahədə atılmış addımlardan biridir. Beynəlxalq standartlara keçid üçün nümunəvi proqramların

⁸ <https://www.maliyye.gov.az/static/140/muhasibat-ucotunun-beynelxaq-standartlari>

⁹ <https://www.maliyye.gov.az/static/142/beynelxaq-maliyye-hesabatlarinin-serhleri-uzre-komitenin-serhleri>

tətbiq edilməsi, beynəlxalq sertifikatların ölkəmizdə tədris edilməsi, daxili kurs proqramları, peşakar mühasib sertifikasiyası, auditor sahəsinin inkişafını misal göstərmək olar.

2.4.1. Mühasibat uçotu standartlarının beynəlxalq standartlara keçirilməsi üzrə Nümunəvi program

Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının respublikamızda tətbiqi və yayılması, formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün 9 sentyabr 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin I-100 nömrəli əmri ilə “İctimai əhəmiyyətli qurumlar üçün MHBS-yə (IFRS) keçməsi müddətləri üzrə” Nümunəvi Proqram təsdiq edilmişdir.

Bu Proqram əsasında ictimai əhəmiyyətli hesab olunan qurumların siyahısı çıxarılmışdır. Həmin təşkilatların iş sistemə uyğun olaraq Proqramın həyata keçirilməsi qaydaları müəyyən olunmuşdur. Müəyyən olunmuş qaydalar Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi ilə razılaşdırıldıqdan və həmin qurumun rəhbəri tərəfindən əmr ilə təsdiq edildikdən sonra proqramın tətbiqinə başlanılmışdır. Bu proqramın məqsədi seçilmiş qurumlarda beynəlxalq standartları tətbiq edərək, onun effektivliyini yoxlamaq idi. Eyni zamanda proqramın tətbiqində hər hansı yarana biləcək problemin müəyyən olunması və onun aradan qaldırılması üçün həll yollarının axtarılması qarşıya qoyulmuş məqsədlər arasında idi.

Nümunəvi Proqramın icrası ilə bağlı ictimai əhəmiyyətli təşkilatlar üçün müəyyən olunmuş vaxtdan daha qısa müddətə hesabatların hazırlanmasını təmin edən bir sıra vacib tədbirlər həyata keçirilmişdir. Aşağıda qeyd olunan tədbirlərin nəticəsində proqramın effektivliyi artırılmışdır:

❖ *MHBS-nin tətbiqi üzrə peşakar mütəxəssislərdən ibarət işçi qrupunun yaradılması;*

MHBS-nin tətbiqini təşkil edən bu Proqramda, qeyd olunan işlərin vaxtında və dəqiq yerinə yetirilməsinin təşkili, müəyyən edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi, ictimai əhəmiyyətli qurumun uçot siyasətinə nəzarət edilməsi üçün peşakar mütəxəssislərdən ibarət işçi qrupu yaradılmışdır. İşçi qrup qeyd olunan tədbirlərin icra vəziyyətinə nəzarət edir. Tədbirlərin icrası zamanı yaranmış problemlər və problemlərin aradan qaldırılması yolları barədə müəssisənin rəhbərliyinə (İdarə Heyətinə) vaxtaşırı məlumatlar və hesabatlar təqdim edilir. Daha sonra isə müəssisə rəhbərliyi tərəfindən verilmiş qərarların icrası üçün programa zidd olmayan işlər görülür. İşçi qrupun fəaliyyəti proqramın nəticəsi bəlli olana qədər davam edir.

- ❖ *Öz vəsaitləri hesabına İctimai əhəmiyyətli qurumların MHBS-nin müvafiq qurum tərəfindən təstiqləndirilərək Azərbaycan dilinə tərcüməsi işlərinin idarə olunması;*

MHBS-nin tərcüməsi peşakar mühasib təşkilatlarının köməyi ilə həyata keçirilir. Öz vəsaitləri hesabına İctimai əhəmiyyətli qurumlar tərəfindən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları Azərbaycan dilinə 2006-cı ildə tərcümə edilmişdir. İlk seviyyədə tərcümə olunduqdan sonra standartların dəyişdirilməsi və yenilənməsi nəticəsində tərcümə olunmuş materiallarda yenilənmişdir. Materialların yenilənməsi üçün lazım olan vəsait qurumların öz vəsaiti hesabına olmuşdur.

- ❖ *MHBS üzrə əsaslı biliklərin əldə edilməsi, mühasibat uçotu hesabatlarının hazırlanması, vaxtında və düzgün təqdim olunması ilə konversiyanın tətbiqi üçün mühasib heyətinə peşakar təlimlərin təşkili;*

MHBS-nin tətbiqi və konversiyanın metodikası üzrə qurumlar mühasib heyəti üçün biliklərin artırılması və beynəlxalq standartların tələblərinin öyrənilməsi üçün MHBS haqqında əsaslı biliklərə malik olan mütəxəssislər tərəfindən təlim kursları aparılmışdır. Bu kurslar nəticəsində qurumlarda çalışan mühasiblərin peşakarlıq səviyyəsi artmışdır. Təlim kurslarının təşkili müəyyən olunmuş şirkətlər tərəfindən həyata keçirilmişdir. Həmin şirkətlər tərəfindən təlimlər zamanı MHBS üzrə kifayət qədər tədris materialları olmadığından, bu kurslarda ətraflı məlumat əldə edilməsi məqsədi ilə həmin standartların təhlili ilə bağlı məlumatlardan istifadə olunmuşdur. Bu məlumatlar nəticəsində MHBS-nin tələblərinin tətbiqi qaydaları geniş şəkildə öyrənilmişdir.

- ❖ *Milli və ya ənənəvi mühasibat uçotu sisteminin geniş təhlili;*

İctimai əhəmiyyətli qurumların fəaliyyəti üzrə ənənəvi mühasibat uçotu sənədləri işçi qrupu tərəfindən təhlil edilmişdir. İşçi qrupundan əlavə peşakar mühasiblər təhlil üçün dəvət olunmuşdur. Təhlil zamanı MHBS-nin prizmasından mövcud mühasibat uçotunun təşkili əsas götürülmüşdür. Təhlilin nəticələri və təşkilatın mühasibat uçotu sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunluğu barədə hesabatlar müəssisə rəhbərliyinə təqdim olunmuşdur. Hesabatda görüləcək işlər barədə təkliflər öz əksini tapmışdır.

- ❖ *MHBS-a uyğun olaraq mühasibat uçotu siyasətinin hazırlanması;*

Təşkilatın mövcud mühasibat uçotu sisteminə aid materiallar təhlil olunduqdan sonra əldə olunmuş nəticələrə əsaslanaraq, peşakar mühasiblər tərəfindən təşkilat üçün beynəlxalq

standartlara uyğun olan yeni mühasibat uçotu siyasəti hazırlanır. Hazırlanmış uçot siyasətinin tətbiqi zamanı əvvəlcə maliyyə hesabatları elementlərinin uçotda əks etdirilməsi, qiymətləndirilməsi və tanınması üzrə tələblər müəyyən edilir. MHBS-yə uyğun şəkildə bu məsələnin tətbiqi istiqamətində bir neçə yanaşmalardan istifadə edilmişdir. Bu yanaşmalar əsas və bir neçə alternativ yanaşmadan ibarətdir. Qeyd olunan yanaşmalar içərisindən peşakar mühasiblər (işçi qrupu) təşkilatın istehsalat fəaliyyətinə və iş xüsusiyyətlərinə uyğun olan ən münasib yanaşmanı seçir. Həmin yanaşma təşkilatın uçot siyasətində öz əksini tapır.

❖ *Təşkilatın mühasibat uçotu siyasətinə uyğun olaraq hesablar planının hazırlanması;*

Uçot siyasətinin hazırlanmasından sonrakı mərhələ isə həmin siyasətə uyğun olaraq peşakar mühasib təşkilatının köməyi ilə qurum üçün işçi hesablar planı hazırlanması hesab olunur. İşçi hesablar planı təşkilatların müxtəlif fəaliyyət növlərinə əsasən müəyyən plana əsasən hazırlanmışdır. Həmin hesablar planı MHBS-na uyğun olaraq tərtib edilmiş, hesabatların təqdim edilməsi üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada təstiq edilən “*Nümunəvi hesablar planı*”na uyğun olaraq hazırlanmışdır.

Hazırlanmış hesablar planı peşakar mühasib təşkilatı tərəfindən müəssisə rəhbərinin əmri ilə təstiq edilir. Təşkilatın iş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq hazırlanmış işçi hesablar planındada müvafiq hesablardan və subhesablardan istifadə edilmişdir. Nümunəvi hesablar planı əsasında qurumlar öz iş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq bəzi hesablara və subhesabların məzmununu dəqiqləşdirməklə, əlavə subhesablar açmaqla və ya onları birləşdirməklə öz işçi hesablar planını təsdiq etmişdir.

❖ *Mühasibat uçotu yazılışlarının hazırlanması;*

Növbəti mərhələdə işçi hesablar planına uyğun olaraq mühasibat uçotu yazılışlarının hazırlanması təmin edilmişdir. Həm təşkilatın, həm də onun tabeli qurumlarının iş xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla HMBS-yə uyğun mühasibat uçotu yazılışları hazırlanmışdır. Mühasibat uçotunda işçi hazırladığı hesabatda hər bir sintetik hesab və subhesab şərh edilir. Daha sonra onların digər hesablara müxabirələşməsinin nümunəvi sxemi verilir. Həmin müxabirələşmələr qurumun həyata keçirdiyi hansısa bir təsərrüfat əməliyyatını əks etdirmədiyi halda, qurum MHBS ilə və ya Konseptual Əsasları ilə müəyyən olunmuş prinsiplərə və metodiki yanaşmalara istinad etməklə həmin müxabirələşmələrə əlavələr edilir.

❖ *Maliyyə hesabatlarının tərtibi üzrə müxtəlif təlimatların hazırlanması;*

Qurumlar üzrə MHBS-a uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının daha düzgün hazırlanması barədə təlimat işlənmişdir. Hesabat dövrünün sonunda tərtib olunan maliyyə hesabatlarında MHBS-ə uyğun olaraq dövr ərzində olan bütün təsərrüfat daxili əməliyyatların qeyd olunmasına ehtiyac yoxdur. Dövr ərzində olan bütün əməliyyatlar mühasibat uçotunda öz əksini tapır. Dövr sonunda hesabat təqdim edildikdə bütün əməliyyatların yekun nəticələri, müəssisəyə tərəfindən kənardan əldə edilmiş digər məlumatlar qeyd olunur. Bu hesabatlar başlıca olaraq rəhbərliyə təqdim edilir və rəhbərlik hesabatlar nəticəsində müəssisə haqqında mövcud vəziyyəti bilir. Eyni zamanda bu hesabatlar həm dövlət orqanlara həm də digər investora təqdim edilə bilər. Ona görə də, hesabatlar MHBS-ə uyğun olaraq hazırlanmasına diqqət yetirilməlidir. Maliyyə hesabatlarının MHBS-yə uyğun maliyyə tərtib olunması üzrə təlimat başkıtabda və digər mühasibatlıq registrlərində qeyd olunur. Eyni zamanda uçota alınması qeyri-mümkün əlavə məlumatların toplanması və icmallaşdırılması prosedurlarının izlənməsi yoluyla hesabatların tərtib olunması qaydası hazırlanmışdır.

❖ *MHBS-ə uyğun olaraq hesabatların tərtib olunması üzrə konversiya prosedurlarının izlənməsi;*

MHBS-ə uyğun olaraq zəruri olan sənədlərin və bəzi göstərişlərin hazırlanması prosesindən sonra müəssisə “konversiya prosedurları”nın həyata keçirilməsinə başlayır. Mühasibat uçot siyasəti üzrə müəyyən olunmuş hesablardan və uçot obyektlərinin MHBS-ə uyğun olaraq hazırlanması üçün bir sıra təhlillər aparılmışdır. Hesabatlarının tərtib olunması üzrə konversiyanın izlənməsi prosedurları milli mühasibat uçotu qaydalarına əsasən uçota alınmış gəlir və xərclərin, kapitalın, aktivlərin, öhdəliklərin (maliyyə hesabatları elementlərinin) təkrar təsnif edilməsini təmin edən müxəbirələşmələrin aparılmasını təmin etmişdir.

Həmin maliyyə hesabatları elementlərinin təkrar təsnifləşdirilməsi üzrə bağlanmış hesablarda (subhesablar) uçota alınmış qalıqlar yeni hesablardan planına əsasən müvafiq hesablara (subhesablar) keçirilmişdir. Yeni hesablarda qeyd olunan bağlanmış hesab qalıqları köhnə hesablarda olan qalıqların cəminə bərabər olur. Ola bilər ki, bir neçə bağlanmış hesabın qalığı yeni hesablarda cəm olaraq bir qalıq kimi görünsün

❖ *MHBS-nin Azərbaycanda ilk dəfə tətbiq edilməsi.*

Azərbaycanda MHBS-nin ilk dəfə tətbiqi nəticəsində maliyyə hesabatlarının elementlərinin yenidən tanınmışdır. Yenidən qiymətləndirmə prosedurlarının həyata keçirilməsi nəticəsində uçot

siyasətində əlavə müxabirləşmələr verilmişdir. MHBS-nin tətbiqinin uğurla həyata keçirilməsi Maliyyə uçotunun avtomatlaşdırılması üzrə program təminatının hazırlanmasına şərait yaratmışdır. Avtomatlaşdırılmış mühasibat uçotu ilkin olaraq kommertiya təşkilatları (ictimai əhəmiyyətli qurumlar) üçün nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunan program əsasında həmin qurumlar MHBS-ə keçid üçün bir sıra islahatların həyata keçirilməsinə başlamışdır. Hal-hazırda islahatların ikinci mərhələsi üzrə nəzərdə tutulmuş maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi üzrə işlər həyata keçirilir.

Qeyd olunan islahatların aparılmasına şərait yaradılması və müvafiq tədbirlərin vaxtında görülməsi üçün bir sıra monitorinqlərin keçirilməsi planlaşdırılmışdır. Bu plan əsasında Prezident cənab İlham Əliyevin 682 nömrəli 19.12.2007-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Qanununun tətbiq edilməsi barədə verilmiş Fərmanının 5.10-cu bəndində "Mühasibat uçotu haqqında" dövlət qanunvericiliyinə uyğun olaraq kommertiya təşkilatlarının (ictimai əhəmiyyətli qurumların) MHBS-ə keçmələri üçün beynəlxalq standartların tətbiqinə nəzarətin gücləndirilməsi, prosesin gedişatıyla bağlı mütəmadi monitorinqlərin aparılması və başqa tədbirlərin həyata keçirilməsi Maliyyə Nazirliyinə tapşırılmışdır.

Tapşırığın icrası üçün Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 01.01.2008-ci il tarixinə qədər MHBS-ə əsasən hesabatlarını hazırlamalı olan qurumlarda standartların tətbiqinin cari vəziyyəti üzrə monitorinqlər aparılmış və bir çox işlərin görülməsinə baxmayaraq, ümumilikdə icra vəziyyətinin qənaətbəxş olmaması müəyyən edilmişdir.

Maliyyə Nazirliyinin monitorinqi zamanı qurumların MHBS-ə keçməsi ilə əlaqədar beynəlxalq standartların tələbinə uyğun hesabatların hazırlanmasının təminatı üçün həmin qurumlara vaxtaşırı müvafiq göstərişlər və tövsiyələr verilmişdir.

Qeyd olunan qanunvericiliyin tələblərinə uyğun kiçik sahibkarlıq subyektlərindən başqa kommertiya təşkilatları (təbii inhisar subyektləri, orta və böyük kredit təşkilatları, sığorta şirkətləri və digər kommertiya təşkilatları) və qeyri-kommertiya təşkilatları (büdcədən kənar dövlət fondları, qeyri-hökumət təşkilatları və büdcə təşkilatları) standartların tələblərinə uyğun maliyyə hesabatlarını təqdim edirlər. Nazirliyə təqdim edilmiş hesabatların təhlili nəticəsində hesabatları standartlara uyğun olmayan şəkildə tərtib edən və ya qeyd olunan müddətdə təqdim etməyən qurumlara qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq cərimələr tətbiqinə başlanılmışdır.

Qurumlar tərəfindən Nazirliyə təqdim edilmiş maliyyə hesabatlarının təhlili zamanı standartlara uyğun olmayan, müəyyən edilmiş problemlər aşağıdakı şəkildə qruplaşdırılmışdır:

- beynəlxalq standartlara keçid prosesini zamanı qurumun maliyyə fəaliyyətində struktur dəyişikliklərinin aparılması;
- mühasibat uçotunu aparən işçilərin MHBS üzrə bilik və bacarıqlarının artırılması üçün rəhbərlik tərəfindən stimullaşdırılma və davamlı olaraq nəzarətdə saxlanması;
- MHBS-ə keçid zamanı peşəkar mühasibat uçotu və auditor xidmətləri göstərən təşkilatların fəaliyyətiylə əlaqələndirilməsi sistemin olmaması;
- standartlara uyğun olaraq avtomatlaşdırılmış Maliyyə uçotu üzrə proqram təminatının kifayət qədər olmaması və proqram təminatlarında uçot zamanı bəzən konseptual olaraq bir-birinə zidd olan bəzi yanaşmaların mövcudluğu;
- beynəlxalq standartlar və qanunvericilik əsasında hazırlanmış maliyyə hesabatlarının onlayn rejimində tətqdim edilməsi üçün avtomatlaşdırılmış program sisteminin olmaması.

Eyni zamanda, standartların tətbiqinin genişləndirilməsi vacib məsələdir. Standartlara uyğun tərtib edilmiş yeni uçot sisteminin tətbiqinin sürətləndirilməsi və əhatəsinin genişləndirilməsinə mane olan aşağıdakı problemləri qeyd etmək lazımdır:

- standartların tələbinə uyğun mühasibat uçotu və audit üzrə kifayət qədər peşəkar mütəxəssislərin və müəllim heyətinin olmaması;
- beynəlxalq mühasibat uçotu standartları üzrə tərcümə olunmuş material bazasının olmaması və bu səbəbdən dərsliklər, tədris vəsaitlərinin yüksək səviyyədə tərtib olunmaması;
- bir sıra ali təhsil müəssisələri istisna olmaqla iqtisadi fənlərin tədrisi beynəlxalq standartlardan fərqli olan "sovet uçot sistemi" nə əsaslanan ənənəvi mühasibat uçotunun tədris edilməsi.

Qeyd olunan problemlər aşağıdakı tədbirlərin görülməsi ilə aradan qaldırıla bilər:

- MHBS-nin və yerli qanunvericilik əsasında hesabatların aparılmasına dair yaradılmış normativ-hüquqi bazanın inkişaf etdirilməsi;
- Maliyyə Nazirliyi tərəfindən mühasibat uçotu ilə məşğul olan təşkilatların fəaliyyətinin tənzimlənməsi və onların idarəedilməsi məqsədi ilə bir sıra normativ-hüquqi aktların hazırlanması;
- müəssisələrin auditinin həyata keçirilməsi zamanı yaranmış problemlərin aradan qaldırılması üçün Nazirliyin beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan müəssisə ilə birgə fəaliyyətinin qurulması;

- Təhsil Nazirliyi və bu sahə üzrə olan digər təşkilatları cəlb etməklə beynəlxalq standartların vahid təhsil sisteminin qurulması və material bazanın hazırlanması;
- mühasibat uçotu və auditin tədrisi üzrə ixtisaslaşmış ali təhsil müəssisələrinin pedaqoji kadrlarının beynəlxalq standartlara uyğun yenidən hazırlanması;
- beynəlxalq standartlara uyğun ali təhsil müəssisələri üçün yeni dərslərin hazırlanması və bu sahə üzrə təhsil alan tələbələrin peşələrinin yenidən təşkil edilməsi.

Beynəlxalq mühasibat uçotu sisteminə keçmək üçün yuxarıda qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün müəyyən vaxt tələb olunur. MHBS-nin tətbiqi üzrə ölkəmizdə iqtisadi inkişafyönümlü islahatların həyata keçirilməsi nəticəsində investisiya axınının ilbəl artması müşahidə olunur. Hal-hazırda MHBS-nin yayılması ilə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan qaydada mühasibat uçotu sisteminin beynəlxalq səviyyədə rekonstruksiyası aparılır.

2.4.2. Azərbaycanca MHBS-ı üzrə keçirilən təlim və sertifikatlaşdırma proqramları.

Azərbaycanda MHBS-nin tətbiqi sahəsində aparılan işlər yerli şirkətlərin maliyyə hesabatları proseslərinin təkmilləşdirilməsi, şəffaflığın artırılması və beynəlxalq maliyyə bazarlarına çıxışının təmin edilməsi istiqamətində atılmış addımlardır. Bu addımlar Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə standartlarına inteqrasiyası sahəsində mühüm irəliləyişləri təmin edir. Ölkəmizdə bu sahə üzrə atılmış ən mühüm addımlardan biri də, xarici təlim və sertifikatlaşdırma proqramlarıdır.

Azərbaycanda MHBS-nin inkişafı üçün bir çox təlim və maarifləndirmə proqramları həyata keçirilir. Son illərdə xarici təlim şirkətlərinin ölkəmizə cəlb edilməsi ilə bu sahə xeyli inkişaf etmişdir. Mühasibat uçotu mütəxəssisləri, auditorlar, şirkət rəhbərləri və mühasib olmaq istəyən tələbələr kimi müxtəlif maraqlı tərəflər üçün MHBS üzrə təlim proqramları təşkil edilir. Bu təlimlər nəticəsində MHBS-nin faydaları və tələbləri barədə ətraflı məlumat maraqlı tərəflərə çatdırılır.

Ən əhəmiyyətli yerli təlim proqramlarına “Peşakar mühasib sertifikatı” və Auditorlar Palatasının keçirdiyi təlimləri qeyd etmək olar. Bununla paralel Azərbaycanda xarici təlim proqramlarının tətbiq edilməyə başlamışdır. Yerli təlim proqramlarıyla yanaşı ölkəmizdə xarici təlim proqramları MHBS-nin tətbiqi və yayılması prosesinə böyük dəstək olmuşdur.

2.4.2.1. ACCA təlim programı - The Association of Chartered Certified Accountants.

ACCA (İmtiyazlı Sertifikatlaşdırılmış Mühəsiblər Assosiyasiyası) bu gün dünyada ən çox üzvü olan beynəlxalq mühəsiblər assosiyasıdır. Bu assosiyasiya dünyanın 140 ölkəsində olan 400 000-dən artıq tələbə və 100 000-dən artıq üzvdən ibarətdir. ACCA-nın Azərbaycandan olan üzvləri də var. Vətəni Böyük Britaniya olan ACCA-nın təqdim etdiyi təlim programı dünyada ən məşhur təlim programlarından hesab edilir. 14 program üzrə təşkil olunmuş təlimlər əsas iki hissəyə bölünmüşdür. Birinci hissə “Fundamentals”, ikinci hissə isə “Professional” adlanır¹⁰. İlk hissədə “mühəsib və biznes”, “idarəetmə uçotu”, “maliyyə uçotu”, “korporativ hüquq”, “səmərəliliyin idarə edilməsi”, “vergilər”, “maliyyə hesabatları”, “audit və onu müşahidə edən xidmətlər”, “maliyyə menecmenti” kimi təlim programları mövcuddur. Birinci hissə özü iki modula ayrılır: “Bilik modulu” və “Bacarıqlar modulu”.

İkinci hissəyə isə “Vergilər”, “Maliyyə menecmenti (daha profsional biliklər)”, “Professional Mühəsib”, “Biznesin Təhlili”, “Korporativ Hesabatlar”, “Audit və onu məşahidə edən xidmətlər (daha profsional biliklər)” “Səmərəliliyin idarə edilməsi (daha profsional biliklər)”, təlim programları daxildir. İkinci hissənin təlim programı da, iki modula bölünür. “Əsas fənlər” və “Fakültativ fənlər”.

ACCA-nın tətbiq etdiyi bu təlim programları hər biri HMBS-na əsaslanır. Təlimin əsas məqsədi MHBS-nin dünyanın bir çox ölkəsində tətbiqini artırmaqdan ibarətdir.

2.4.2.2. CPA təlim programı - Certified Public Accountant

ABŞ-ın “Sertifikatlı Peşakar Mühəsib” təlim programı maliyyə və mühəsibat uçotu sahəsi üzrə ən mühüm sertifikatlaşdırma programlarından biridir. CPA sertifikatı ABŞ-nın “Amerika Sertifikatlı Peşakar Mühəsiblər İnstitutu” (AICPA) təşkilatı tərəfindən verilir. CPA təlim programı mühəsibat uçotu, vergitutma, audit və maliyyə hesabatları üzrə keçirilir. Təlim programını bitirmək üçün 4 fərqli imtahan verilməlidir. Sertifikatın alınması üçün imtahanlar yalnız AICPA təşkilatı təşkil edilir. İmtahanların hər biri ayrı keçirilir. Bütün imtahanlar 18 ay ərzində verilməlidir. Təlim programı “Audit və attestasiya”, “Maliyyə uçotu və hesabatları”, “Tənzimləmə”, “Biznes mühit və konsepsiyalar” olmaqla 4 hissədən təşkil olunub¹¹.

¹⁰ <https://www.accaglobal.com/gb/en/student/tuition-study-options/different-tuition/acca-x-online-courses-from-acca/what-acca-x-course-are-available.html>

¹¹ <https://www.accounting.com/certifications/certified-public-accountant/>

2.4.2.3. CAP/CIPA təlim programı - Certified International Professional Accountant

CIPA (Sertifikatlı Beynəlxalq Peşəkar Mühasib) beynəlxalq dərəcəli sertifikatlaşdırma proqramıdır. Bu proqram 90 000-dən çox tələbə və 150 000-dən çox peşəkar üzv birləşdirir. Təlim proqramı MHBS əsasında tərtib edilmişdir. Eyni zamanda Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası (IFAC) tərəfindən hazırlanan tədris planına uyğundur. CIPA təlim programı beynəlxalq səviyyədə bir sıra qurumlar tərəfindən qəbul edilir:

- IFAC - Beynəlxalq Mühasiblər Federasiyası
- IASCB - MUBS Şurası
- ICAEW – İngiltərə və Uels Mühasiblər İnstitutu
- AICPA – Amerika Mühasiblər institutu

CIPA təlim programı 2 sertifikatlaşdırma səviyyəsi təqdim edir:

- **CAP səviyyəsi** - Sertifikatlı Təcrübəli Mühasib.

CAP səviyyəsində MHBS-1 bilikləri və praktiki tətbiqi üzrə təlimlər keçirilir. Eyni zamanda idarəetmə uçotunun əsaslarını, verqi və hüququ biliklər tədris olunur.

- **CIPA səviyyəsi** - Sertifikatlı Beynəlxalq Peşəkar Mühasib.

CIPA səviyyəsində isə CAP-da keçirilən təlimlərdən əlavə olaraq audit, informasiya idarəetmə sistemləri üzrə biliklər tədris edilir¹².

2.4.2.4. CIMA təlim programı - The Chartered Institute of Management Accountants

Dünyanın 165-ə yaxın ölkəsindən 172 000-dən çox üzvü olan Böyük Britaniyanın “İdarəetmə uçotu üzrə Mühasiblər İnstitutu” İdarəetmə uçotu sahəsində ən tanınmış peşəkar qurumdur. CIMA təlim programının ən əsas xüsusiyyəti bir çox məsələyə biznes tipli baxmaqdır. CIMA kvalifikasiyası CMA təlim programı kimi maliyyə menecmenti və idarəetmə uçotuna daha çox üstünlük verməsindədir. Bu təlim programı layihələrin idarəedilməsi, idarəetmə uçotu, menecment və strategiyalar sahəsi üzrə daha geniş məlumatlar verir. Təlim programı 4 əsas

---

¹² <http://cap-cipa.com/chto-takoe-cap-cipa-mezhdunarodnyi-bukhgalter-bukhgalter-praktik-cap-professionalnyi-bukhgalter-cipa.html>

mərhələdən təşkil olunmuşdur. Bu mərhələlərə 5 imtahandan ibarət olan “İlkin mərhələ”, 3 imtahandan ibarət olan “Praktiki mərhələ”, 3 imtahandan ibarət olan “İdarəetmə mərhələsi” və 3 imtahandan ibarət olan “Strateji mərhələ” aiddir. Sonda isə peşə bacarıqları ilə bağlı test imtahanı keçirilir.

2.4.2.5. CFA təlim programı - Chartered Financial Analyst

Bu təlim programı investisiya və maliyyə sahəsində mühüm yer tutur. Təlim ABŞ-in “İnvestisiyaların İdarəedilməsi və Araşdırmalar Assosiyasiyası” tərəfindən təşkil olunur və sonda sertifikat həmin qurum tərəfindən verilir. Bu təlimin imtahanları bütün dünyada eyni şəkildə keçirildiyi üçün imtahanı müvəffəqiyyətlə keçən iştirakçılar beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tanınır. Bu təlim programı 3 hissədən ibarətdir¹³. Bu təlim programında iştirak etmək üçün peşəkar davranış standartlarını və etik kodeksini qəbul etməlidir, CFA İnstitutunda rəsmi olaraq qeydiyyatından keçməli və institutun daxilində olan hər hansı bir təşkilatın üzvü olmalıdır.

Təlim programına maliyyə hesabatları və onların təhlili, hesablama metodları, makro və mikroiqtsadiyyat, korporativ maliyyə, maliyyə instrumentləri, portfel investisiyaların idarəedilməsi, alternativ investisiyalar və digər maliyyə bazarlarının instrumentləri daxildir. Təlim programının imtahanlarını bir sıra ölkələrdə vermək olar. İmtahan ingilis dilində keçirilir. CFA sertifikatı mərkəzləşdirilmiş imtahan sisteminə sahib olduğu üçün bütün dünyada tanınır.

2.4.2.6. CMA təlim programı - Certified Management Accountant

Amerika Birləşmiş Ştatlarının İMA (İdarəetmə uçotu mühasibləri institutu) institutu tərəfindən təşkil edilən “İdarəetmə uçotu üzrə Sertifikatlı Mühasib” təlim programı idarəetmə uçotu üzrə dünyada ən qabaqcıl hesab edilən təlim programlarından biridir. Təlim programı 4 hissədən ibarətdir və hər hissənin sonunda imtahan verilir¹⁴. Bu sertifikatıya programı əsasən maliyyə menecmenti və idarəetmə uçotu üzrə qurulmuşdur.

---

¹³ https://www.financestrategists.com/financial-advisor/advisor-types/chartered-financial-analyst-cfa/?gclid=EAIaIQobChMIsoiIytK-wIVkqeyCh1YKwXFEAAAYASAAEgLP7fD_BwE

¹⁴ <https://www.finra.org/investors/professional-designations/cma>

2.4.3. Peşakar mühasib sertifikatı

Azərbaycan Respublikasında maliyyə sahəsində beynəlxalq standartlara keçid üçün son illərdə qanunvericilikdə bir sıra qərarlar alınmışdır. Dövlətin məqsədi ölkə ərazisində olan bütün ictimai əhəmiyyətli müəssisələrdə maliyyə hesabatları MHBS-a uyğun olaraq hazırlanmasıdır. Ölkədə beynəlxalq əlaqələrin artması MHBS-ə keçmək üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Bu sahədə son illərdə atılmış ən vacib addımlardan biri “Peşakar mühasib sertifikatı” təlim programının tətbiq edilməsidir. Peşakar mühasib sertifikatı, şəxsin mühasibat uçotu və maliyyə sahəsindəki bilik və bacarıqlarını təstiqlən sənəddir. Mühasibat uçotu və maliyyə sahəsi üzrə xarici ölkələr tərəfindən keçirilən bir çox təlim programı var. Əsas olan təlimlər də nəzərə alınmaqla qanunvericiliklər tənzimlənən PMS-dır.

AR Prezidentinin 105 nömrəli 1 iyun 2018-ci il tarixli Fərmanının 1.6.2-ci bəndinin təmin edilməsi məqsədi ilə AR Nazirlər kabinetinin 237 nömrəli 22 may 2019-cu il tarixli qərarı ilə “Peşakar mühasib sertifikatının verilməsi prosesinin təşkili, imtahanların keçirilməsi və peşakar mühasib sertifikatı almış şəxslərin dövlət reyestrinin aparılması Qaydaları” AR Baş naziri Məmmədov Novruz tərəfindən təstiqlən edilmişdir¹⁵. Bu qanunla “Peşakar mühasib sertifikatı” üzrə keçirilən təlim programı və imtahan prosesi tənzimlənmişdir. Təlim programının əsasını qanunvericilik və beynəlxalq standartlar təşkil edir. Qanunun 2.8-ci bəndində “DipİFR” sertifikatına, “F2- Advanced Financial Reporting” sertifikatına, “CPA” sertifikatına, “İmtiyazlı Mühasiblər Assosiasiyası”nın sertifikatına, “CİPFA” sertifikatına, “Diploma in İFRS” diplomu kimi beynəlxalq sertifikatı olan şəxslər keçiriləcək imtahanın birinci mərhələsindən azad olunurlar. Qanunun 2.8-ci bəndində qeyd olunan bu fakt “Peşakar mühasib sertifikatı” təlim programının Beynəlxalq standartlara uyğunluğunu göstərir. Təlim programının imtahanı Qanunun 2-ci hissəsində nəzərdə tutulan qaydada “Dövlət İmtahan Mərkəzi” (DİM) tərəfindən keçirilir. İmtan vaxtı əvvəlcədən müəyyən olunub, elan edilir.

İmtahandan müvəffəqiyyətlə keçmiş şəxslərə Qanunun 3-cü bəndində qeyd olunan aşağıdakı sertifikatlar verilir;

- MHBS üzrə peşakar mühasib sertifikatı,
- KOSS üçün MHBS üzrə peşakar mühasib sertifikatı;

¹⁵ <https://e-qanun.az/framework/42398>

- İctimai Sektor üçün MUBS üzrə – birinci səviyyə peşəkar mühasib sertifikatı;
- İctimai Sektor üçün MUBS üzrə – ikinci səviyyə peşəkar mühasib sertifikatı.

Peşəkar mühasib sertifikatı 5 il müddətində qüvvədə olur. Müddətin bitməsinin sonuncu ilində namizəd yenidən mərkəzləşdirilmiş qaydada imtahan verməlidir.

İmtahanı keçmiş şəxslərin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada rəsmi olaraq reysteri aparılır. Peşəkar mühasib sertifikatı almış şəxslərin reysterinin aparılması həmin Qanunun 4-cü hissəsi ilə tənzimlənir. Maliyyə Nazirliyinin rəsmi saytından 06.06.2023-cü il tarixində əldə olunan məlumata əsasən 999 nəfər mühasibin “Peşəkar Mühasib Sertifikatı” üzrə reysteri aparılmışdır.

Bu sertifikatın alınması bir sıra əhəmiyyətli qurumların baş mühasibləri üçün Nazirlər Kabinetinin 464 nömrəli 25 oktyabr 2018-ci il tarixli Qərarı ilə tənzimlənir. Belə ki, həmin qərarla nəzarəti dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərin, büdcə təşkilatlarının, bir sıra ictimai əhəmiyyətli qurumların, illik maliyyə hesabatlarını dərc edən publik hüquqi şəxslərin və iri və orta sahibkarlıq subyektlərinin baş mühasiblərinin sertifikat alması üçün vaxt müəyyən edilmişdir. Vaxt təyin edilməsində məqsəd programın tətbiqini və müəssisələrin MHBS-ə keçidi sürətləndirməkdən ibarətdir. Baş Nazir Əli Əsədovun 401 sayılı 1 noyabr 2022-ci il tarixli qərarıyla 464 nömrəli qərarla qeyd olunan vaxtlar barədə dəyişiklik edilmişdir. Belə ki, işə qəbul olma vaxtlarına görə baş mühasiblərə olan PMS tələbi iki kateqoriyaya bölünmüşdür:

- 01.01.2023-cü il tarixinə qədər işə qəbul edilən,
- 01.01.2023-cü il tarixindən sonra işə qəbul edilən.

Bununla da, 01.01.2023-cü il tarixinə qədər işə qəbul edilən xərclənmə mənbəyindən asılı olmayaraq büdcə təşkilatlarının baş mühasibləri üçün PMS sertifikatını əldə etmə müddəti 30.12.2024-cü ilə qədər uzadılmışdır. Bir çox iri və orta sahibkarlıq subyektlərinin baş mühasibləri üçün isə bu vaxt 30.12.2023-cü il olaraq təyin edilmişdir. Dövlət İmtahan Mərkəzi tərəfindən bu ilin sonuna kimi PMS imtahanı planlaşdırılmışdır.

2.4.4. Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası və Azərbaycanda olan audit fəaliyyətləri.

Azərbaycanda olan müəssisələrdə beynəlxalq standartların effektiv tətbiqi üçün audit prosesləri və bir sıra sertifikatlaşdırma tələbləri mövcuddur. Xüsusi təyin olunmuş auditorlar MHBS-nin tələblərinə uyğun olaraq şirkətin maliyyə hesabatlarını yoxlayırlar və uyğunluğunu

təstiq edirlər. Ölkədə yerli audit fəaliyyətini təşkil edən ən vacib qurum “Auditorlar Palatası” hesab edilir.

Auditorlar Palatası 16 sentyabr 1994-cü il tarixli 882 nömrəli Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış qanuna əsasən yaranmışdır. Palatanın Əsasnaməsi isə 19 sentyabr 1995-ci ildə qəbul edilmişdir. Palatanın əsas fəaliyyəti Respublika ərazisində olan müəssisələrdə auditor xidmətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsini təşkil etməkdən ibarətdir. Eyni zamanda ölkəmizdə olan auditor xidmətinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlər sistemini hazırlamaq, normativ aktların layihələrini hazırlamaq, digər audit təşkilatlarının işlərini tənzimləmək, auditorların fəaliyyəti zamanı qanunvericiliyin izlənməsinə nəzarət etmək Auditorlar Palatasının fəaliyyətinə aiddir. Auditorlar Palatası Azərbaycan Respublikası daxilində müstəqil maliyyə (hesabatlar, uçot və s.) nəzarətini yerinə yetirən orqandır. 1999-cu ildə Palata tərəfindən ölkə daxilində audit sistemi üzrə “İslahat Konsepsiyası” hazırlanmışdır.

Palatanın əsas vəzifəsi bütün təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının dəqiq və şəffaf aparılmasını təşkil etməklə, ölkədə auditor xidmətini qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada təmin etməkdən ibarətdir.

Auditorlar Palatasının əsas fəaliyyəti aşağıdakılardan ibarətdir¹⁶:

- ✓ Respublika daxilində auditor xidmətini təşkil etmək və tənzimləmək,
- ✓ Respublika daxilində olan kənar audit təşkilatlarına və ya auditorlara lisenziya vermək,
- ✓ Lisenziya verdiyi şəxslərin fəaliyyətinə “Auditor xidməti haqqında” qanunun tələblərinə uyğun olaraq nəzarət etmək,
- ✓ Sərbəst olan audit təşkilatlarının və ya auditorların uçotunu aparmaq,
- ✓ Lisenziya verilməsi üçün imtahanları hazırlamaq və təstiq etmək,
- ✓ Lisenziyanın verilməsi üçün imtahan komissiyasını və əsasnaməsini hazırlamaq, imtahan haqqını müəyyən etmək,
- ✓ Həm Palata fəaliyyəti həm də, lisenziyalə kənar auditor fəaliyyətləri üçün müxtəlif hesabat formalarının hazırlayıb təstiq etmək,
- ✓ Auditor xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi üçün tədbirlər planı hazırlamaq və həyata keçirilməsinə nəzarət etmək,
- ✓ Auditin aparılmasına dair metodik göstərişlər, müxtəlif tövsiyələr və təlimatları hazırlamaq,

---

¹⁶ <https://www.audit.gov.az/Az/page/619>

- ✓ Auditin aparılmasına dair normativ sənədləri tərtib etmək,
- ✓ Kənar audit təşkilatlarının və auditorların hüquqlarının qorunması üçün lazımi tədbirləri həyata keçirmək,
- ✓ Təsərrüfat subyektlərinin özəlləşdirilməsi (əmlakın qiymətləndirilməsi) prosesinin düzgünlüyünə auditor rəyi vermək,

Auditorlar Palatası auditorların təlimini və sertifikatlaşdırılmasını təşkil edir. Namizədlər müvafiq təlimlərə cəlb edilir. Sertifikat aldıqdan sonra auditor kimi fəaliyyət göstərməyə başlaya bilər. Palata müəyyən vaxtdan bir “Auditor adı almaq üçün” imtahan və auditor kadrlarının hazırlanması üzrə təlimlər həyata keçirir.

Fəsil 3. Azərbaycanda MHBS-nin tətbiqinin təhlili

3.1 Sorğunun məqsədi, metodu və modeli

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq standartlarının müxtəlif sahələr üzrə tətbiqi haqqında məlumat toplamaq və həmin məlumatları təhlil etməkdir. MHBS-nin tətbiqi səviyyəsini, tətbiqi zamanı yaranan problemləri, tətbiqinin genişləndirilməsi üçün görülməsi vacib olan tədbirləri, tətbiqin müsbət nəticələrini təhlil etmək və araşdırma aparmaq məqsədiylə “Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının Azərbaycanda tətbiqi” adlı “Google form” üzərindən onlayn sorğu keçirilmişdir. Tədqiqat üçün yaradılmış onlayn sorğu forması həm sosial şəbəkələr (Whatsapp, Telegram, Facebook), həm də elektron poçt vəsiti ilə bu sahənin mütəxəssislərinə göndərilmişdir. Məlumatlar 16.05.2023-06.07.2023-cü il tarixləri arasında müxtəlif vaxtlarda əldə edilmişdir. Sorğuda 272 nəfər iştirak etmişdir. İlk təhlil zamanı sorğularda bəzi suallara verilən cavabların dəqiq olmaması və sualların natamam doldurulması halları aşkar olunmuşdur. Bu halların müəyyən edildiyi 15 nəfərin cavabları təhlil zamanı istifadə edilməmişdir. Sorğuda iştirak edən digər 257 nəfərdən alınan məlumatlara əsasən təhlil aparılmışdır. Sorğuda əsas müraciət obyektı auditorlar, mühasibat uçotu və maliyyə sahəsi üzrə çalışan işçilər, müəssisə rəhbərləri və təcrübəçi şəxslər olmuşdur. Sorğu maliyyə hesabatları hazırlanması üzrə çalışan və ya hesabatları üzrə təhlil aparan şəxslər arasında aparılmışdır. Müxtəlif müəssisələrdə çalışan bu şəxslərin çalışdıqları sahə olduğu üçün MHBS-nin ölkəmizdə tətbiqi barədə daha əhəmiyyətli məlumatlar əldə ediləcəyi düşünülmüşdür.

Eyni zamanda “ACCA global” tərəfindən keçirilmiş “Global talent trends 2023” sorğusunun nəticələri üzərində müqayisəli təhlil aparılmışdır. Sorğu 2023-cü ildə dünyanın 148

ölkəsindən 8405 nəfər peşakar mühasibin iştirakı ilə keçirilmişdir. Sorğuda Azərbaycandan 350 nəfərdən çox mühasib iştirak etmişdir¹⁷.

Sorğu iki hissədən ibarətdir olmaqla, birinci hissəsində iştirakçının cinsiyyəti, iş təcrübəsi (il), çalışdığı sahə və vəzifəsi haqqında ümumi məlumatlar əldə edilmişdir. Bu məlumatlar xüsusi olaraq ikinci hissədəki suallara verilən cavablarla müqayisəli təhlil olunması üçün toplanmışdır. Belə ki, ölkəmizdə müxtəlif sektorlar üzrə MHBS-nin tətbiqi eyni dərəcədə deyil. Beynəlxalq əlaqələri olan və dövryyəsi yüksək olan sektorlar ilə dövryyəsi kiçik olan müəssisələrin maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğunluğu eyni dərəcədə deyil. Ona görə də, sorğuda iştirak edənlərin çalışdıqları sahələr 5 əsas hissəyə ayrılmışdır. İştirakçının çalışdığı sahə qeyd olunnalardan hansısa birinə uyğun olmadıqda, “digər” sahə kimi qeyd olunmuşdur. Bu sahələr tədqiqatçı tərəfindən qruplaşdırılmışdır. İştirakçıların vəzifələri onların mühasibat uçotu və maliyyə hesabatların hazırlanması və ya təhlil edilməsindəli səlahiyyətlərini müəyyən etmək üçün qeyd olunmuşdur. İşçinin iş stajı isə həmin sahə üzrə təcrübəsini göstərən ən vacib amillərdən biridir. Eyni zamanda ölkəmizdə həm təhsil sistemi baxımından həm də müəssisələrdə işçilərin fərdi inkişafı baxımından son illərdə inkişaf etmişdir. İş təcrübəsi çox olan peşakar mühasiblər və ya rəhbər şəxslər tərəfindən hər iki vəziyyətin müqayisə edə biləcəyi düşünülmüşdür.

Sorğunun ikinci hissəsi 12 ədəd sualdan təşkil olunmuşdur. İkinci hissədə MHBS-nin tətbiqinin ölkəmizə gətirəcəyi faydalar, tətbiq dərəcəsi, hansı sektorlarda daha çox tətbiq edildiyi, tətbiqinin genişləndirilməsi üçün görülməli tədbirlər, pandemiya sonrası rəqəmsal inkişafın təsiri haqqında ətraflı məlumat toplanmışdır. Məlumatları qeyd edən iştirakçıların iş təcrübəsi, vəzifəsi, çalışdığı sahə və s. əsasında müqayisəli təhlillər aparılmışdır.

Suallar:

1. Çalışdığınız müəssisədə mühasibat uçotu MHBS-ə uyğun aparılırmı?
2. MHBS-nin daha geniş şəkildə tətbiqi üçün hansı addımları təklif edərdiniz?
3. MHBS-nin tətbiqinin Azərbaycandakı şirkətlərin Maliyyə hesabatlarındakı şəffaflığa necə təsir edə bilər?

---

¹⁷<https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/global-talent-trends-2023.html>

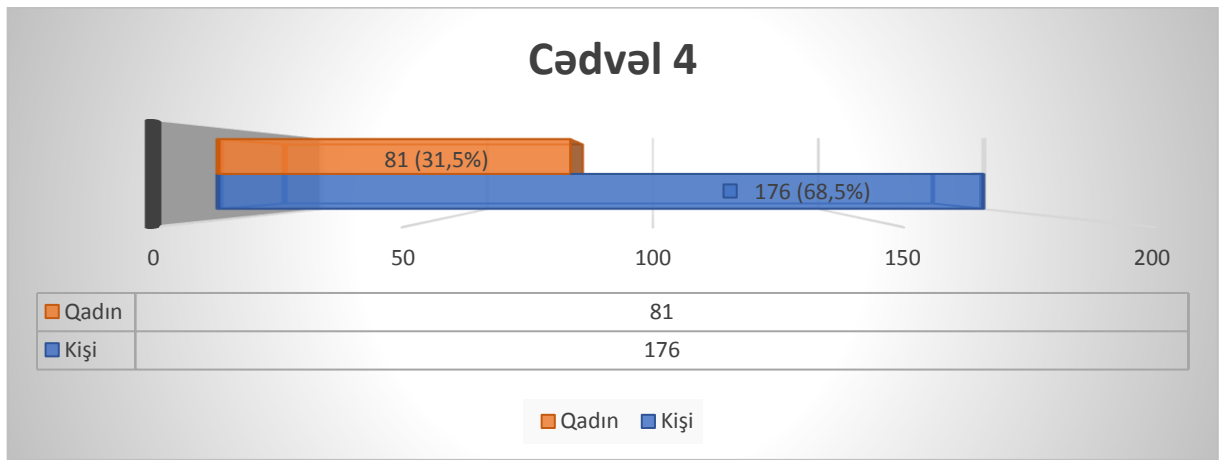
4. MHBS-nin tətbiqinin Azərbaycan şirkətlərinin dünya bazarına inteqrasiyasına necə təsir edə bilər?
5. MHBS-nin tətbiqi Azərbaycan şirkətlərinə investisiya və borc cəlb etmək baxımından necə təsir edə bilər?
6. MHBS-nin tətbiqi Azərbaycanın iqtisadi inkişafına necə təsir edə bilər?
7. Pandemiyadan sonra ölkəmizdə rəqəmsal inkişafın artması müəssisələrin MHBS-ə keçməsinə müsbət təsir etmişdir.
8. Sizcə, Azərbaycanda olan müəssisələrin neçə faizində MHBS tətbiq edilir?
9. Sizcə, Azərbaycanda MHBS daha çox hansı sahələrdə geniş tətbiq olunur?
10. Nəyə görə Azərbaycan şirkətləri tərəfindən MHBS daha geniş tətbiqinə üstünlük verilmir?
11. Şirkətinizin maliyyə hesabatları MHBS-ə uyğunluğu auditor tərəfindən yoxlanılır mı?
12. Şirkətin beynəlxalq əlaqələri yoxdursa, MHBS-ə ehtiyac varmı?

3.2 Sorğunun nəticələrinin təhlili

İlk mərhələdə sorğunun nəticələrinin etibarlılıq dərəcəsini ölçmək üçün faktor təhlili aparılmışdır. Faktor təhlili tədqiqatlarda etibarlılığı ölçmək üçün ən çox istifadə edilən üsullardan biridir. Tədqiqatın sorğuları ilə bağlı məlumatlar SPSS(Statistics Program for Social Sciences) programından istifadə edilərək təhlil edilmişdir.

İlkin olaraq iştirakçıların cinsiyyəti, çalışdıqları sahə, vəzifələri və audit, maliyyə, mühasibat uçotu sahəsi üzrə iş təcrübəsi haqqında məlumat əldə edilmişdir.

257 nəfər iştirakçıdan:

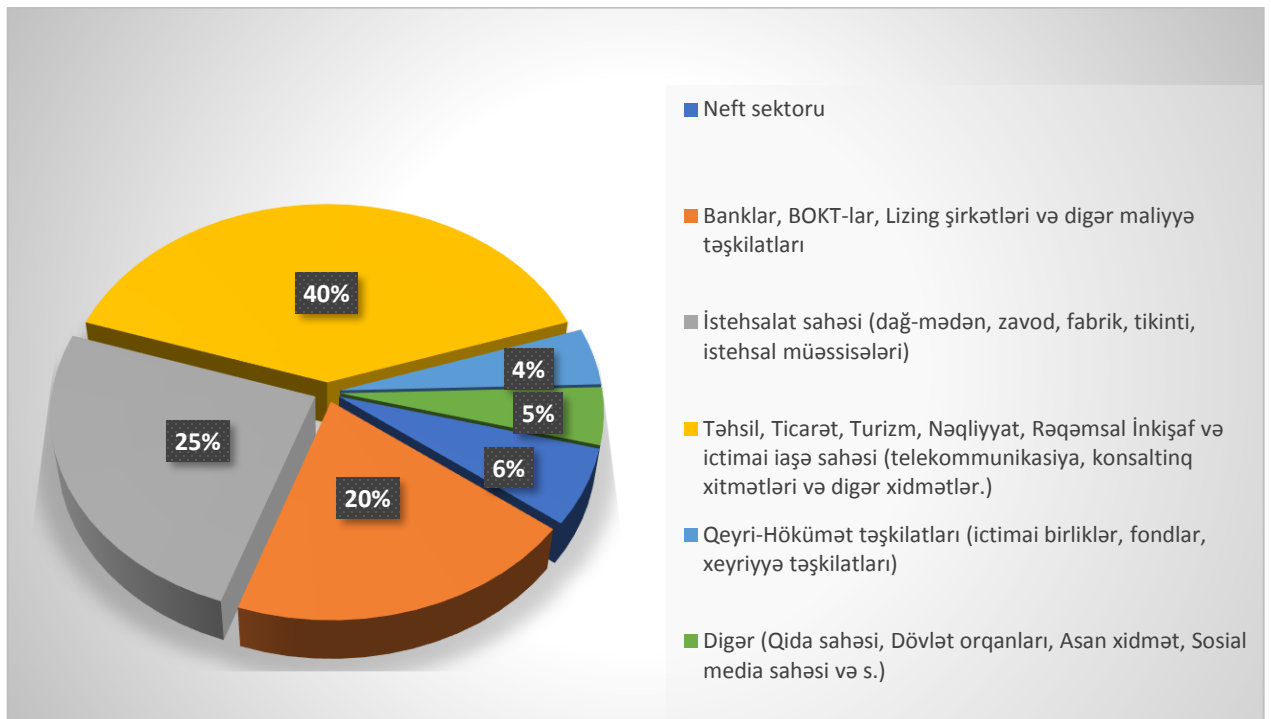

Cədvəl 4: Tədqiqat sorğusunda iştirak edən respondentlərin cinsiyyəti haqqında məlumat.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Sorğu iştirakçılarının çalışdığı sahələr aşağıda qeyd olunan 5 əsas sahəyə bölünmüşdür. Sahələr üzrə bölgü tədqiqatçı tərəfindən aparılmışdır. Bu hissələrə uyğun gəlməyən sahələr isə “digər” sahələr olaraq qeyd olunmuşdur:

- Təhsil, Ticarət, Turizm, Nəqliyyat, Rəqəmsal İnkişaf və ictimai iaşə sahəsi (telekommunikasiya, konsaltinq xitmətləri və digər xidmətlər) – 102 nəfər
- İstehsalat sahəsi (dağ-mədən, zavod, fabriklər, tikinti, istehsal müəssisələri) – 64 nəfər
- Banklar, BOKT-lar, Lizing şirkətləri və digər maliyyə təşkilatları – 51 nəfər
- Neft sektoru (neft sahəsi üzrə çalışan bütün qurum və təşkilatlar) – 16 nəfər
- Qeyri-Hökumət təşkilatları (ictimai birliklər, fondlar, xeyriyyə təşkilatları) – 12 nəfər
- Digər (Qida sahəsi, Dövlət orqanları, Asan xidmət, Sosial media sahəsi və s.) – 12 nəfər

Cədvəl 5: Sorğuda iştirak edən respondentlərin çalışdıqları sahələr haqqında məlumat.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Sorğuda iştirak edənlərin böyük qismi (122 nəfər və ya 47,47%) mühasib/mütəxəssis vəzifəsini daşıyır. Böyük mühasib/mütəxəssis və ya aparıcı mühasib/mütəxəssis vəzifəsini

daşıyanlar isə 53 nəfər (20.63%) təşkil edir. Digər iştirakçılardan auditorlar 24 nəfər (9.33%), idarə rəhbəri və ya icraçı direktor olanlar 23 nəfər (8.94%), şöbə və ya idarə rəhbərləri 21 nəfər (8.18%) təşkil edir. “Digər” kateqoriyasına aid olan iqtisadçı, satış analitiki, logistika mütəxəssisi, sosial media meneceri, programçı, analitik kimi iştirakçılar isə 14 nəfər (5.45%) təşkil edir.

Vəzifə	İştirakçıların sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
Mühasib/mütəxəssis	122	47,47%
Böyük mühasib/mütəxəssis və ya aparıcı mühasib/mütəxəssis	53	20,63%
Auditorlar	24	9,33%
İdarə rəhbəri/icraçı direktor	23	8,94%
Şöbə/departament rəhbərləri	21	8,18%
Digər	14	5,45%

Cədvəl 6: Sorğuda iştirak edən respondentlərin vəzifələri haqqında məlumat.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

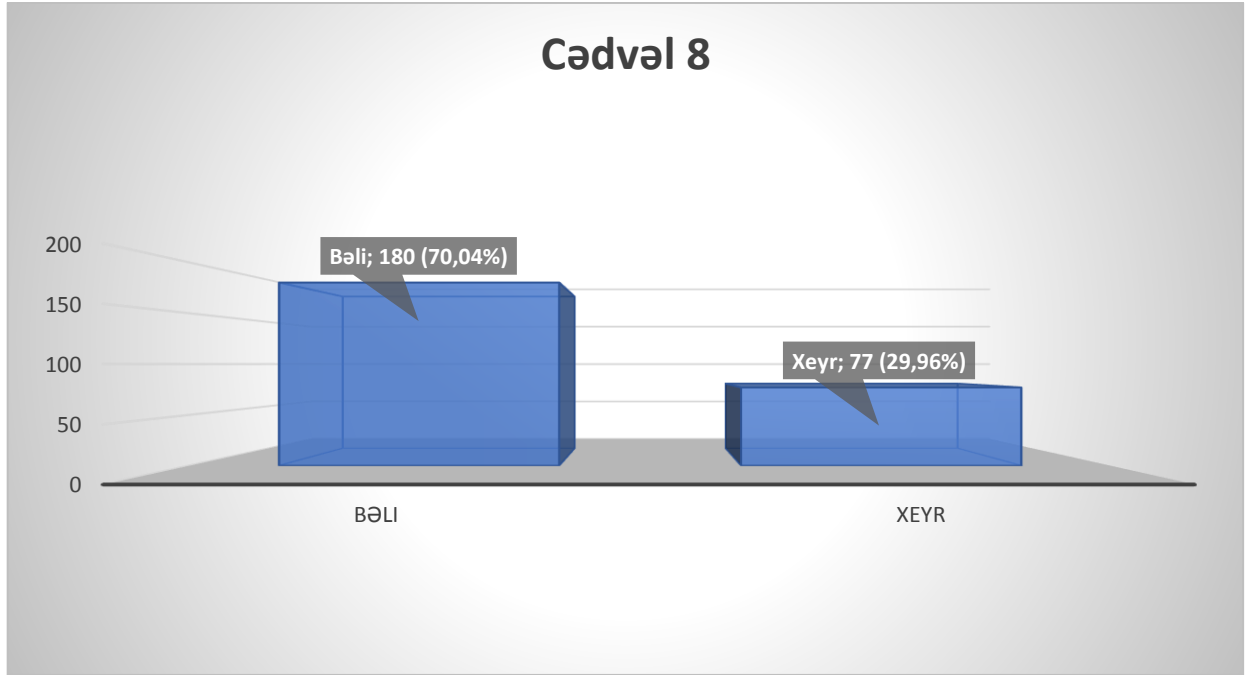
Növbəti hissədə iştirakçılardan audit, maliyyə, mühasibat uçotu sahəsi üzrə çalışdıqları müddət haqqında məlumat alınmışdır. İştirakçıların əksəriyyəti 5 ilə qədər iş təcrübəsi olan şəxslərdir. 5-10 il arası iş təcrübəsi olan şəxslər isə 66 nəfərdən (25.7%) ibarətdir. İştirakçılardan 29 nəfər (11.3%) isə 10-15 il iş təcrübəsi olan şəxslərdir. 15 ildən artıq iş təcrübəsi olan isə 25 nəfər (9.7%) iştirakçı var.

İş təcrübəsi	İştirakçıların sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
0-5 il	137	53.3%
5-10 il	66	25.7%
10-15 il	29	11.3%
15-20 il	17	6.6%
20 ildən artıq	8	3.1%

Cədvəl 7: Sorğuda iştirak edən respondentlərin iş stajları haqqında məlumat.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Sual 1: Çalışdığınız müəssisədə mühasibat uçotu Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq standartlarına (MHBS) uyğun aparılırmı?

Cədvəl 8: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 1-ci suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Azərbaycanda əsasən MHBS böyük, beynəlxalq əlaqələri olan şirkətlərdə tətbiq olunur. Sorğuda iştirak edən şəxslərin əksəriyyəti nüfuzlu, böyük şirkətlərdə çalışdığı üçün MHBS-nin tətbiq edilməsi faizi yüksəkdir. Çünki belə şirkətlərin bir çoxunda MHBS tətbiq edilir. İştirakçılardan 180 nəfər (70,04%) çalışdığı müəssisədə MHBS-nin tətbiq edildiyini bildirib. Neft sektorunda çalışan Sorğuda iştirak edən respondentlərin hamısı (16 nəfər) şirkətlərində MHBS-nin tətbiq edildiyini bildirmişdir. Digər 77 nəfər (29,96%) isə çalışdığı müəssisədə MHBS-nin tətbiq edilmədiyini bildirib. Xeyr cavabı qeyd edənlərin böyük qismi (38 nəfər) Təhsil, Ticarət, Turizm, Nəqliyyat, Rəqəmsal İnkişaf və ictimai iaşə sahəsi (telekommunikasiya, konsaltinq xitmələri və digər xidmətlər) sahəsində çalışan şəxslərdir. İstehsalat sahəsində çalışanlardan 26 nəfər çalışdıqları şirkətdə MHBS-nin tətbiq edilmədiyini bildirib. Banklar və digər maliyyə təşkilatında çalışanlardan 41 nəfər “bəli”, 10 nəfər isə “xeyr” cavabını vermişdir. Banklarda MHBS tətbiq olunsa da, bəzi BOKT-larda, xırda lombard və digər maliyyə təşkilatlarının bir çoxunda MHBS tətbiq edilmir.

Sual 2: Azərbaycanda Beynəlxalq Mühasibat uçotunun daha geniş şəkildə tətbiqi üçün hansı addımları təklif edərdiniz?

Cavab	İştirakçı sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
MHBS-nin Ali təhsil müəssisələrində tətbiqi genişləndirilməsi	97	37.5%
Qanunvericilikdə tətbiqinin artırılması	88	34.4%
Məsləhət xidmətlərinin artırılması	45	17.6%
Müxtəlif sertifikatlar tələbi	27	10.5%

Cədvəl 9: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 2-ci suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Sorğuda iştirak edənlərdən 97 nəfər (37.5%) MHBS-nin Ali təhsil müəssisələrində daha geniş şəkildə keçirilməyinin tərəfdarıdır. Bu sahə üzrə ixtisaslaşan tələbələrin təhsil sistemində beynəlxalq standartlara daha dərinlən yiyələnməsi daha sonra onların çalışdıqları müəssisələrdə MHBS-nin tətbiq etmələrinə zəmin yaradacaqdır. “ACCA Global” tərəfindən 2023-cü ildə keçirilmiş beynəlxalq sorğuda “*Gələcəyin vacib bacarıqlarını təmin etməyən zəif təhsil sistemi*” seçimini digər ölkələrindən iştirak edən mühasiblərin 12%-i, ölkəmizdən iştirak edən mühasiblərin isə 27%-i qeyd etmişdir¹⁸. Digər ölkələrlə müqayisədə bu iki dəfədən daha çoxdur. Digər qisim isə (88 nəfər və ya 34.4%) MHBS-nin daha geniş tətbiq edilməsi üçün qanunvericilikdə tələbin artırılmasını məsləhət görür. Sorğuda iştirak edən auditorların çoxu (9 nəfər) eyni fikirdədir. Auditorlar yoxlamalarda iştirak etməsi səbəbiylə hesabatlarda olan uyğunsuzluqların fərqli formaları ilə rastlaşırlar. Qanunvericilikdə tələbin artırılması şirkətlərin maliyyə hesabatlarına qarşı olan məsuliyyətini artıracaq. Eyni zamanda məsləhət xidmətlərinin artırılması fikrində olan auditorlar da (8 nəfər) var. İş stajı 15 ildən artıq olan 9 nəfər iştirakçı da, məsləhət xidmətlərinin artırılması fikrindədir. Çünki belə xidmətlərin artırılması məxfiliyin qorunması şərti ilə müəssisələr tərəfindən MHBS haqqında məlumatların alınması üçün daha əlverişlidir. Çalışdıqları müəssisədə MHBS-ları olmayan iştirakçılardan 28 nəfər qanunvericilikdə tələbin artmasını və 27 nəfər isə Ali təhsil müəssisələrində tətbiqinin gücləndirilməsi qeyd edib. Baş mühasib/mütəxəssis və aparıcı mühasib/mütəxəssis olanlardan 35 nəfər qanunvericilikdə tələbin artmasını və 33 nəfər isə Ali

¹⁸<https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/global-talent-trends-2023.html>

təhsil müəssisələrində tətbiqinin gücləndirilməsi qeyd edib. İştirakçılardan “məsləhət xidmətlərinin artırılması” 45 nəfər (17.6%), “müxtəlif sertifikatlar tələbi” isə 27 nəfər (10.5%) seçmişdir.

Sual 3: MHBS-nin tətbiqinin Azərbaycandakı şirkətlərin Maliyyə hesabatlarındakı şəffaflığa necə təsir edə bilər?

Cavab	İştirakçı sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
Çox yaxşı	88	34.4%
Yaxşı	115	44.7%
Qənaətbəxş	47	18.3%
Zəif	7	2.7%
Çox zəif	0	0%

Cədvəl 10: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 3-cü suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Sorğuda iştirak edənlərin 79.1%-i (203 nəfər) MHBS-nin tətbiqiylə maliyyə hesabatlarının daha şəffaf və dəqiq olacağını qeyd edib. MHBS-nin tətbiqinin yaxşı və ya çox yaxşı təsir edəcəyi düşüncəsindədir. MHBS-nin tətbiq məqsədlərindən biri də, hesabatların daha şəffaf və dəqiq tərtib olunmasıdır. Sorğu iştirakçılarının böyük bir qismi MHBS-nin Azərbaycanda tətbiq olunması ilə bu məqsədə nail olunacağı düşüncəsindədir. Təcrübəsi 15 ildən artıq olan sorğu iştirakçılarında 20 nəfəri (80%) nəticənin müsbət olacağına inanır. “Qənaətbəxş” təsir edəcəyini 47 nəfər (18.3%) düşünür. Təsirin “zəif” olacağını düşünən 7 iştirakçıdan 5 nəfərin təcrübəsi 0-5 il arasındadır. Eyni zamanda is stajı 20 ildən artıq olan 3 nəfər də zəif və ya qənaətbəxş təsir edəcəyi düşüncəsindədir. İştirakçılardan heç kim “çox zəif” təsir edəcəyini bildirməmişdir.

Sual 4: MHBS-nin tətbiqinin Azərbaycan şirkətlərinin dünya bazarına inteqrasiyasına necə təsir edə bilər?

Cavab	İştirakçı sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
Çox yaxşı	92	35,8%
Yaxşı	124	48,2%
Qənaətbəxş	34	13,2%

Zəif	7	2.7%
Çox zəif	0	0%

Cədvəl 11: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 4-cü suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Müsbət təsir etməsini düşüncələrin sayı isə 216 nəfər (84%) təşkil edir. Təcrübəsi 15 ildə artıq olan iştirakçılardan heç biri MHBS-nin tətbiqinin yerli şirkətlərin dünya bazarına çıxışına “zəif” təsir edəcəyini düşünmür və onlardan 20 nəfəri (80%) müsbət təsir edəcəyi düşüncəsindədir. Eyni zamanda sorğu iştirakçılarından rəhbər vəzifədə çalışanlardan heç biri “zəif” təsir edəcəyini düşünmür. “Qənaətbəxş” təsir edəcəyini qeyd edən 34 nəfərdir (13,2%). Beynəlxalq bazara çıxış və böyük şirkətlərin əməkdaşlıq üçün əsas tələblərində biri də şirkətin uçotunun MHBS-ə uyğun olaraq aparılmasıdır. Çünki bir yerli şirkətin beynəlxalq bazara çıxması üçün onun maliyyə hesabatları hər kəs tərəfindən təhlil olunabilən olmalıdır. Ona görə də, bir çox iştirakçı MHBS-nin tətbiqinin genişləndirilməsiylə yerli şirkətlərin dünya bazarına inteqrasiyasının sürətlənəcəyi düşüncəsindədir. Təsirin “zəif” olacağını düşünən 7 iştirakçıdan 5 nəfərin təcrübəsi 0-5 il arasındadır. İştirakçılardan heç kim “çox zəif” təsir edəcəyini bildirməmişdir.

Sual 5: MHBS-nin tətbiqi Azərbaycan şirkətlərinə investisiya və borc cəlb etmək baxımından necə təsir edə bilər?

Cavab	İştirakçı sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
Çox yaxşı	82	31,9%
Yaxşı	118	45,9%
Qənaətbəxş	47	18,3%
Zəif	10	3,9%
Çox zəif	0	0%

Cədvəl 12: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 5-ci suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

200 nəfər (77,8%) iştirakçı MHBS-nin tətbiqi yerli şirkətlərə investisiya və borc cəlb etmək baxımından müsbət təsir (yaxşı və ya çox yaxşı) göstərəcək. 200 nəfərdən 21 nəfərinin iş təcrübəsi 15 ildən artıqdır. “Zəif” təsir edəcəyini düşüncələrin 60%-i (6 nəfər) iş stajı 5

ildən az olan şəxslərdir. Sorğuda iştirak etmiş auditorların da böyük qismi (20 nəfər) prosesin yerli şirkətlərə müsbət təsir edəcəyini düşünür. “Qənaətbəxş” təsir edəcəyi düşüncəsində olan 47 nəfər (18,3%) iştirakçıdan 27 nəfərinin 5 ildən artıq iş təcrübəsi mövcuddur. MHBS-yə uyğun maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi iştirakçıların böyük qisminin düşündüyü kimi yerli şirkətlərə investisiya və borc cəlb etmək baxımından müsbət təsir edə bilər. Çünki istənilən yerli və ya xarici investisiya şirkəti və kredit təşkilatları əməkdaşlıq edəcəyi şirkətin mövcud vəziyyətini maliyyə hesabatları ilə qiymətləndirə bilər. Maliyyə hesabatlarında MHBS-nin tətbiqi isə onun daha şəffaf, dəqiq və güvənilir olmasının sübutudur. İştirakçılardan heç kim “çox zəif” təsir edəcəyini bildirməmişdir.

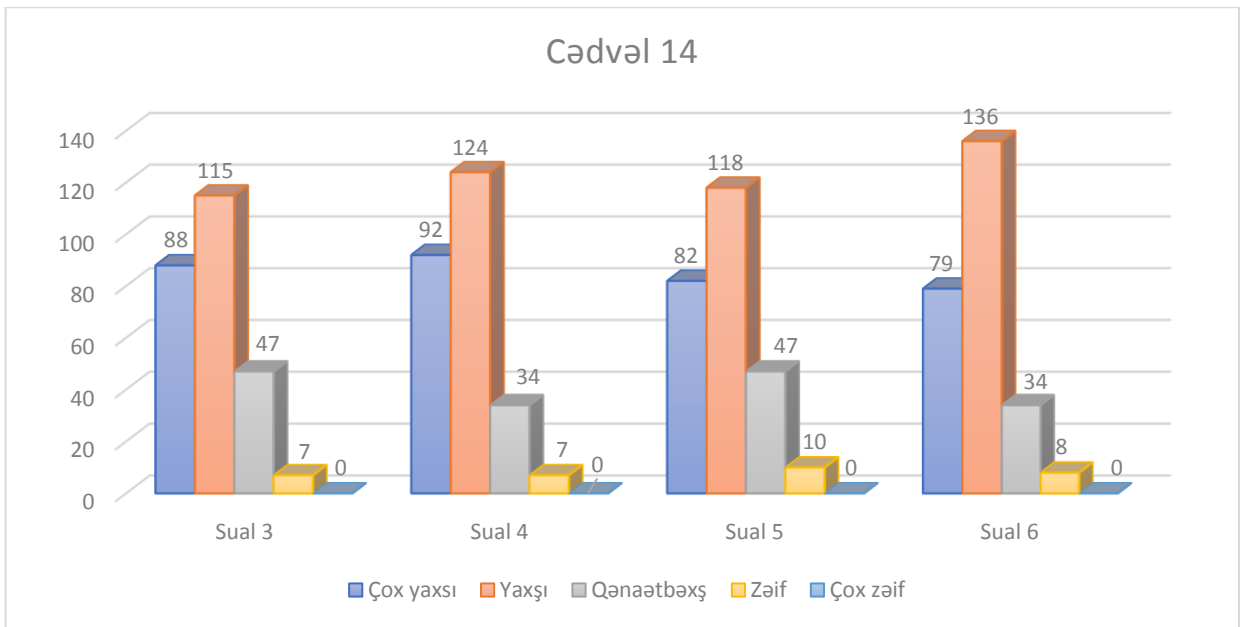
Sual 6: MHBS-nin tətbiqi Azərbaycanın iqtisadi inkişafına necə təsir edə bilər?

Cavab	İştirakçı sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
Çox yaxşı	79	30,7%
Yaxşı	136	52,9%
Qənaətbəxş	34	13,2%
Zəif	8	3,1%
Çox zəif	0	0%

Cədvəl 13: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 6-cı suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

İştirakçılardan iqtisadi inkişaf baxımından MHBS-nin Azərbaycana müsbət (yaxşı və ya çox yaxşı) təsir edəcəyini düşünən 215 nəfər (83.6%) var. Onlardan 20 nəfərin iş stajı 15 ildən artıqdır. Təcrübəsi çox olan şəxslərin əksəriyyətinin cavabı müsbət təsir edəcəyi yöndə olmuşdur. MHBS-nin tətbiq edildiyi “Neft sektoru”nun 16 nəfər iştirakçıların hamısı müsbət təsir edəcəyi düşüncəsindədir. 15 ildən artıq təcrübəsi olan şəxslərdən “zəif” təsir edəcəyini qeyd edən olmayıb. MHBS-nin tətbiq edilməsi ilə yerli şirkətlərə xarici investorların cəlb edilməsinə və məhsulların xarici bazara çıxmasına müsbət təsir edə bilər. Nəticədə xaricdən ölkəyə pul daxil olmasıyla iqtisadi inkişafa təsir edə bilər. Eyni zamanda beynəlxalq layihələrdə şirkətlərimizin iştirak etməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq üçün MHBS-nin tətbiqi vacib amildir. İştirakçılardan heç kim “çox zəif” təsir edəcəyini bildirməmişdir.

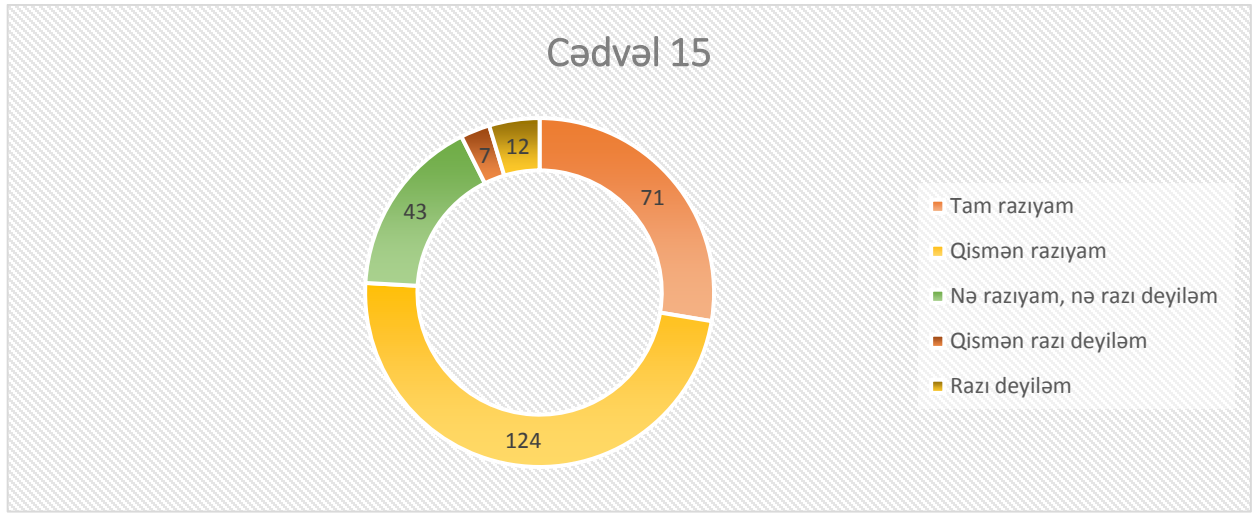

Cədvəl 14: 3-6 sualların birlikdə təhlili.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Sual 3, Sual 4, Sual 5 və Sual 6 eyni kateqoriyalı suallar olduğu üçün verilmiş cavabların ümumi təhlili aparılmışdır. Göründüyü kimi iştirakçıların çoxu MHBS-nin tətbiqinin maliyyə hesabatlarının şəffaflığına, yerli şirkətlərin dünya bazarına inteqrasiya etməsinə, investisiya və borc cəlb edilməsinə, ölkəmizin iqtisadi inkişafına müsbət təsir edəcəyi düşüncəsindədir. MHBS-nin tətbiqi qeyd edilən məsələlərin inkişafı baxımından çox faydalı ola bilər. MHBS-nin tətbiqinin qeyd olunan proseslərə “zəif” təsir edəcəyini iştirakçılar arasında az bir qisim düşünür. “Çox zəif” təsir edəcəyini isə heç bir iştirakçı qeyd etməyib.

Sual 7: Pandemiyadan sonra ölkəmizdə rəqəmsal inkişafın artması müəssisələrdə MHBS-ya keçməsinə müsbət təsir etmişdir.

Cədvəl 15: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 7-ci suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Pandemiyadan sonra dünyada eləcə də, ölkəmizdə rəqəmsal inkişaf sahəsi üzrə ciddi addımlar atılmışdır. Programlaşdırmanın artırılması, məsafədən təhsil, onlayn iş rejimi və s. rəqəmsal inkişafın sürətlənməsinə zəmin yaratmışdır. Sorğu iştirakçılarının 75.8%-i (195 nəfər) rəqəmsal inkişafın MHBS-na müsbət təsir etməsi fikri ilə tam və ya qismən razılaşıb. Neytral fikirdə olanların sayı isə 43 nəfərdir (16.7%). İştirakçılardan qismən və ya tam razı olmayanlar isə 19 nəfərdir (7.4%). Rəqəmsal inkişafın ölkəmizdə artması ilə onlayn təhsil inkişaf etmişdir. Bununlada beynəlxalq səviyyəli təlim programlarında iştirak etmək şansı yaranmışdır. Son illərdə onlayn təhsil vasitəsiylə çox mütəxəssislər bilik və bacarıqlarını artırmışdır. Eyni zamanda programlaşdırmanın artması ilə hesabatlar daha peşakar programlar vasitəsiylə hazırlanmağa başlamışdır. “ACCA Global”ın sorğusunda “İş yerləri texnologiya ilə əvəz olunur” seçimini dünyanın digər ölkələrindən iştirak edən mühasiblərin 20%-i, ölkəmizdən iştirak edən mühasiblərin isə 26%-i qeyd etmişdir. Eyni zamanda “Maliyyə və mühasibat uçuotu rollarını əvəz edən texnologiya ilə bağlı narahatlıqlar” seçimini iştirak edən digər mühasiblərin 20%-i, yerli mühasiblərin isə 26%-i qeyd etmişdir¹⁹.

¹⁹<https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/global-talent-trends-2023.html>

Sual 8: Sizcə, Azərbaycanda olan müəssisələrin neçə faizində MHBS tətbiq edilir?

Cavab	İştirakçı sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
25%-dən aşağı	78	30,4%
25%	88	34,2%
50%	72	28%
75%	14	5,5%
75-dən yuxarı	5	1,9%

Cədvəl 16: *Sorğuda iştirak edən respondentlərin 8-ci suala cavabları.*

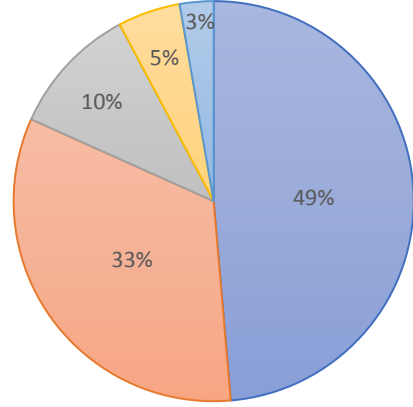
Mənbə: *Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.*

Azərbaycan bəzi sahələrdə MHBS tətbiq olunsa da, kiçik və orta şirkətlərdə, fiziki şəxslərdə, bir çox sahələr üzrə olan böyük şirkətlərdə MHBS tətbiq edilmir. Sorğuda iştirak edənlərin əksər hissəsi (166 nəfər və ya 64,6%), eyni zamanda iş stajı 15 ildən artıq olan şəxslərdən 19 nəfər ölkəmizdə olan şirkətlərin 25% və daha aşağı bir hissəsinin uçot sistemində MHBS tətbiq edildiyi bildirmişdi. Neft sektoru, banklar və digər maliyyə təşkilatları, iri istehsal müəssisələrinin bir çoxunda MHBS tətbiq olunur. Qeyd olunan təşkilatların bir çoxu beynəlxalq əlaqəli təşkilatlardır. Dövriyyəsi çox olmayan və beynəlxalq əlaqələri olmayan orta və kiçik şirkətlərin böyük bir qisminə MHBS tətbiq olunmur. Son illərdə tətbiqin genişləndirilməsi üçün atılan addımlar faydalı olsa da, yenədə bu sahədə daha çox işlər görülməsinə ehtiyac var. İştirakçıların 28%-i (72 nəfər) Azərbaycanda olan şirkətlərin 50 %-nin MHBS-dən istifadə etdiyini düşünür. Bu rəqəmin yüksək olduğunu (75% və daha yuxarı) düşünən isə cəmi 19 nəfər (7,4%) iştirakçıdır. Hal-hazırda ölkəmizdə olan şirkətlərin mühasibat uçotunda MHBS-i tətbiq etmə faizi yüksək deyil. Azərbaycanda MHBS-nin tətbiqinin genişləndirilməsi üçün bir çox işlər görülür.

Sual 9: Sizcə, Azərbaycanda MHBS daha çox hansı sahələrdə geniş tətbiq olunur?

Cədvəl 17

■ Banklar, BOKT-lar, Lizing və digər maliyyə təşkilatları
■ Neft sektoru
■ İstehsalat sahəsi
■ Təhsil, Turizm, Nəqliyyat, Rəqəmsal İnkişaf və ictimai işə sahəsi
■ Qeyri-Hökumət təşkilatları

Cədvəl 17: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 9-cu suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

İştirakçılardan 125 nəfər (48,7%) MHBS-nin ən geniş tətbiq edildiyi sahənin bank və maliyyə təşkilatlarında olduğunu düşünür. Bu sahədə olan təşkilatların bir çoxunun beynəlxalq əlaqələri olması və hesabatlara dövlət tərəfindən nəzarət olunması səbəbiylə MHBS-nin tətbiqi bu sahədə geniş yayılmışdır. Bankların maliyyə hesabatlarına nəzarət “Mərkəzi Bank” tərəfindən həyata keçirilir. Təcrübəsi 15 ildən artıq olan iştirakçılardan 12 nəfəri bank və maliyyə təşkilatlarında MHBS-nin tətbiqinin daha geniş olduğunu bildirmişdir. Eyni zamanda Neft sektorunda MHBS tətbiqi geniş yayılmışdır. Sorğu iştirakçılarının 33,1%-i (85 nəfər) ən geniş yayılmış sahə kimi Neft sektorunu görür. İştirakçılardan Neft sektorunun işçilərindən 7 nəfər neft sektorunun, digər 7 nəfər isə bank və maliyyə təşkilatları sahəsində MHBS-nin ən geniş tətbiq olunduğunu düşünür. İstehsal sahəsində olan şirkət sayı digər sahələr nisbətən daha çoxdur. İstehsal sahəsində MHBS-nin geniş tətbiq edildiyini isə 27 nəfər (10,7%) iştirakçı qeyd etmişdir. Xeyriyyə təşkilatları, ictimai birliklər, fondlar və başqa qeyri-hökumət təşkilatlarında MHBS-nin geniş tətbiq edildiyini cəmi 7 nəfər (2,7 %) bildirmişdir.

Sual 10: Nəyə görə Azərbaycan şirkətləri tərəfindən MHBS daha geniş tətbiq edilmir?

Cavab	İştirakçı sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
Qanunvericilikdə tələbin az olması	88	34,3%
Kadrların səriştəsizliyi	73	28,4%
Maliyyə resurslarının yetərsizliyi	53	20,6%
Beynəlxalq əlaqələrin zəifliyi	43	16,7%

Cədvəl 18: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 10-cu suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

İştirakçıların seçimləri arasında kəskin fərqlər yoxdur. İştirakçılardan 88 nəfər (34,3%) təşkilatlar tərəfindən MHBS-nin geniş tətbiq edilməməsinin səbəbi kimi qanunvericilikdə tələbin az olmasını düşünür. Qanunvericilik tələbinin artması və ya cərimə sisteminin tətbiq edilməsi MHBS-nin tətbiqinə müsbət təsir edəcəyi qeyd edilmişdir. Nazirlər Kabinetinin bir neçə qərarıyla MHBS-nin tətbiq edilməsi barədə qanunvericiliyin tələbi artırılmışdır.

İştirakçılardan 73 nəfər (28,4%) bu sahə üzrə səriştəli kadrların kifayət qədər olmadığını düşünür. Uzun müddətdir bu sahə üzrə çalışan işçilərin təhsil sistemində MHBS tədris olunmayıb. Onların MHBS üzrə biliklərini artırması üçün təlim programlarından istifadə etməlidir. Təlim programları vəsait tələb edir. Şirkətlər tərəfindən vəsait qarşılanarsa, işçilər MHBS üzrə biliklərini artırma bilərlər və bu sahə üzrə səriştəli işçi ola bilərlər. “ACCA Global”ın sorğusunda “*Davamlı olaraq yeni bacarıqlar əldə etmək*” seçimini dünyanın digər ölkələrindən iştirak edən mühasiblərin 30%-i, ölkəmizdən iştirak edən mühasiblərin isə 35%-i qeyd etmişdir. Eyni zamanda “*Zəif karyera inkişafı imkanları*” iştirak edən digər mühasiblərin 24%-i, yerli mühasiblərin isə 33%-i qeyd etmişdir²⁰.

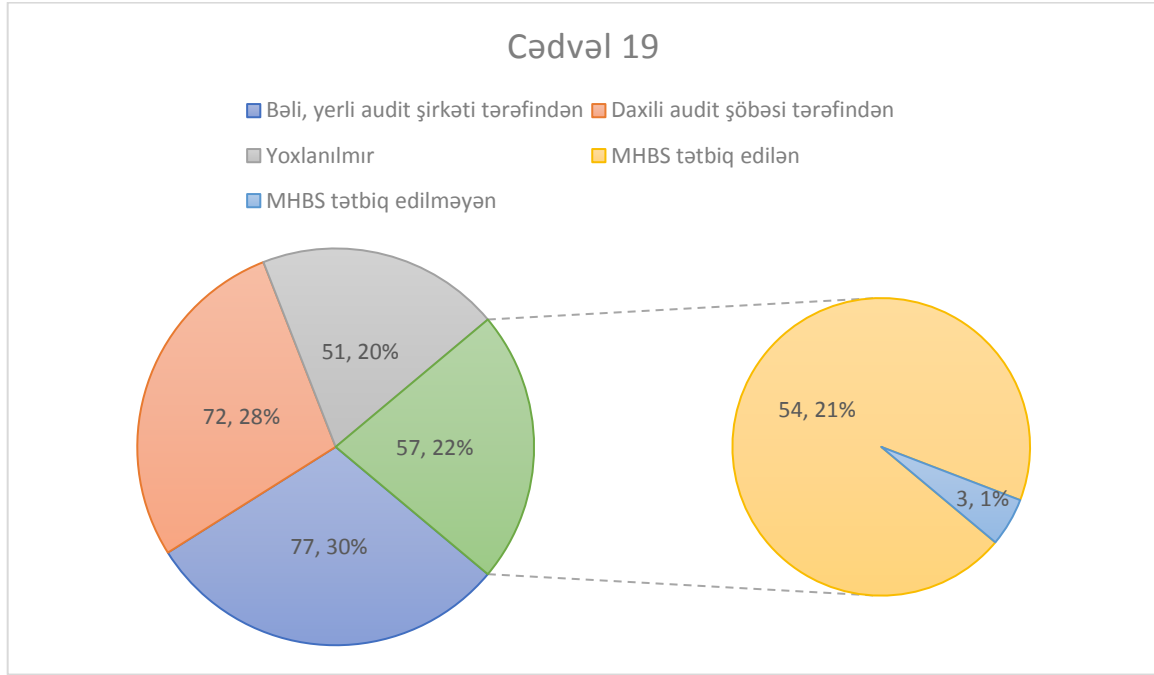
Maliyyə resurslarının kifayət qədər olmadığı isə 53 nəfər (20,6%) qeyd etmişdir. Maliyyə Nazirliyinin rəsmi saytında bir sıra MHBS-nin tərcümələri mövcuddur. Beynəlxalq standartlar barədə Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş materiallar olduqca azdır. Bu sahə üzrə əsaslı işlərin

²⁰<https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/global-talent-trends-2023.html>

görülmesi və materialların əlçatan olması MHBS üzrə bilik və bacarıqların artırılmasına getirib çıxara bilər.

Sorğuda 43 nəfər (16.7%) MHBS-nin tətbiq edilməsinə mane olan səbəb kimi beynəlxalq əlaqələrin zəifliyini qeyd etmişdir. Son dövrdə ölkəmizdə olan beynəlxalq layihələr bu əlaqələrin inkişafına müsbət təsir etmişdir.

Sual 11: Şirkətinizin maliyyə hesabatları MHBS-a uyğunluğu auditor tərəfindən yoxlanılır mı?

Cədvəl 19: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 11-ci suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Şirkətlərin audit tərəfindən mütəmadi yoxlanması onun sistemli uçot üçün vacib məsələdir. Daxili audit şirkət daxili prosesləri yoxlayır. Xarici audit isə eyni zamanda maliyyə hesabatlarının MHBS-yə uyğunluğunu da yoxlayır. Ona görə də, MHBS-nin tətbiqi baxımından şirkətlərin audit yoxlaması önəmli faktordur. Çalışdığı müəssisənin xarici audit şirkəti tərəfindən yoxlandığını qeyd edən 57 nəfərdən 54 nəfərin çalışdığı müəssisədə MHBS-nin tətbiq edilir. İştirakçıların 30%-i (77 nəfər) çalışdıqları müəssisənin yerli audit şirkəti tərəfindən yoxlanıldığını qeyd edib. Sorğuda iştirak edənlərdən 72 nəfər (28%) çalışdıqları müəssisənin daxili audit şöbəsi tərəfindən yoxlandığını bildirib. 51 nəfər (19,8%) isə çalışdıqları müəssisələrin auditor tərəfindən

yoxlanılmadığını qeyd edib. Çalışdıqları müəssisədə MHBS-nın tətbiq edilmədiyini qeyd edən 77 nəfərdən 47-si müəssisədə audit yoxlamasının olmadığını bildirib. Bu göstəricilər audit yoxlamasının MHBS-nın tətbiqinə təsirini bildirir. İştirakçılardan 77 nəfər (30%) isə yerli audit şirkətləri tərəfindən müəssisələrinin yoxlandığını bildirib. Çalışdıqları müəssisələrin daxili audit şirkəti tərəfindən yoxlanıldığını isə 72 nəfər bildirib.

Sual 12: Şirkətin beynəlxalq əlaqələri yoxdursa, MHBS-ya ehtiyac varmı?

Cavab	İştirakçı sayı (nəfərlə)	Faiz göstəricisi
Dövriyyəindən asılı olaraq dəyişir	134	52,2%
Bəli	85	33%
Xeyr	38	14,8%

Cədvəl 20: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 12-ci suala cavabları.

Mənbə: Tədqiqatçı tərəfindən hazırlanmışdır.

Hal-hazırda ölkəmizdə olan bir çox müəssisə rəhbərlərinin MHBS-dan istifadə etməməsinin səbəblərindən biri də, MHBS-nın tətbiqinə ehtiyac duymamasıdır. Rəhbər şəxs qanunvericilikdə nəzərdə tutulan qaydada uçotun aparılmasını və vergi öhdəliyini yerinə yetirməyin kifayət olduğunu düşünür. Müəssisə rəhbərləri beynəlxalq əlaqələri olmayan kiçik və orta şirkətlərin MHBS-dən istifadə etməsinin faydalı olması barədə şübhəlidlər. Sorğu iştirakçılarından müəssisə rəhbəri və ya icraçı direktor vəzifəsində çalışan 23 nəfərdən 8 nəfəri beynəlxalq əlaqələri olmayan şirkətlərin də, MHBS-nın tətbiqinə ehtiyacı olduğunu, 8 nəfər dövriyyədən asılı olduğunu, 7 nəfər isə ehtiyac olmadığını qeyd edib. İştirakçıların yarısından çoxu (134 nəfər və ya 52,2%) şirkətin dövriyyəindən asılı olduğunu düşünür. Çünki beynəlxalq əlaqələri olmayan lakin dövriyyəsi böyük olan şirkətlərin əməliyyat sistemi mürəkkəb olur. Eyni zamanda xarici şirkətlərlə əlaqəsi yarana bilər. Maliyyə hesabatlarının daha düzgün olması və beynəlxalq əlaqələrin qurulmasına şərait baxımından belə müəssisələrdə MHBS-nın tətbiqi daha məqsəduyğundur. İştirakçıların az qismi (38 nəfər və ya 14,8%) düşünür ki, beynəlxalq əlaqələri olmayan şirkətlərin MHBS-i tətbiq etməyə ehtiyacı yoxdur. Onlardan 20 nəfərin çalışdığı müəssisədə MHBS-ı tətbiq edilmir.

Nəticə və Təkliflər

Tədqiqatın birinci fəslində beynəlxalq standartlar haqqında məlumat verilmişdir. Beynəlxalq standartların yaranması tarixi, keçdiyi inkişaf yolu, inkişaf etməsinə töhfə verən və standartları yazan qurumlar, qitələr üzrə müxtəlif ölkələrdə MHBS-ə keçmək üçün görülmüş işlər və yerli mühasibat uçotu sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması haqqında məlumatlar qeyd olunmuşdur. İkinci fəsilə isə ölkəmizdə olan mühasibat uçotu tarixi, qanunvericilik, beynəlxalq standartların tətbiqi üzrə atılmış addımlardan, eyni zamanda hazırda MHBS-nin ölkəmizdəki mövcud vəziyyəti barədə bəhs edilmişdir.

Son illərdə ölkəmizdə beynəlxalq əlaqələrin artması yerli şirkətlərin maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğun tərtib edilməsi üçün şərait yaratmışdır. Ölkəmizin bir sıra beynəlxalq layihələrdə iştirak etməsi, xarici şirkətlərin ölkəmizdə olan layihələri yerinə yetirməsi və yerli şirkətlərlə əməkdaşlıq etməsi bu məsələyə olan marağı artırmışdır.

Ölkəmizdə böyük şirkətlərin maliyyə hesabatları haqqında məlumat əldə etmək mümkündür. Beynəlxalq əlaqələri olan bir çox nüfuzlu şirkətlər maliyyə hesabatlarını ictimaiyyətlə paylaşır. Geridə qalan kiçik və orta miqyaslı şirkətlərin maliyyə hesabatları haqqında məlumat əldə etmək çətinidir. Daha kiçik dövryyəsi olan şirkətlər haqqında məlumat əlçatan deyil. Bu səbəbdən ölkəmizdə olan MHBS-nin tətbiqi səviyyəsini, tətbiqinə mane olan amillər, genişləndirilməsi üçün görülən tədbirlər, hansı sahələrdə daha geniş istifadə olunması ilə bağlı məlumatlar mühasibat uçotu, audit və maliyyə sahəsində çalışan şəxslər arasında keçirilmiş sorğu nəticəsində əldə edilmişdir. Sorğunun birinci hissəsində iştirakçıların demoqrafik məlumatları toplanmışdır. Azərbaycanca MHBS-nin tətbiqi ilə bağlı məlumatlar isə sorğunun ikinci hissəsindədir.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müəssisələrin yarısından çoxunda (65-75%) MHBS tətbiq olunmur. Böyük şirkətlərin bir çoxunda MHBS tətbiq olunsada, kiçik və orta müəssisələrdə bu göstərici çox aşağıdır. Bunun əsas səbəblərindən biri Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində MHBS-nin tətbiqi edilməsi ilə bağlı müəyyən tələblərin inkişaf etmiş ölkələrə nisbətən zəif olmasıdır. MHBS-nin tətbiqi barədə qanunvericilikdə tələbin az olması və cərimələrin tətbiq edilməməsi nəticəsində şirkətlər bu mövzuda ciddi addımlar atmırlar. Digər bir səbəb isə kadr səriştəsizliyidir. Belə ki, böyük olmayan şirkətlərdə çalışan mühasiblərdən MHBS bilikləri tələb edilmir. Beynəlxalq standartları bilən işçilər daha yüksək əməkhaqqı tələb etdikləri üçün kiçik və orta müəssisələrdə daha az peşakar olan mühasiblər çalışır. Onların bir qismi zamanla özünü inkişaf etdirə də, bir qismi isə özünü inkişaf etdirmir və səriştəsiz işçi kimi fəaliyyətinə davam edir. Yerli

şirkətlərdə beynəlxalq əlaqələrin zəifliyi də, standartlardan istifadə olunmasına mane olan səbəblərəndir. Şirkətlərin bir çoxunun beynəlxalq əlaqələri və ya xarici investorları olmadıqda MHBS-dən istifadə etməyə ehtiyac duymurlar. Eyni zamanda beynəlxalq standartları öyrənmək üçün dilimizdə kifayət qədər resursların olmaması mütəxəssislər tərəfindən standartların öyrənilməsini çətinləşdirir. Müəssisələrin yeli və ya xarici kənar audit şirkəti tərəfindən yoxlanılması MHBS-nin tətbiqi üçün vacib amildir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müəssisələrin böyük bir qismi kənar audit şirkəti tərəfindən yoxlanılmır. Kənar audit şirkəti yoxlama zamanı maliyyə hesabatlarının tərtibi başda olmaqla şirkətin bütün maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini yoxlayır. Dövlət tərəfindən müəssisələrin kənar audit yoxlaması tələb kimi qoyulması müəssisələrin məsuliyyətini artırma bilər.

Koronavirus (COVID-19) pandemiyası sonrasında bir çox dünya ölkələrində o cümlədən, ölkəmizdə rəqəmsal inkişaf sürətlənmişdir. Rəqəmsal inkişafın sürətlənməsi internet resurslarından istifadə, onlayn təhsil və proqramlaşdırma kimi sahələrdən daha geniş tətbiq edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu amillər MHBS-nin ölkəmizdə tətbiqinə müsbət təsir etmişdir. Belə ki, onlayn təhsil və internet resurslarından istifadə vasitəsiylə beynəlxalq təlimlərdə iştirak, müxtəlif xarici materiallardan istifadə etməklə, bu sahənin mütəxəssisləri beynəlxalq standartlarla bağlı bilik və bacarıqlarını artırmağa nail olmuşdular. Eyni zamanda onlayn iş rejiminə görə bir çox şirkətlər mühasibatlıq proqramlarından istifadə etmişdir. Bu proqramların bir çoxu hesabatları MHBS-yə uyğun tərtib edir. Bu səbəblər böyük həcmdə olmasa da, MHBS-nin tətbiqinin genişləndirilməsinə müsbət təsir etmişdir.

Ölkəmizdə MHBS-nin ən geniş tətbiq olunduğu sahə neft və bank sektorlarıdır. Neft sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələr beynəlxalq layihələr vasitəsiylə bir çox xarici şirkətlə əməkdaşlıq edir. Xarici əməkdaşlıq üçün ən vacib amillərdən biri maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğun tərtib edilməsidir. Azərbaycanda istehsal olunan neftin beynəlxalq bazara inteqrasiya etməsi üçün vacib amillərdən biri bu sektorda MHBS-nin tətbiqidir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bankların maliyyə hesabatlarına nəzarət “Mərkəzi Bank” tərəfindən həyata keçirilir. Xarici əlaqələrlə yanaşı investorların cəlb edilməsi, “Dünya bankı” və “Beynəlxalq Valyuta Fondu” kimi beynəlxalq təşkilatlardan kredit tələbi kimi səbəblərə görə Mərkəzi bank başda olmaqla bütün bankların maliyyə hesabatları MHBS-yə uyğun aparılır. Eyni zamanda “Mərkəzi bank” yeli banklardan maliyyə hesabatlarının ildə bir dəfə “Big Four” audit şirkətləri tərəfindən yoxlanmasını tələb edir. İstehsal, təhsil, turizm, nəqliyyat, digər kiçik maliyyə

təşkilatları, qeyri-hökumət təşkilatları arasında MHBS-i tətbiq edən müəssisələrlə yanaşı tətbiq etməyən müəssisələrdə mövcuddur.

MHBS-nin tətbiqinin genişləndirmək üçün ölkəmizdə bir sıra addımlar atılmaqdadır. Ali təhsil müəssisələrində audit, mühasibat uçotu və maliyyə ixtisası ilə bağlı tədris olunan fənnlərin beynəlxalq standartlar əsasında təşkil olması vacib məsələdir. Bu sahə üzrə çalışacaq tələbələrə təhsil müəssisələrində beynəlxalq standartların dərinədən öyrədilməsi onların gələcəkdə işləyəcəyi müəssisədə MHBS-nin daha asan tətbiq etməsinə gətirib çıxara bilər. MHBS-nin tətbiqi barədə qanunvericilikdə tələblərin artırılması da, beynəlxalq standartlarından istifadənin genişləndirilməsinə təsir edə bilər. Eyni zamanda müxtəlif sertifikatların tələbi və məsləhət xidmətlərinin artırılması ölkəmizdə olan müəssisələrin MHBS-ə keçidini sürətləndirəcək amillərdən hesab edilir.

MHBS-nin tətbiqi ilə ölkəmizdə olan müəssisələrin maliyyə hesabatlarının şəffaflığına müsbət təsir göstərəcək. Beynəlxalq standartlara keçid ilə maliyyə hesabatları daha düzgün və dəqiq tərtib olunacaq. Eyni zamanda bir sıra müəssisələr tərəfindən istifadə olunan “qara mühasibat uçotu” kimi yanlış uçot sistemi aradaq qaldırılmış olacaq. Müəssisələr tərəfindən MHBS-nin tətbiqi onun beynəlxalq bazarlara inteqrasiya etməsinə kömək edəcək. Belə ki, istənilən müəssisənin beynəlxalq bazara çıxması üçün əvvəlcə onun maliyyə hesabatlarına baxılır və təhlil edilir. Ona görə də, maliyyə hesabatları beynəlxalq standartlara uyğun tərtib olunmalıdır. Bu həm də, xarici investorların yerli müəssisələrə investisiya etməsinə şərait yaradacaq. Investorlar hansısa şirkətə investisiya etməmişdən əvvəl onun güvənirliyini təhlil edir və bu təhlil onun maliyyə hesabatları başda olmaqla bir sıra məlumatlar əsasında aparılır. Müəssisəyə borc cəlb etmək baxımından da, maliyyə hesabatlarının necə tərtib edilməsi vacib məsələdir. Müəssisə kredit təşkilatından aldığı borcu qaytaracağına maliyyə hesabatlarında olan məlumatlar ilə inandırır. Bu amillər şirkətlərin inkişaf etməsinə və fəaliyyətinin beynəlxalq səviyyədə genişlənməsinə təsir edən amillərdir. Nəticədə ölkədə iqtisadiyyatın inkişafı rifah halının yüksəlməsinə gətirib çıxaracaq.

Ölkəmizdə olan bir sıra kiçik və orta müəssisələr MHBS-nin tətbiqinə ehtiyac olmadığını düşünürlər. Bu üçün ən əsas amillərdən biri də müəssisənin illik dövryyəsidir. İllik dövryyəsi yüksək olmayan və beynəlxalq əlaqələri olmayan müəssisələr üçün MHBS-nin tətbiqi çoxda vacib olmaya bilər. Əgər şirkətin illik dövryyəsi böyükdürsə və beynəlxalq əlaqələri yoxdursa yenə də MHBS-nin tətbiqi müəssisə üçün vacibdir. Çünki MHBS-nin tətbiqi böyük müəssisələrin

beynəlxalq əməkdaşlıq üçün şərait yaradır. Nəticədə şirkət daha da böyüyərək bazardakı yerini qüvvətləndirir. Bu hal kredit təşkilatlarından borc almaq üçün vacibdir.

MHBS-nin tətbiqi ölkəmizdə geniş yayılmamışdır. Müxtəlif addımlarla MHBS-nin tətbiqinin genişləndirilməsi ölkənin inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Tədqiqatın nəticələrindən irəli gələn təkliflər:

- Qanunvericilikdə MHBS-nin tətbiqi ilə bağlı olan tələblərə nəzarət mexanizminin artırılması,
- Beynəlxalq standartlarla bağlı vəsaitlərin yerli dilə tərcümə prosedurunun təkmirləşdirilməsi və sürətləndirilməsi,
- Müəssisələrin kənar audit tərəfindən yoxlanılması mexanizminin təkmirləşdirilməsi,
- Müəssisələrdə rəqəmsal inkişafın tətbiqinin artırılması üçün tədbirlərin görülməsi,
- Neft və bank sektorlarında olan təcrübəli mütəxəssislərin təcrübələrindən istifadə edilməsi üçün təlim programların təşkili,
- Ali təhsil müəssisələrində audit, mühasibat uçotu və maliyyə ixtisası ilə bağlı tədris olunan fənnlərin beynəlxalq standartlar əsasında tədris edilməsinin təkmirləşdirilməsi və peşakar mütəxəssislərin təhsil sisteminə cəlb edilməsi,
- MHBS-nin tətbiqi barədə dövlət dəstəyi ilə məsləhət xidmətlərinin artırılması,
- İllik dövriyyəsi yüksək olan müəssisələrdə MHBS-nin tətbiqinə xüsusi nəzarət mexanizminin artırılması,

Ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Abbasov Q. Ə., İqtisadiyyatın qloballaşması şəraitində maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartları əsasında maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının zəruriliyi və standartlar üzrə sistemin yaradılması, Mühəsibat uçotu, audit və iqtisadi təhlil, 2011 səh. 7-34
2. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi yanında Maliyyə-Elm tədris Mərkəzi, (2013), Maliyyə hesabatlarının hazırlanması (Peşəkar Mühəsiblərin Sertifikatlaşdırma Proqramı çərçivəsində hazırlanan dərsləklər)
3. Cəfərov Elxan, 2002, “Bazar İqtisadiyyatı Şəraitində Mühəsibat Uçotunun Siyasəti”, Maliyyə və Uçot (Azərbaycan Nəşriyatı), No. 11(119) səh. 3-5
4. Əliyev Hacı və Ənvər Salahov, (2002), “Amerika, Rusiya və Azərbaycanda Mühəsibat Uçotu Sisteminin Oxsar və Fərqli Yönləri”, Maliyyə və Uçot (Azərbaycan Nəşriyatı). səh. 24
5. Mahmudov Yaqub (2004). Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası, I Cild(Bakı: Lider Nəşriyyatı). səh. 24
6. “Mühəsibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının qanunu, Bakı şəhəri – 4 may 2018
7. Liferenko Q. N., (2010), Müəssisənin Maliyyə Təhlili, Tərcümə - Cəmilə Namazova və Rahib Kazımov,(İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, Bakı) səh. 18
8. Səbzəliyev S. M. və Qədimli N. A. “Sahibkarlıq subyektlərində maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarından istifadə olunması imkanları”, Mingəçevir Dövlət Universiteti, Dayanıqlı inkişaf, 2021, səh 30-34
9. Quliyev Musa (2014), “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 95 illiyinə həsr edilmiş Respublika elmi konfransının materialları”(Bakı) səh. 43-49
10. “Uçot sahəsində yeni reallıqlar, yeni tələblər”, Bakı (2018) səh. 12-15
11. V.Quliyev və S.M.Səbzəliyev (2014), İdarəetmə uçotu, “Bakı, Elm və təhsil”, səh.524
12. Zahid Məmmədov - “Pul, Kredit ve banklar”Bakı (2006) səh. 201

Türk dilində

13. Aktürk A., Akcanlı F. (2013). “Muhasebe Akademisyenlerinin Muhasebe Standartlarına Bakış Açılımları Ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma”, Mödav Dergisi, Sayı:4, s.21-43.

14. Aktürk, A. (2014). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Standartlarına Uyumu Sürecinde Eğitim Faktörü Üzerine Antalya İlinde Bir Araştırma", Mali Çözüm Dergisi, Mart-Nisan Sayısı, s.63-88.
15. Aydoğan, E. (2007). Uluslararası Muhasebe Standartları Uyumlaştırılması ve Ülkelerin Uyumlaştırma Derecelerine İlişkin Bir Uygulama. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Bilim Dalı. s.9-11
16. Əhmədov Ziya, (2007), "Son Teknolojik Gelişmeler Işığında Azerbaycan Muhasebe Sisteminin Uluslararası Muhasebe Standartlarına Yakınlaştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. s.26-27
17. Dinç Engin ve Aykut Karakaya, (2004), " Muhasebe Meslek Elemanlarının Genel Özelliklerinin E-Muhasebe Üzerindeki Etkileri: Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği", Selçuk Üniversitesi; İİBF Dergisi, No: 1. s.119
18. Karabınar S., "Muhasebe İklimini Küresel Düzeyde Yönlendiren Kuruluşlar", Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2006, (31): s.141-148.
19. Kazıcı, H. (2015). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Finansal Tablolar Üzerindeki Etkileri. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. s.4-5
20. Kocamaz, H., "Uluslararası Muhasebe Standartlarının Dünyada ve Türkiye'de Oluşum ve Gelişim Süreci", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2012 s.105- 120
21. Kiracı, M. (2003). Faaliyet Denetimi ile İç Kontrol İlişkisi. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:4, S:2, s.67-78
22. Kiracı M., Köse T. (2002). "IASC,FASB ve TİMUDSK'deki Muhasebe Standartları Oluşturma Süreci ve Uyumlaştırma, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, s. 47-70
23. Lemarchand Y. (2006). Avrupa Muhasebe Sisteminin Uyumlaştırılması, Tarihsel Bir Perspektif. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, sayı:29, s.6-15.
24. Hacıosmanoğlu Çetin, (1982), "Tek Merkezden Yönetilen (Planlı) Bir Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişte Muhasebenin Rolü: SovyetlerBirliği Örneği", Maliye Dergisi, Sayı:106 s. 26-27

25. Satybaldieva J. (2010). Uluslararası muhasebe standartları ile Kırgızistan muhasebe Standartlarının karşılaştırılması ve muhasebeleştirilmesi. Yüksek Lisans Tezi.Marmara Üniversitesi/İşletme Enstitüsü, İstanbul. s.14
26. Saymaz A. O. (2015). Uluslararası muhasebe standartları çerçevesinde TMS-1 standardının tekdüzen muhasebe sistemi ile karşılaştırılması ve örnek uygulama.Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi/İşletme Enstitüsü, İstanbul. s.12
27. Toroslu V. (2009). “Dünya’da ve Türkiye’de Muhasebe Standartlarının Gelişimi” s.7
28. Uyar U. (2015), “Finansal Raporlama Standartları’nın Piyasa Değerini Açıklama Gücü Üzerine Etkisi”, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli. s.12-16
29. Valle F. (2008). Küreselleşme, Standartlarda Yakınsama ve Muhasebe Mesleğine Rehberlik Eden İlkeler. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:40, say.17-24
30. Yılmaz A. O. (2015). Uluslararası muhasebe standartları çerçevesinde TMS-1 standardının tekdüzen muhasebe sistemi ile karşılaştırılması ve örnek uygulama.Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi/İşletme Enstitüsü, İstanbul s. 9-14
31. Yıldız F. ve Yanık A. (2013).“Yükseköğretimde Öğrenim Gören Öğrencilerin Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Hakkındaki Algıları: Ampirik Çalışma”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17, s.205- 220.

Rus dilinde

32. Э.Джафаров. 2008;Реформирование бухгалтерского учета в Азербайджане на базе МСФО. «Между- народный бухгалтерский учет» (114)

İngilis dilinde

33. Armstrong C. S., Barth M. E., Jagolinzer A. D. and Riedl E. J. (2010). Market reaction to the adoption of IFRS in Europe. *The accounting review*, 85(1), p.31-61.
34. Alali F., ve Cao L. (2010). International financial reporting standards — credible and reliable? An overview. *Advances in accounting*, 26(1) p.79-86.
35. Barbu E. (2004). L’harmonisation comptable internationale: D’un vagabondage comptable à l’autre. *Comptabilité Contrôle Audit*, 10(1), p.37-61.
36. Bamber M., and McMeeking K. (2016). An examination of international accounting standard-setting due process and the implications for legitimacy. *The British accounting review*, 48(1), p.59-73.

37. Bensadon D. (2016). L'Union européenne face aux normes internationales de reporting financier (IFRS): Une mise en perspective historique. *Politiques et management public*, Vol 33/2, p.135-154
38. Brun Stéphan (2006). *Les Normes Comptables Internationales IAS-IFRS*. p.20
39. Budding vd., (2015), *Public Sector Accounting* (1.baskı), Routledge, New York p. 27
40. Cross J., (2017), "40 Years of the FASB and more", *On Balance*, 2017/13, (1), p.27-29.
41. Clay M. E. (2013). "Incorporating International Financial Reporting Standards: IFRS in the accounting curriculum", *Proceedings of the Northeast Business & Economics Association*, p.35-39.
42. Garmong S., "The State of Major FASB IASB Convergence Projects", *Accounting Review*, 2012/28, p.24-28.
43. Kieso D. vd., (2011), *Intermediate Accounting*, John Wiley and Sons: New Jersey p.22-23
44. Haverty J. L. (2006). Are IFRS and U.S. GAAP converging?: Some evidence from People's Republic of China companies listed on the New York Stock Exchange. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 15(1), p.48-71
45. Idowu S., ve Louche C., (2011), *Theory and Practice of Corporate Social Responsibilities*, (1.baskı), Springer: New York p.194
46. Muller-Lagarde, Y. (2015). La normalisation comptable internationale: De l'État de droit au droit sans l'État. *Cités*, 64, p.65-76.
47. Medcraft G. (2014). Extending the regulatory perimeter: Mapping the IOSCO agenda. *Law and Financial Markets Review*, 8(2), p.95-97.
48. Ortega X. (2017). A Review of IFRS and U.S. GAAP convergence history and relevant Studies. *International Business Research*, 10, p.31.
49. Pacter P. (2015). "Global Reach of IFRS is Expanding". *CPA Journal*, 85(7), p.13-16.
50. Souleymanou ve Mouafo. (2020). The opportunity for convergence of SYSCOHADA towards IFRS Standards: An effect of coercitive and mimetic isomorphism. *Journal of Modern accounting and Auditing*, p.16.
51. Weetman P., Tsalavoutas I., and Gordon P. (2020). *International corporate reporting: Global and diverse* (5th Edition). Routledge (p.7)

52. Zeff S. A. (2013). Development of Accounting Standards. İçinde Handbook of Key Global Financial Markets, Institutions, and Infrastructure (p. 323-332).

İnternet resursları

53. www.iasplus.com
54. www.ifrs.org
55. www.e-qanun.az
56. www.taxes.gov.az
57. www.maliyye.gov.az
58. www.stat.gov.az
59. <https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/global-talent-trends-2023.html>
60. <https://www.accounting.com/certifications/certified-public-accountant/>
61. <http://cap-cipa.com/çhtotakoe-cap-cipa-mezhduarodnyi-bukhgalter-bukhgalter-praktik-cap-professionalnyi-bukhgalter-cipa.html>
62. https://www.financestrategists.com/financial-advisor/advisor-types/chartered-financial-analyst-cfa/?gclid=EAIaIQobChMIsoiIytK-wIVkqeyCh1YKwXFEAAYASAAEgLP7fD_BwE
63. <https://www.finra.org/investors/professional-designations/cma>
64. <https://www.audit.gov.az/Az/page/619>
65. <https://www.accaglobal.com/gb/en/student/tuition-study-options/different-tuition/acca-x-online-courses-from-acca/what-acca-x-course-are-available.html>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Nəşr olunmuş Beynəlxalq standartlar haqqında məlumat.

Cədvəl 2: Mühasibat uçotu haqqında Nazirlər Kabinetinin qərarları.

Cədvəl 3: Mühasibat uçotu haqqında normativ-hüquqi aktlar.

Cədvəl 4: Tədqiqat sorğusunda iştirak edən respondentlərin cinsiyyəti haqqında məlumat.

Cədvəl 5: Sorğuda iştirak edən respondentlərin çalışdıqları sahələr haqqında məlumat.

Cədvəl 6: Sorğuda iştirak edən respondentlərin vəzifələri haqqında məlumat.

Cədvəl 7: Sorğuda iştirak edən respondentlərin iş stajları haqqında məlumat.

Cədvəl 8: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 1-ci suala cavabları.

Cədvəl 9: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 2-ci suala cavabları.

Cədvəl 10: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 3-cü suala cavabları.

Cədvəl 11: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 4-cü suala cavabları.

Cədvəl 12: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 5-ci suala cavabları.

Cədvəl 13: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 6-ci suala cavabları.

Cədvəl 14: 3-6 sualların birlikdə təhlili.

Cədvəl 15: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 7-ci suala cavabları.

Cədvəl 16: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 8-ci suala cavabları.

Cədvəl 17: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 9-cu suala cavabları.

Cədvəl 18: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 10-cu suala cavabları.

Cədvəl 19: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 11-ci suala cavabları.

Cədvəl 20: Sorğuda iştirak edən respondentlərin 12-ci suala cavabları